

СУЧАСНІСТЬ

ЧЕРВЕНЬ 1977 — Ч. 6 (198)

І. КАЛИНЕЦЬ: ВІТРОВА ДОНЬКА

Л. ПАЛІЙ: РИБИ НЕ СПІВАЮТЬ
У РІО НАПО

Б. РУБЧАК: ВІЩУН

Ю. КЛИНОВИЙ: СОФІЯ ЯБЛОНСЬКА

І. КАЧУРОВСЬКИЙ: АНТОНІЧ І
УКРАЇНСЬКИЙ ІМАЖІНІЗМ

Г. СНІГІРЬОВ: НЕНЬКО МОЯ,
НЕНЬКО

О. РУДНИЦЬКИЙ: ТЕЙЯР ДЕ ШАРДЕН
ВИРОК У СПРАВІ НІНИ СТРОКАТОЇ

“SUČASNIST” — JUNI 1977
KARLSPLATZ 8/III 8000 MÜNCHEN 2

НАЙНОВІШЕ ВИДАННЯ "СУЧАСНОСТИ"

ОЛЕКСА ІЗАРСЬКИЙ

ПОЛТАВА

Повість

Мюнхен, 1977. 432 стор. Обкладинка Христини Гориславської.

Нова повість Олекси Ізарського розгортається на тлі подій другої світової війни — в Полтаві й Харкові. В ній змальоване трагічне становище українців між двома фронтами, терор гітлерівської окупації; широко наświetлена психологія нашої інтелігенції старшого й молодшого покоління.

Олекса Ізарський — автор відомих романів: *Віктор і Ляля* (1965), *Чудо в Мисловицях* (1967), *Київ* (1971), *Саксонська зима* (1972).

Ціна: 12.00 дол.

Замовлення на всі видання "Сучасности" висилати на адреси В-ва:

В Європі:
Sučasnist'
Karlsplatz 8/III
8000 München 2
Federal Republic of Germany

У США і Канаді:
Nina Illytzyk
875 West End Ave., Apt. 14B
New York, N. Y., 10025
USA

СУЧАСНІСТЬ

ЛІТЕРАТУРА, МИСТЕЦТВО,
СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ

ЧЕРВЕНЬ 1977
Ч. 6 (198)
РІК ВИДАННЯ СІМНАДЦЯТИЙ
МЮНХЕН

Видас: Українське товариство закордонних студій «Сучасність»

Редакційна колегія: Іван Кошелівець (головний редактор),
Вольфрам Бургардт, Анатоль Камінський, Богдан Кордюк, Ва-
силь Маркусь, Кирило Митрович, Аркадія Оленська-Петришин,
Мирослав Прокоп, Роман Рахманний, Богдан Рубчак, Роман
Савицький, Марта Скорупська (заступник головного редактора).

Редакція не приймає матеріалів, не підписаних автором, і застерігає
за собою право скорочувати статті і правити мову.

Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не
погляди редакції.

Усі права застережені. Передруки і переклади дозволені тільки за
згодою автора і видавництва. Передруки крайових матеріалів
дозволені за поданням джерела.

Резюме статей цього журналу друкується і реєструється в "Histo-
rical Abstracts".

Gemäss dem Gesetz über die Presse vom 3. 10. 1949 (§ 8, Abs. 30 und
gemäß der Verordnung zur Durchführung dieses Gesetzes vom
7. 2. 1950 wird mitgeteilt:

Herausgeber: Ukrainische Gesellschaft für Auslandsstudien "Sučasnist" e.V.
Karlsplatz 8/III (Telefon 59 46 67)
8000 München 2
Bundesrepublik Deutschland

Geschäftsführer und für den Inhalt verantwortlich: I. Czornij

Druck: Gebrüder Westenhuber
München 12, Heimeranplatz 4.

Вітрова Донька

Ігор Калинець

(з циклу "ГОСТИНЕЦЬ З ВУЗЛИКА")

На буйному коні
у степу — полині
Вітрова Донька гасає
одно знає:
— Пусти мене тату
козакам сорочки
 сушити
з ними люльки палити
у морі байдаки надимати
А вітер сердиться:
— Не годиться людям бути
 посестрою
в походи ходити
рани студити.
Не нашої вони крові.
Інше в мене в гадці і мові:
Небавом привіє в гості
родич Вітер Заморський
станеш йому жоною —
панею вельможною.
— Та мені, Тату, у степу
 рідно
із-за моря степу не видно.
На ранок Вітрова Донька
 коня сідлає
на Січ повертає,
за нею Вітер в погоню.
— Стривай, стривай, моя Доню,
бо в камінь тебе заклену
отут на могилі

в степу — полині
повір моїй силі.

.....
Їдуть козаки
не сходять з дива:
вчора могила як могила,
а нині на ній
Кам'яна Діва

Пермський табір

РИБИ НЕ СПІВАЮТЬ У РІО НАПО

Ліда Палій

Ми з Дорін не сподівалися знову зустріти наших гідів, з якими попрощалися в джунглях східнього Еквадору. Тому здивувалися і врадувалися, коли вони ввійшли пізнім вечором до бару нашого елегантного готелю в Кіто. Здоровань Джім ступав важким кроком, а Каенто йшов пружистою ходою індіянина. У півсутінках хлопці пізнали нас і присіли до столика. Вони принесли з собою запах пралісу, і нам хотілося говорити про нашу баржу та Ріо Напо. Дізналися, що тепер немає пасажирів, що баржа стоїть у доку в Кока, що в околиці йдуть знову дощі.

Американець Джім жив уже рік під тропічним сонцем, але ніяк не міг засмагнути, залишився червоний і покритий ластовинням. Він писав докторську працю про птахів Амазонії, заробляючи при цьому як гід. Каенто походив з горезвісного племені авків, у нього була смаглява шкіра, вилицювате обличчя з гарними мигдалевими очима і чорне волосся синього відтінку.

Кельнер наливав гірке *pisco*, а ми згадували нашу подорож, наших кольоритних співпасажирів: дві мовчазні, непривітні фінки, що ходили одягнені в "сафарі"-костюми хакі з тропічними шоломами. Джім покпивав, що їм бракувало ще сіток на метеликів. Згадали бородатого білого еквадорця, який уважав, що він найцікавіший мужчина на всю провінцію Оріенте, і безуспішно залицявся до всіх пасажирок. Він говорив про індіан з погордою і почувався ніяково в товаристві Каенто, в якого була університетська освіта і знання кількох мов. Була ще молода канадка, що весь час хворіла на шлунок і боялася не тільки алігаторів і пірань, але й нешкідливих ящірок і комах. Ми знали, що вона боягузка, але вона заціплювала зуби, мовчала й ніколи не пропустила ні одної виправи. Згадали колишнього священика з невичерпною енергією, який, хоч уже сивий, поводився так, немов би хотів починати життя наново. Він бігав з фотоапаратом за кожним метеликом, був завжди усміхнений, останній ішов спати, а перший вставав. Був з нами ще короткозорий професор клясичної літератури, що записував назви всіх птахів і рослин. Він часто губився в мандрівках. Пригадали американку, неокресленого віку, що зуміла перевезти елегантні сукні, черевики й капелюхи в одній торбці, яку кожному з нас дозволили взяти з собою. Була ще й якась сіра пара французів, які робили враження, немов би не на ту прогулянку попали, що планували.

Час ішов, ми вже були втомлені, але кортіло далі згадувати

наші мандрівки. Кельнер приніс нові чашки холодного напою. Бронзові гірки прянощі плавали на зеленій піні виноградного бренді, змішаного з цитриновим соком. Десь надворі була чорна підекваторіяльна ніч. Внизу в казино дзвонили монети в автоматах. За стіною ритмічно гупали барабани модерної музики. Все це з часом ставало більш приглушене і відпливало від нас разом з обличчями, що похитувалися над столиками. Ми верталися думками до нашої ріки.

Уже по півночі Каенто зняв нашійник з іклами дикого кабана, нанізаними на пальмове волокно, і почепив мені на щюю.

— Це від мого дядька Гікіти. Він сам, як добрий ловець і воїн, має нашійник з зубів ягуара.

Ми всі знали про того дядька. Він брав участь в убивстві місіонерів, які прийшли перші на територію племені авків. Тепер дядька Гікіту зробили християнином, і він уже не вбиває людей. І дивно було сидіти в притьмареному барі з хлопцем, що народився за кам'яної доби, а живе за нашої...

Дотеперішнє життя стало далеким. Єдиним справжнім світом були наші джунглі. Ми почали снувати фантастичні мрії. Чим пізніша пора, чим більше брало на сон, тим більше можливими здавалися нам наші пляни: ми виготовимо дарабу з легкого дерева бальза і попливемо слідами Оріяни, еспанського дослідника й шукача пригод, течією Ріо Напо туди, де вона вливається в Амазонку, нижче перуанського порту Іквітос, а тоді повз міста з романтичним минулим Манаос і Сантарем, десятки тисяч миль до Атлантийського океану. Плянували, які брати харчі, який одяг. Ловили б рибу, Каенто стріляв би мавп, з них смачне м'ясо, шукали б горіхів і овочів. Коли б натрапили на людські оселі, купували б мед, банани, манюк. У Бразилії вже могли б винаймати гамак на пароплаві.

Басейн Амазонки залишив у нас тавро на душі, манив нас. Пригадую, однак, що спершу здавався непривітним, чужим, навіть страхітливим.

Пам'ятаю, що ще перед відлетом до провінції Оріенте передбачення не були добрі. Я вагалася, чи їхати. На військовому летовищі в Кіто зустріла двох зарослих, заболочених американців, які щойно повернулися з Ріо Напо.

— Пощо ви туди їдете? Там тільки дощ і москіти. Баржа вже тиждень сидить на міліні.

Ми з Дорін таки полетіли. Маленький літачок покинув соняшну долину і пірнув у сині хмари в перевалах між верхами Андів. Було моторошно, і не помагало, що пілот-індієнин усміхався до нас крізь відкриті двері. Дощ спливав по вітровому

склі перед ним, і мені здавалося, що я перелітала через задимлене дзеркало в інший світ, з якого не зможу повернутися.

На невеличкій аеродромній смузі, прорубаній у джунглях, пальми пролетіли повз вікна, і літак приземлився коло Кока, присілка на березі Ріо Напо. Ішов дрібний дощ. Вологість огорнула нас мокрим лантухом, гнітюча духота не давала дихати. Наш такий різноманітний гурток сховався під крило літака. Там ми повдягали чоботи і пончо для охорони від дощу. Тупцювали безрадно в болоті. Одна Дорін розпустила волосся і побігла босоніж по траві в якомусь дикому танці. Я не поділяла її ентузіазму.

А коли наш літачок відлетів, я почувала себе осамітненою, покиненою світом. Все довкола мене було чуже, таємниче, загрозливе...

У горах упали дощі і рівень ріки піднявся. Наша баржа знову могла плисти. Обабіч широкої ріки монотонно пересувалися сірі праліси. Попереду чоловік у кану вимірював жердкою глибину води. Значев'я щось залопотіло, заскреготіло і ми стали. Зломився гвинт об підводну колоду.

Я знайшла сухе місце на кормі, сіла, обнявши коліна, і оберлася плечима об стіну. Вода капала між дошками горішньої палуби, стікала по трапах. Я дивилася на свої босі ноги, на металеві відблиски в калюжах на покладі і думала, чому це я тут...

Баржа пришвартована канатом до великого дерева на правому березі ріки. Залога метушилася коло зламаного гвинта. Світ був безрадісний. Від берега сягали до мене розчепірені долоні листя дерева *yarumo*. Далі темна бешкетлива рістня. Там "зелене пекло", знане багатьом шукачам пригод. Праліс наїжачився. Що чигає в ньому? Прасвітній хаос? Дикі племена? Чи жорстокі авки справді відійшли вже від ріки вглиб джунглів?

На олов'яному небі ширяли грифи. На що вони чекають?

Вода в ріці мов би стояла на місці, жовта, каламутна. Я знала, однак, що вона рвучка і безжалісна, що вона криє під мутним плесом усе, що там живе і ворушиться. Вона химерна, з нею не жартують.

Коло червоних гвинтів легко коливалася розлита олива, мінилася тьмяними кольорами. На плесі дощ творив водяні міхурці.

До бортів прив'язані два великі і одно мале кану, витесані індіанцями, кожне з одної колоди. До них прикріплені мотори. Борти чомусь помальовані синім, фарба тепер лущилася. Члени

залоги вичерпували бляшанками від консервів воду з дна човнів.

Усе ставало дедалі більш нереальним: стара баржа, якою колись возили приладдя до нафтових шибів, незграбна надбудова на три палуби, охлялий еквадорський прапор на прові...

По той бік ледве майорів берег, ніде не було ні людських осель, ні човнів на воді. Час наче б зупинився. Ми обтулені небом і пралісом, на ласці стихії...

Закричала чапля, пролетівши над нами. На чардаку картово відозвалася прив'язана до бар'єра велика папуга — *macaw*. Вона, мов палітра з грубо наложеними сирими кольорами, в більшості багряними, а на крилах жовтими, зеленими і синіми. Тоді я вперше зустріла Каента. Він прийшов майже нечутною ходою годувати свою папугу. Всміхнувся до мене рядом білих, рівних зубів.

— Вона ще молоденька. Я її знайшов у дуплі дерева два місяці тому, щойно викльовану з яйця. Ми тут у джунглях любимо освоювати звірів і птиць — все, крім вужів і алігаторів.

Каенто зауважив мою розгубленість.

— Не сумуйте, ви ще полюбите наші праліси.

Хлопець примружив скісні очі й подивився на схід.

— Завтра буде погода і цілий світ набере іншого вигляду.

Мені стало відрадіше.

У Каента була розщібнута на грудях сорочка і я вперше побачила його нашийник із іклами дикого кабана. Ця ozdoba вже тоді мені подобалася, але я знала, що не дістану такої ні в якій крамниці з сувенірами.

Коли стемніло, пішла поглянути до "сальону". Там був бар, у якому купила мінеральну воду до пиття і полоскання зубів. На полиці лежали старі заяложені журнали і книжка з ілюстраціями птахів басейну Амазонки. Через стелю протікала вода, ляпотіла монотонно в бляшанках, розставлених по підлозі. На дерев'яних лавах розсілася наша громадка. Блимало бліде електричне світло. Колишній священик намагався грати на старій фісгармонії. Ввійшла американка в довгій сукні і штучних кучерях. Ми з Дорін переглянулися — ми в джинсах, волосся обвисло від вологости.

Появився капітан з нерозлучною манюсенською мавпою на плечі. Вона вже доросла, але не більша миші. Ми пробували розпитати капітана, як посувається налагодження гвинта. Він тільки ввічливо всміхнувся й знизав плечима. І враз мені стало ясно, що немає чого турбуватися, що прийде завтра, що тут взагалі ніщо не є важливим...

Джім дав нам коротку лекцію. Повчав, що без дозволу одного з гідів не слід плавати в жадній ріці з уваги на небезпеку від пірань, колючих скатів і електричних в'юннів, як і на бистрину течії. Води не можна пити, вона повна паразитів. Вода з кранів буде йти двічі на день по півгодини, але вона придатна тільки до миття і прання. Коли підемо в джунглі, тільки перший мусить вважати на гадюк, бо вони від шереху втікають. Коли, однак, зупинимося, слід добре приглядатися, чи немає під ногами "полум'яних" мурашок. Вони завдовжки з інч, і біль від їхнього вкушення важко витримати. Треба також вистерігатися скорпіонів і тарантулів. Пригадував приймати таблетки проти малярії і висловив надію, що ми всі щеплені проти жовтої лихоманки.

Канадка сиділа бліда, а від мене чомусь відійшов весь страх. Просто слід перестати боятися, а то не витримаєш. Стало навіть смішно з цього сальйону, вистроєної американки, байдужого капітана...

Вийшла знову на палубу. Надворі смоляна ніч. Дош ущух. Ніде ні світелка, ні заграви на небі. Коли востаннє була так далеко від цивілізації?

Понад грюкотом нашого генератора чути було невпинне цокотання цикад.

У маленькій каюті духота, вітряк тільки колотив тепле повітря. Дорін виспівувала під душем.

Я довго не могла заснути. Над ліжком не було сітки, наслухала, чи не бринять москити.

Відкрила двері каюти. Свіжий срібний ранок. Баржа знову плила, лінкувато, неквапно. Мряка омотувала павутинням далекі прибережні дерева і піднімалася вгору. Соняшне проміння намагалось пронизати імлу. Плесо втратило свою жовтість, засклилося сріблом. Важко було повірити, що це маршувала могутня, не приборкана ріка. У ній не було водоспадів, вода тут не шуміла, не галасувала, випромінювала тільки тиху величність.

Минали острови і всюди безконечна зелень. І далі ні сліду людських осель, тільки великі птахи піднімались і спадали над водою.

Виринуло сонце. Ми посідали в кану на примітивні лавочки, які непевно похитувалися і перекидалися. На кормі стояв індієць *motorista* коло ржавої бочки з паливом.

Човен поплив униз рікою багато хутчіше від баржі. Несподівано коло берега ми побачили індієцьке кану. У носі човна стояв чоловік, попихався жердкою проти хвилі, на кормі веслувала жінка. Було незвичайно радісно зустріти людей у цій пущі.

Тоді ми почули запах диму. На лівому березі появилось маленьке село (Правий берег не заселений, його далі вважають територією авків). На стрімке узбіччя вибігли діти і вимахували ручками. В густому пралісі кілька хаток — це Помпея. Ми причалили до болотистого берега. Там лежало кілька кану, пришпилених дрючками до землі. Дві молоді жінки в полинялих сукеньках прали плаття в ріці.

Хати на високих стовпах із твердого дерева *chonta*. Стріхи з пальмового листя, закопчені димом. Під хатами на полицях лежали величезні, ручним способом ліплені горшки. Тут ще не вживають міського посуду. Під підлогою гніздо термітів, яке палять вночі, щоб прогнати москітів.

Під ногами вешталися кури й собаки, майже всі осліплі від укусів "полум'яних" мурашок. Я хотіла погратися з малим кошеням, але Каенто остеріг мене, що це молодий оцелот.

Дорослих у селі не було, мабуть, працювали на полях манюку і кукурудзи. Нас обступили діти, вони щебетали щось до Каента мовою кічуа. У дітей великі здивовані очі і гарні овалні личка. Їхні предки прийшли колись із території інків.

Каенто попросив мене зайти до однієї хати. Ми видряпалися по колоді із зарубками, яку втягають на ніч усередину. Підлога була чистенька з бамбукової тростини й угиналася під ногами. Стіни тільки до висоти пояса. Крім грубо витесаної лави, не було жадного устаткування. На кілочках висіло одіння. На ніч мешканці розвішують між стовпами гамаки для снання.

На малій платформі, над відкритим вогнищем булькотіла біла *chicha* в закопчених горшках. Я вже знала, що манюк на цей напій пережовують жінки на те, щоб він краще ферментував, і була рада, що не було дорослих, які наполягали б почастувати нас їхнім улюбленим питвом.

■
Коли наше кану причалило перед вечором до баржі, Дорін стояла на покладі в купальному строї, вся мокра, і винувато всміхалася. Її човен приплив раніше, і вона встигла вскочити у воду на середині ріки. Струм поніс її несподівано прудко, і казали, що за хвилину її голова стала вже тільки кулькою, що котилася вниз рікою. Джім дігнав її моторовим човном і витяг з води. Тепер Дорін зовсім не була перелякана, тільки засоромлена.

— Я хотіла тільки прохолодитися, хотіла відчутти ріку...

Шалена Дорін...

На ніч баржа знову причалила до берега. Тут човни не плавають, коли стемніє.

По вечері, коли ми вже втомлено куняли по кутках сальону, Каенто розповідав про індіян цієї околиці, переказував їхні

легенди так жваво, наче б сам у них вірив. Висвітлював свої прозирки. Перед нами мигали бронзові обличчя опіrenих гіваро, які донедавна висушували людські голови до величини яблука. Блимали постаті свояків Каента з племені авків, з плоскими амазонськими обличчями, стрижені "під миску", з великими корками в мочках вух. Місіонери не встигли ще їх одягти, і вони позували майже нагі з своїми горезвісними списками.

Уночі в нашій каюті було ще гарячіше. Стіна була звернена до півночі, а тут осоння з цього боку. Мені снилися дикі індіани.

■ Тихоплинна Ріо Теракоа спершу була дуже вузька. Над нами низько сходилвся праліс, фільтрував соняшне світло на малахітовий колір. Ми плили в кану, схилили голови нижче навислого віття. Спершу була цілковита тиша. Нас несла течія. Весляр-індіанин поклав весло на коліна. Воно було форми листка дощових пралісів, овальне із шпичастим кінцем.

У зелених півсутінках тхнуло багном і прілою рістнею. Таємнича непрозора вода теж здавалася зеленою. На плесі колине-коли тремтіли сплески соняшного світла.

Обабіч жив і вмирав праліс. Ми бачили тільки непрохідну стіну поплутаних стовбурів, між зеленню срібнокорі скелети дерев, задушені ліянами. Густо сипалося пожовкле листя і плило вниз течією. Тут немає пір року. При березі цвіли водорості. Над ними пурхали метелики, мов різнобарвні папірці на вітрі. Надмірно великі бабки несли на крильцях усі кольори веселки. Метушилися дрібні колібрі. На стовбурі, що навис над нами, сиділа ігвана — мініатюрний динозавр. Вона не рухалася, тільки помалу повертала голову услід за нами.

Ріка поширилася. Індіанин почав веслувати — тільки в Амазонії веслують, сидячи спереду човна. І раптом розгаласувалася пташня, розвищалися мавпки, занепокоєні плюскотом води. З шумом пролетіли якісь великі птахи.

Річка далі захарашена покрученими пнями. Гладеньке плесо брижилосся коло колод, що стовбичили у воді. На сухих пнях росли м'ясисті розети бромеліяд, зелені ззовні, темночервоні всередині.

На берегах далі буяла рістня, від густого заросту внизу до високих "королівських пальм". Верховіття легко похитувалося. Листя, як віяла, як весла, як парасолі. Високо над водою зависли на гіллі гнізда іволг, мов велетенські краплі смоли.

Між деревами і річкою туго нап'ялися ліяни, срібні струни казкової арфи.

Вода стала дзеркалом, і не пізнати було, де кінчається берег,

а де починається плесо, все росло на два боки вгору і вниз. Ми ширяли в повітрі між двома небами. Міраж, сон....

Алігатори поховалися від сонця в хащах. Здавалося, що з-поза того гігантського листа, тих абсурдних блискучих долонь стежать за нами хижі очі. Нагадалися картини Анрі Руссо.

Джім стояв у кану, мов пірат, розхристаний, з рудими патлами, дивився в бінокль і ледве встигав називати всіх птахів.

— Вісімдесят п'ять відсотків тих птиць не знайдете ніде інде в світі.

Пелікани стрілами падали в воду, хапали рибу і знову підносилися вгору. З-поза листа визирав різнобарвний дзьоб тукана. Над нами пролетіли з галасом багрянні папуги, за ними струменіли їхні довгі хвости мов полум'я. Яструби і грифи нас не покидали. Я не намагалася запам'ятати назв усіх мені не відомих птиць, якихось строкатих, чубатих, дзьобатих, гротескових. Тільки професор усе записував, а згодом у салоні розшукував між ілюстраціями в книжці.

Саме боягузка канадка перша побачила водну анаконду — боа-констріктора. Дівчина сполотніла і німо дивилася великими очима на плесо, де довбезний вуж сповз з берега у воду. До кінця подорожі вона трималася бортів човна побілілими пальцями. А ми всі забули про смертельного вужа, про алігаторів, про те, що річка аж кишить від пірань, які за хвилину обчищать великого звіра до скелета. Тут світ з іншими вимірами.

Виплили на озеро. Тут і там вискакували з води літаючі риби. Далеко на піскових берегах лежали здоровенні черепахи, мов брили каміння.

Опівдні сліпуче сонце почало припікати з самого zenіту. Перехилився повний дзбан топленого золота і лив його на землю. Воно липло до обличчя, розпливалося на плесі. Вода сліпила очі, і я насунула шапку крисами на чоло.

Ми мали спрагу, уста пошерхли. І нагадався уривок з поеми Самуеля Колдріча:

*Water, water everywhere
nor any drop to drink....*

Охопила нас дрімота. Познімали розпечені чоботи, заболочені в переході через джунглі, закинули ноги через борт у воду. Тоді еквадорець почав грайливо хляпати водою на жінок у човні. Це нас винятково не дратувало.

Сеньйор Родрігез, поміщик з цих пралісів, який присів до нашого кану, закинув вудку і за кілька хвилин зловив на кусочок сирого м'яса дві пірані. Риби довжиною на стопу, з кривавочервоними очима і зубами, мов пила. Ми поквалпно повитягали ноги з води й поставили їх на заболочене дно човна.

■ Джерела Ріо Напо в льодовиках далеких Андів, вода прохолодна. Перед заходом сонця наші провідники дозволили нам плавати близько берега малого острова. Пірані й усяка інша погань не люблять прудкої води.

Радісно було, коли рвучка течія несла нас, ні в кого не було сили плисти проти течії. При кінці острова ми виходили на берег, мандрували піском проти течії і починали наново.

Тут на березі я вперше побачила, як уживають довжезну індіанську дмухавку, яку авки називають омена. Напівнагий, смаглий Каенто, як його предки, завісив поперек грудей сагайдак і кулю на волокно. Цим волокном він звинно обмотав кінець тоненької стріли і вклав її у дмухавку. Подув і стріла із великою швидкістю й силою полетіла та пронизала птаха, намальованого на клапті паперу.

— Коли вживаєш стрілу намочену в кураре, поцілений звірок тільки завищить і впаде смертельно спаралізований додолу.

Я пробувала теж стріляти. Ледве вдержала важку дмухавку, натомість стріла полетіла несподівано легко.

■ Коли наша баржа причалила на ніч поблизу гасієнди Прімавера, Джим і Каенто запропонували мені й Дорін відвідати сеньйора Родріґеза, якого ми вже раніше зустріли. Цей поміщик мав тут великі поля і худобу. Був майже фєвдальним лордом, у нього служили десятки індіан. Привітав нас з великою радістю, нарікав на брак контакту з зовнішнім світом. Сам він метис із темною шкірою, але, мабуть, уважав себе чистим еспанцем. На голові в нього повстяний капелюх з закоченими по боках крисами і підв'язаний ременем на підборідді. При поясі носив нерозлучне *machete*. Хати в нього були споруджені на індіанський лад, на високих стовпах.

Запросив нас на вечерю до кімнати, в якій були стіни з трьох боків, а четвертий був відкритий і туди втискалася чорна ніч. Слуги заметушилися і повносили гасові лампи.

Хазяїн гостив нас десятками страв, усе з його маєтку, з джунґлів: воловина, паляниці з манюку, папка з пальмового пня, смажені банани, мед, овочі, яких досі я не бачила і назв яких не запам'ятала, чай з трави, що тут росте.

Блимало світло, лампи диміли, коло них пурхали великі нетлі. Наші тіні хиталися на стінах. Переді мною наче б ворушилася повішена шкура ягуара, а коло неї індіанські списи. Сеньйор Родріґез розповідав про свої пригоди, про полювання й успішну виправу в пошуках золота.

Ми захоплено слухали. В цих незвичайних обставинах все сприймалося більш загострено. А праліс шелестів...

■ Ми ледве видряпалися на ховзський берег Острова Мавп. Насувалися темносині хмари. Ми пробивалися крізь темний первинний ліс. Тут, мов у теплиці, — задушно, тепло. Папороті росли високі наче дерева, а під ногами екзотична рістня, немов вазони, закопані в землю, — блискуче листя химерних форм з різнобарвними прожилками, плямами, листя, яке продають у нас на півночі по високих цінах. Цибали ми по всій тій рістні надзвичайно уважно.

Позбігалися мавпки, щоб подивитися на нас. Чорні волохаті силуетки на тлі неба, поодинокі або самички з малятами на плечах. Гойдалися на хвостах, скакали з галузки на галузку все ближче до нас, хотіли нас налякати, прогнати з їхньої території.

Почав переїти тропічний дощ. Коли ми дивилися вгору, вода заливала обличчя протікала за комір. Один Каенто не зважав на зливу, накрився листом дикого банана, відвічною парасолею джунглів, і знову всміхався, чи то з нашої безрадности, чи просто радів з дощу...

Дощ бубонів об тверде листя, танцював по нім.

Повертаючися до човна, Каенто знайшов овоч *ochiote*, подібний до зеленого каштана, розколов його і вибрав яскравочервону фарбу, якою індіани оздоблюють тіла. Розмалював нам нею візерунки на обличчях.

— Це введення вас у джунглі.

Похнюплені фінки не згодилися, щоб їх декорувати, і Каенто бурмотів під носом, що їх зате з'їсть ягуар.

Професор загубився на острові, ми довго кликали його, і врешті він приплентався промоклий і обкусаний осами.

■ Химерний день. Перепадував дощ, знову припікало сонце. По кількогодинній плавбі кану по Ріо Напо, а згодом малою Ріо Хівіно, ми причалили недалеко Ліманкоча — так званої Лінгвістичної школи. Крізь середину оселі йде аеродромна дорога. Літаки тут єдиний зв'язок з зовнішнім світом. Я сподівалася, що це наукова база і здивувалася, коли почула, як привітав нас американець, директор школи, мабуть, навіть не антрополог. Він дуже загально поінформував нас про довколишні племена і пояснив, що тут вивчають мови на те, щоб перекладати Біблію і нести в джунглі слова правдивої євангельської релігії. Мене дивувало, чому вони не називають себе просто місією, і багато дечого іншого мене дивувало... По одному боці дороги бачила оселю білих з гарними хатками й городами, а по другому — індіанське село. В оселі білих чистенькі, охайно одягнені діти гралися, їздили

на триколісниках, а в індіанському селі босі хлопці ганяли футбол у болоті. Була там теж школа. Діти різних племен з розумними очима і сором'язливими усмішками читали нам із своїх зошитів задачі еспанською і кічуа мовами. Невдовзі наш колишній священик приєднав собі гурток дітей і співав з ними популярну еспанську пісню. Я сіла у лавці перед чорною таблицею і нагадалося дитинство, тільки тут, замість стін, густий праліс.

Білих дітей у школі не було. Чи тут у християнській місії — "апартгейд"?

Ринув типовий для цих околиць раптовий дощ. Я сховалася під стріху аеродромної буди-чекальні. В одному куті, на дерев'яних лавах сиділи чепурно одягнені в літніх сукеньках білі американки й розмовляли про щось таке банальне, що соромно було слухати. У другому місці примістилися мовчазні індіанки, що чекали, мабуть, на літак, який повіз би їх додому, вглиб джунглів. У них рано постарілі обличчя і чорні босі ноги. Сукеньки вицвілі, безформні і всі одного крою.

Коли я була б місіонеркою, я вивчила б мову індіан, присіла б до тих жінок, розпитала про їхнє життя, про здоров'я дітей, про те, чи вродив манюк і кукурудза, чи дикі кабани не зрили городів, чи ловиться риба в річках, чи чоловіки мають успіх у полюванні. Я напевно навчилася би багато від них про виживання, про єдність з природою.

Дощ лив далі, хмари клубочилися, атмосфера була задушлива, я мусіла піти геть. Залишила чоботи і пончо в буді, закотила штани і пішла так просто під дощ. Місила ногами тепле болото. Чи це був мій підсвідомий протест проти насильної "цивілізації"?

Над ставом, недалеко оселі, зустріла Дорін. Дощ ушух, і виринуло сонце. Ми поплили човном до дерев'яної плятформи посеред ставу. Вирішили, що коли є плятформа, значить, далі берегів безпечно плавати. Довкола нас ні живої душі, тільки праліс. Ми роздяглися і скочили в став. Вода оксамитна й літепла, у ній соняшні кружальця. Над головами пролетіли з хриплим криком рідкісні жовто-сині папуги. Пахли орхідеї, а може, мені тільки так здавалося. По воді за Дорін слалося її довге волосся, а в нім велика жовта квітка. Тут маленький рай, ідилія, де можна забути турботи світу...

На поворотній дорозі з Ліманкоча Каенто запропонував мені поїхати самій тільки з лоцманом у малому кану.

— Коли є у вас відвага і хочете, щоб вам серце потріпотіло, попливіть з Педро, він добрий *motorista*. Цієї подорожі ніколи не забудете.

Якісь чоловіки ще довго вантажили скриньки в наш човен, і коли б тут не була місія, я підозрівала б, що це контрабанда, може кокаїн... Сіла на прові, Педро стояв при моторі на кормі. Він *libro*, нащадок негрів з західного побережжя, звільнених з рабства ще в минулому столітті. Предки Педро чомусь забрели сюди в Орієнте. У нього було поморщене чорне лице, і він шербаты всміхався.

Ми мчали річкою. Я пильнувала, щоб гілля не шмагало мене по обличчю. Вітер роздував мені волосся, мочив мене теплий водяний пил. Мигала набережна зелень, щось лопотіло, щось свистіло, я радісно хвилювалася. Дерева йшли коловоротом, і тоді я думала, що це чи не сон, бо в дійсності я таки дуже боялася б.

Тут я зрозуміла, який досвід мусить мати лоцман у цих зрадливих водах. Він знає настрої рік, він не зводить очей з поверхні води. По тому, як пливе листя, як плюскоче вода, він упізнає, де підводна колода, де крутіж. Ми плили попід деревами, які впали поперек річки, або розганялися, щоб "перескочити" підводний стовбур, скреготіло дерево об дерево, і ми поспішали далі.

Врешті виплили на Ріо Напо. Широко розгорнулося небо. Перед нами сонце котилося до заходу з незвичайною швидкістю. В його промінні рожевіли білі чаплі в граціозному леті. Лоцман мружив очі, ще більше морщився, прикладав долоню до чола.

Ген далеко на заході виринув снігом покритий стіжок вулкану Сумако. Ледве встигли доплисти до баржі, як усе огорнула непроглядна ніч. Тут ніч приходить до дневі після дуже короткого вагання.

На правому боці Ріо Напо слуги сеньйора Родрігеза прорубали стежку в джунглях, поклали пні на багнах. Ми брели там болотистим ґрунтом у важких чоботях. Обабіч плетиво дерев, в'юнкі ліяни, терня, довгі шпильки на стовбурах пальм, непрохідна гуща. На гіллі паразити, а то й самі дерева цвітуть і видають овочі з стовбура. Листя грубе, блискуче, шпичасте на кінці, щоб дощова вода добре спливала. Ми навчилися пізнавати бальза-дерево, хлібне дерево, дерево "гарматних куль" з твердим кулястим плодом і лапаті папаї з їхніми смачними овочами. Джім приніс плоди *guama*, наче великі стручки фасолі, в яких зерно огорнене в солодку папку.

Над нами не було неба, тільки листя, і ми ставали зелені. Рістня пнула одне на одне ген до сонця, і мене кортіло простягати руки угору.

Довкіл невпинно сюрчали цикади, галасувала пташня. Думалося, що десь угорі повинна бути скляна баня, щоб усі ті багатобарвні пташки не повтікали і щоб було тепло.

Декуди ліс рідшав, стежка ставала суха. Соняшне світло падало на нас сплесками, тоді ми ставали великими саямандрами. За нами повзли наші короткі тіні.

Джім знав праліс, у нього гострий зір. Зелено-жовтий листок перетворився на його долоні на жабку, вузлуваті патиочки стали богомількою, превеликі совині очі між листям виявилися плямами на крилах метелика. Тут усе камуфльоване, все прикидається чимось іншим, щоб обдурити ворога. Джім витягав гусениць, жуків із твердими фосфорично-синіми крильцями, з яких індіяни роблять нашійники. Перестерігав нас перед стоногами, що кусаються, показував сліди капібара — величезного амазонського щура.

Стежку перетяла армія мурашок — "викроювачів листя". Маршували вони тисячами, мільйонами, невтомно, безупинно. Несли на плечах рівно викроєні кружальця листків, у десятки разів більші від них самих. Листя наче б само пересувалося, миготіло, виблискувало. Ми знайшли дерево, яке ці мурашки нищили і відшукали їхнє незвичайно глибоке гніздо в землі. Оглядали термітів, що мандрували чорною стежкою по пні до свого гнізда високо на дереві.

Пристали перепочити. Пара французів і американка втомлені. Джім приневолений вернутися з ними до кану. Зальотний еквадорець теж побіг за фальшивим метеликом, вишитим блискітками на плечах костюма американки. Далі проводив нас сеньйор Родрігез.

Джунглі знову стали густі і ще більше вологі. Ми ледве витягали чоботи з болота на стежці, ковзалися по мокрому листю, по корінню, що повзло, мов здоровенні вужі. Ген високо від стовбурів велетнів-дерев відгалужувалося коріння, мов підпори готичних церков, розходилося на всі боки, творило комори. Все тут гігантське, все інтенсивне...

Заносило сирістю, гнилим листям, грибами і цвіллю. Пні були замшілі. Під ногами на чорній землі розгалужувалася сітка яскравокорального дрібного коріння, мов артерії живої істоти. Земля жила, дихала. У вологому теплі все кильчилося, все росло й умирало з великою швидкістю. На мертвому росло нове. Щось у цьому прасвітне. Хвилинами здавалося, що коли стояла б довше, сама вросла б у землю.

Ми йшли мовчки призеленкуватою пітьмою, боялися нашим чвяканням сполохати гармонію відвічного пралісу.

Коло полудня добилися до кінця стежки. Джунглі знову прорідилися. Я пішла вглиб лісу. Сіла на спорохнявілому пні. Сонце кидало між листям золоті списи, і вони втикалися вістрям у землю. Я розкривала долоні, сонце тут таке цінне, прагнула його черпати жменями.

Під ногами метушилися комахи. Обтрусила чоботи від "полум'яних" мурашок. У зелені багрів цвіт дикого банана, над головою на пні дерева цвіли пристрасні фіялкові орхідеї. Величезний метелик *morpho* у граціозному танку розмахував крилами. Колір у нього фосфоричносиній, інтенсивний, мінливий. Між деревами блукали спалахи інших барв.

Вслухувалася в оркестру пралісу. Десь цокав ятел, щось чичикало, тюгукало, ляцало, деркотало, скімлило, і знову все тихо. Дзижчали бджоли, щось шепотіло, щось тріщало. І я тоді намагалася себе налякати: може, котрась із тих гілляк — це боа-констріктор? Може, пташня тому стихла, що підкрадається ягуар? Може, за мною стежать очі воїна з племені авків, в якого на вістрі стріли смертельне кураре? Чиї босі сліди бачила на стежці? Але страх не приходив. Ліс мирний. Стала одне з природою. Все зовсім чітке, зрозуміле, слід тільки поклонитися природі, бо вона тут сильніша за нас...

Остання ніч на Ріо Напо. В таку ніч не можна спати. Ішли чотириох берегом далі від гуркоту генераторів на баржі. Під ногами ряхтіла роса у світлі ліхтариків Джіма і Каенто. За нами чорнота лісу, пронизана світлячками.

Присіли на колоді над самою рікою. Чути було хлюпіт води, сюрчання цикад, кrekотання жаб. Щось завищало в джунглях. Каенто прислухався:

— Це молодий тапір кличе матір.

Небо дзвеніло всіма тонами зір. Але воно чуже, чужа геометрія зір, нові діаграми, ромбом Південний Хрест.

— Джіме, чи в нас на півночі ще далі залишився Чумацький віз і Полярна зоря?

Джім мовчав. Може, він теж часами тужив за північчю?

Ясні, блискучі зорі падали на нас разом з росою. Падали на обличчя, на рамена, на руки. Вони засівалися золотим зерном на плесі ріки.

Жаліла, що не було місяця. Чула, що на південь від екватора у нього усміхнене лице. Чи це правда?

Читала колись книжку *Die Fische singen im Ucayali*. Укаялі — ріка на південь від нас. Чи там справді співають риби? Хоч як наслухала, риби не співають в Ріо Напо...

ВІЩУН

Богдан Рубчак

Обачно! Не запитаєш нікого,
де починаються межі ці,
навіть оленя зірконогого,
чи гадюку, темну наложницю,
чи мухомора, що мружиться
на світлотінні грані,
чи журавля, що ножицями
перетинає світання.

Неначе перснями, брязкальцями на
спрагнених пальцях жіночих,
очей гарячими дзеркальцями,
де блискають межі ночі,
русалчими, дикими танцями
слово тебе наврочить,
та не покаже під місяцем
підземним знаків пророчих.

Потрібен тут не з зозулинця вивар,
а голос іншою грою,
що говорить не миртом, а вивертом,
вивіркою, кунюю,
що відає з пущі вивести
бугайця до водопою —
тільки такий на вивесні
заволодіє тобою.

Він також на врочищах голубавих,
де відсвітилися засвіти,
в білих борах з прозорими навими
заборонить говіти, —
та як світ урунеться нивами,
крикнуть з купави квіти,
заведе під кореня звивини
слово там засвітити.

Софія Яблонська — її найкращий твір

Юрій Клиновий

У 1927 році Софія Яблонська, попівська дочка з Германова, села недалеко від Львова, двадцятилітньою дівчиною поїхала у світ шукати собі іншої долі від тої, на яку звичайно чекали галицькі попівни. Коли ж п'ять років пізніше, коштом Книгарні НТШ у Львові, появилася книжка її репортажів п. з. *Чар Марокка*, вони обоє, і книжка й авторка, стали нараз літературною і не лише літературною сенсацією Західньої України. Бож ця частина України, безмежно убога за тяжкої економічної кризи, а ще до того пригнічена й експлуатована немилосердною польською владою, не могла дозволити на виїзд до Парижу, тоді столиці світового гріхопадіння, молодій дівчині. Туди могли виїжджати тільки стипендіяти Слуги Божого Андрея, звичайно талановиті адепти мистецтва. Виїзд Софії Яблонської до Парижу давав старшим паням добрий привід до того, щоб ахати від здивування і неприховуваного обурення. Бо як же це так? Молода дівчина в Парижі без опікунчого крила "цьоці-призвоїтки"?

Як на галицькі умови тодішнього часу виїзд Софії у світ таки справді був незвичайною подією, що сколихнула запліснілі ставки галицької провінції. До тих гнилих ставків, не без зловтіхи, на дні якої таїлася звичайна заздрість, прилучилися деякі польські кола, а *Львовські ілюстровани експрес вечорни* вмістив немалу статтю з поганими натяками на молоденьку письменницю, що вже тоді замандрувала до Китаю і там одружилася в 1933 році з Ж. М. Уденом.

На оборону Софії Яблонської став передусім її працедавець Жан Арден, директор Т-ва Опторг-Юнан-Фу, на замовлення якого письменниця готувала кінорепортажі, наперед з Марокко, а потім з Далекого Сходу. У своєму листі до *Експресу* він, між іншим, написав:

"Після зрілої надуми я дійшов до переконання, що негідним було б мовчати, коли менше або більше іронічними натяками заатаковано жінку, до якої я маю глибоку й непохитну пошану".

А втім, по боці Яблонської стала українська преса, зокрема тодішня українська критика, українські жіночі кола, а далі — об'єднаним фронтом тодішня українська молодь. Подив і пошана до письменниці знайшли собі вислів не тільки у великій популярності її творів перед другою світовою війною, але й у

тріумфальному, хоч і короткому поверненні її додому. Тоді в переповнених залах українських народних домів ділилася вона своїми враженнями з земляками, розказуючи їм про далекі країни, в яких їй довелося побувати.

Не від речі буде тут сказати, що автор цього нарису мав можливість відсвіжити свої враження від подорожніх творів Софії Яблонської тільки її першою книжкою, що п. з. *Чар Марокка* появилася в 1932 році. Тому про цей цикл її творів, отже й про не читані ним тепер документальні повісті *З країни опіюму та рижу* і двотомник *Далекі обрії*, що появилася в 1936 і 1939 роках у бібліотеці *Діла*, автор дасть слово її численним критикам.

Передусім зараз по одержанні *Чару Марокка* написав свою оцінку про цей твір найвидатніший тоді західньоукраїнський критик Михайло Рудницький, що була вміщена в щоденнику *Діло* 28 січня 1932 року. Написав він, між іншим, і таке:

"Минулого року прийшов до мене рукопис із Парижу із проханням перечитати і зробити з ним, що завгодно. Це ж і книжка *Чар Марокка*: барвистий стиль, жива обсервація, життєрадісна усмішка. Головне стиль; він, і тільки він, є виявом таланту. Все інше: чужі слова, граматичні помилки, правопис, можна завсіди перед друком виправити, поперекреслювати, повіризувати. Ока, яким автор глядить на світ, вставити в текст не можна".

Цей же критик не менш захоплено привітав двотомник Софії Яблонської *Далекі обрії* у статті п. н. "Великий репортаж Софії Яблонської", вміщений у *Діні* 10 березня 1939 року:

"Її уява легка, жива, запальна, коли хочете, романтична, проте вона не затягнена мрякою. Серед неї ми відрізняємо здоровий розум, що здає собі справу з пропорції явищ, значіння фактів і людей. Усе це віддзеркалене в її стилі — барвистім, прозорім, зовсім індивідуальнім, повнім темпераменту, але й міри".

Михайло Рудницький не був єдиним захопленим критиком Яблонської. У двотижневику *Жіноча доля* і Дарія Віконська ентузіастично привітала *Чар Марокка*:

"Це її перший твір. Проте оця перша книжка зраджує справжній, уже зрілий талант вродженої артистки-письменниці, людини, для якої словесний вираз є органічною конечністю і тому сугестивний, чаруючий".

А Л. Нигрицький, разом з М. Рудницьким один з кращих західньоукраїнських критиків, написав у щоденнику *Новий час* рецензію на другий подорожній твір Яблонської *В країні опіюму та рижу*; закінчив він її так:

"Вражіння Яблонської писані легко, живо. В них уважний

читач найде головні зариси китайської культури, китайської таємничої душі чи навіть уривки китайської життєвої філософії”.

І критик тижневика *Бюлетин польско-українські*, публікованого поляками польською мовою, вважав потрібним відзначити талант Софії Яблонської:

“Це враження з подорожі, написані модерним стилем: нервові, ляпідарні, мигунцеві знімки людини, що вміє подорожувати і глядіти”.

А втім були ще й інші критичні відгуки, між ними довша критична стаття Антона Скільського, що, під заголовком “Про українську екзотичну літературу” і з підзаголовком “Як на її тлі виглядає творчість Софії Яблонської?” була вміщена в *Новій зорі* 18 червня 1939 року. В ній автор широко обговорює подорожню творчість письменниці і стверджує:

“В нашій убогій ще екзотичній літературі післявоєнної доби — постать Яблонської се небуденна поява”.

Багато колишніх критиків Софії Яблонської не дожили чи не змогли бачити друкованими інші, вже цілком літературні її твори, а й вона сама відійшла з цього світу, не побачивши їх на книгарських полицях. Тут не без вини літературні кола української еміграції по другій світовій війні, які відсахнулися від письменниці, бо, мовляв, її твори не модерні. Навіть якщо так, то в літературі, як і в усіх інших проявах людської культури, більше важить сила таланту, ніж сліпе слідування скороминушій, у даний мент пануючій моді.

Збірка новель Софії Яблонської *Дві ваги — дві міри* появилася вже по смерті письменниці, в 1972 році, заходами і з передмовою поетеси Марти Калитовської, проте і ця збірка, наскільки мені відомо, не знайшла ніякого відгуку в нашій еміграційній критиці. Правда, про існування цієї критики, за малими винятками, наприклад, рецензіями в *Свободі* її сеньйора д-ра Луки Луціва, ледве чи можна говорити, така вона неорганізована й особиста. А втім українці в діаспорі пишуть і, щобільше, друкують так багато, що навіть фаховому критикові важко впоратися з тою лявіною друкованого слова, рівень якого переважно низький, нерідко графоманський. “Письменників” дедалі більше, а читачів — менше, бо й більшість виходців з України, які колись читали українські книжки, зірвали з нею будь-який зв'язок.

Збірка Софії Яблонської *Дві ваги — дві міри* складається з шістьох новель і дев'ятох нарисів, що інколи наближаються до поезій у прозі. Новелі, написані в різних часах, — тематично, а навіть географічно різні: Україна, Франція, Китай. Їх тло часто

сире, гнітюче, іноді безнадійне, майже завжди з автобіографічними нотками. Це стосується головне її воєнних новель, в яких переважають чорні кольори, не раз із сильним соціальним звучанням. Вони відзначаються безпосередністю і щирістю, одна з їх головних прикмет — схоплювати дійсність на гарячому, показувати її реалістичними картинами, деколи з натуралістичними нальотами. Проте їх найважливішою ознакою є глибоке проникання в душу своїх героїв. Саме цей психологізм грає найбільшу роль, набагато більшу, ніж сюжетна канва новель. Навіть у найбільшій і, на нашу думку, найслабшій новелі "Зачарований рік" з цілком фантастичним, аж несамовитим сюжетом, де генії пагоди вбивають людей при допомозі хвороб, не бракує намагання авторки надати їм психологічної основи. По прочитанні цих новель залишається нестерте враження, що при систематичній праці в цьому літературному жанрі Яблонська могла б вирости на добру новелістку.

В автора цього нарису мало сумніву в тому, що спогади Софії Яблонської знайдуть собі видатне місце в нашій мемуаристичній літературі. Та саме тут, у визначенні їх жанру, вкрадається сумнів. Чи справді ці спогади це спогади *sensu stricto*, чи, може, інший жанр, відомий сьогодні під назвою "документальної повісті"?

Я певен, що *Розмова з батьком*, а втім, не тільки з батьком, але й з матір'ю, з братами й сестрами, з служницею Юстиною, з сільським вйтом Прокопом, із своїми собаками Британом і Галушкою, з квітами й деревами — це не спогади, це навіть не документальна літературна форма, це таки справжня психологічна повість. Правда, сама авторка помилково зве свою книжку, до речі, єдину свою книжку, темою якої є Україна, її Богом і людьми забуте сільце в Карпатах, спогадами. Пише вона:

"Що я можу прийняти тепер, коли не спогади, які пливають рікою з довгого і невичерпного минулого? Чи не найрозсудливіше було б їх відкинути або відштовхнути? А однак я не можу цього тепер зробити. Мушу їх всіх зловити, відкопати з могилок, куди я колись їх заховала".

Не можна заперечити, що з тематичного погляду ця повість — автобіографічна, минуле Софії Яблонської, воно й творить скелет, який вона щедро заповнює плодами свого цікавого, багатого таланту. От і ще раз українське село, українське приходство (цим разом страхітливо убоге; каже о. Іван Яблонський: "Я хотів би купити другу корову, щоби мати наш власний сир. Ми його не виділи вже від місяців"), приходство, так лірично оспіване в західньоукраїнській поезії й прозі Богданом Лепким та іншими,

меншими за нього письменниками і поетами. Сільське життя в більшій, ніж деінде, мірі залежало там від пір року. Різдво, Великдень, гагілки, сівба, молочення, різання свині, весілля, похорон — все оте незмінне коло, багато разів описане в українській літературі, так добре відоме поколінню, що швидко відходить у вічність, в Яблонської схоплене по-своєму, по-новому, оті атрибути в 1945 році вбитого українського села із його прадавніми звичаями і красою, але й горем і бідною, — ці останні, на жаль, не вбиті, але багаторазово побільшені.

Десь недавно один розумний професор, що водночас відзначається непересічно черствим серцем, написав в одній із своїх численних рецензій: "Вважаю, що спогади з дитинства в будь-кого найменш цікаві для сторонньої людини". Хоч як професорів треба шанувати, вони звичайно несуть світло науки, але в нашому випадку не несуть світла правди. Бо от Софія Яблонська довела свою повість-спогади тільки до 9 року життя, але ними цілком заперечила погляд професора. Саме в цьому віці (як шабльоново повторювати!) вирізьблюються в душі дитини закони, які керують нею ціле її життя, запалюються смолоскипи, які освітлюють її шляхи до самої смерті. Одна з цінних сторінок книжки С. Яблонської в тому, що вона показує народження в її душі отих законів, і то показує переконливо, без жадної старомодної дидактики. От, наприклад, письменниця описує вкрай напружену атмосферу, коли в підгірське містечко має вступити російське військо. Її брати, користаючися грабіжжю військових магазинів, приносять додому якісь харчі. Але їх мати, глибоко етична жінка, не вважаючи на можливість голоду в місті, харчів не хоче прийняти і так доводить, може, не вперше, до свідомості дітей, що ... красти не можна.

А от ще один приклад, який у висліді дав українській літературі Софію Яблонську. Її батько — завзятий москвофіл, залюбки збирав російську політичну літературу, з ним тримав зв'язок "чоловік з півночі", його політичними ворогами є українці, бо вони "хочуть розбити великий слов'янський нарід". І хоч як Зоїка (таким іменем кликали письменницю вдома) любить свого батька, вона вже в дитинстві стає українкою під впливом розумного селянина Прокопа. Аргументація цього селянина проста, висловлена параболою. Єдність, мовляв, добра, "але між людьми того самого ґатунку. Бо візьміть разом мишу і kota, то хто залишиться накінець? Один кіт!"

У центрі повісти стоїть батько письменниці о. Іван Яблонський. Вона підкреслює, що саме він, і ніхто інший, є безпосередньою причиною написання твору, що є водночас повістю, коли йдеться про його літературну форму, і спогадами, коли йдеться про його зміст. Пише вона в своїй передмові: "Ця книжка,

щоб розповісти правду, розповідатиме неймовірну історію неймовірної людини". І справді о. Яблонський був неймовірною людиною в одному відношенні; був повним невдахою у житті — подружньому, політичному і професійному. Пише не без гіркоти його дочка, що він не залишив по собі "нічого, крім повної невдачі, яка збереглась у моїй пам'яті".

Чи не тому повість Яблонської — це своєрідна поема на честь батька, намагання воскресити його життєву філософію, реабілітувати його, водночас свідчення великої доччиної любови, в якій ледве чи можна дошукатися психологічного комплексу Електри. Батько письменниці був не тільки священиком, але й непоганим лікарем, правда, без закінченої медичної освіти. І тут романтична історія — батьки його дружини, яка була його юнацьким коханням, не хотіли видати заміж дочки за лікаря, їх зять мусів бути священиком, тому молодий Яблонський покинув на останньому році медицину і пішов на теологію. Письменниця показує свого батька філософом-мудрецем і ботаніком, а передусім великим гуманістом, що намагався лікувати не тільки психічні страждання довколишніх селян, але й фізичні, головне при допомозі зел. Саме тому лікарі округи постійно позивали о. Яблонського до суду, бо він був аматором, не професіоналістом. Казав сам батько письменниці: "Він [один з позовників-лікарів — прим. моя] твердить, що я — злочинець під священничою рясою і вбиваю хворих на те, щоб мати більше похоронів". Саме оці процеси і були причиною травматичних переживань Яблонської, що, з плином часу, ставали все міцнішими і врешті примусили її написати свою книжку про батька. А були й інші травматичні болі в ранньому житті письменниці: зле дібране подружжя батьків, а далі й анахронічне москвофільство о. Яблонського, яке повело його разом з дружиною і дітьми вглиб Росії, де вони всі перебули 6 років, від 1915 до 1921 року. А о. Яблонський так і помер, ніколи не погодившись із світом, ніколи не живши з ним у гармонії. І тому книга про нього, написана його дочкою, захоплююча, дуже інтимна, насправді велика скарга на світ, на недосконалість людської долі. Бож кожний з нас виносить з дитинства "болючу рану в серці", отой Шевченків цвяшок, вбитий у важливий орган людської машини. Софія Яблонська мала тих травматичних цвяшків більше, але найбільшою і ніколи невилгоюною раною був її трагічний батько.

Вгорі ми сказали, що спогади Софії Яблонської — це літературний твір, і наше твердження не гола, позбавлена правди фраза. Передусім сюжет її книжки незвичайний, не раз глибоко драматичний, такий, що тримає читача в постійному напруженні, вчиняє його частиною розповіді. Письменниця широко використовує діалоги, звичайно дуже добрі, з філософічним і психологічним

підтекстом, тільки дуже рідко шаржовані, що скреготять, не попавши в загальний тон. Діялоги, коли йдеться про їх частоту, це чи не половина її твору. А психологізм, оте постійне намагання проникнути в душу своїх героїв, у свою власну душу, знайти і розкрити все добро і зло в собі і в них, всюди присутній. Він, як відомо, прикметний французькому літературному стилеві, з яким письменниця була добре знайома, легкому, інтелігентному, насиченому думкою, емоцією, ідеалізмом, часто перекошеним гумором. І філософічний підтекст твору дуже сильний, прикмета, успадкована по батькові; він так пронизує окремі уступи, що вони стають у своїх закінченнях афоризмами. Для прикладу, ми зачитуємо невеличкий фрагмент діалогу між Зоїкою і її батьком:

— Тату, а що залишиться з тих всіх людей, яких ти лікував і вирятував, і що залишиться пізніше з твого цілого життя, твоїх чудодійних uzдоровлень, посвят?

— Принаймні залишишся ти.

“Тими словами він прищипив мене до моєї власної злости”.

У цьому фрагменті вміщується і невишукана, але переконлива метафорика Яблонської, і психологізм її стилю, і багате використання пуанти, і її філософський погляд на світ, одне слово, все те нове, що вона вносить у нашу прозу, нове не так її окремими складниками, як нове їх сукупністю.

Одною з найбільш фасцинуючих проблем стилю Софії Яблонської є її мова. Пише вона сама в приватному листі (не знати до кого!), вміщеному в збірці новель *Дві ваги — дві міри* п. з. “Опій і самотність”:

“А прогос того ‘г’. Я вже не раз помітила, що мені придався би підручник української нової граматики. Чи ви знаєте, що я ніколи не вчилася української мови? Ніколи! В дитинстві — староруська, потім російська, потім польська, французька, тепер англійська і китайська. ‘Це гріх’, — скажете. Ні, це обставини мандрівного життя”.

Написав про її мову в згадуваній угорі рецензії 10 березня 1939 року Михайло Рудницький:

“Те, що нас особисто найбільше дивує в книжці Яблонської, це її мова. Молода землячка живе кільканадцять років на чужині, чуючи рідко коли рідне слово. Тільки рідко пошта приносить їй наш часопис, але з нього вона з незвичайно вірним інстинктом, уміє вибирати тільки те, що відповідає духові нашої літературної мови, уміє з пам’яті затримати дібрані слова та звороти і з них витворювати собі весь словник, що їй вистачає для вислову своїх вражень”.

Це правда, що в спогадах Яблонської трапляються польонізми й русизми, немало бо було їх у галицькому різновиді нашої літературної мови перед другою світовою війною, а й тепер

немало насильно введених русизмів і в мові і в правописі. І це правда, що вона, чи не під впливом французької мови, мала труднощі із присвійними займенниками, вживаючи їх там, де треба, і там, де не треба, наприклад, "будуть істи їх гуску", "хоч я ще блукала в моєму сні" і т. п. Проте треба подивляти її знання української мови, яку вона, як свідчить Рудницький, уважно вивчала.

Впродовж свого багатого на події життя Софія Яблонська цікавилася різними справами, вивчала декоративне мистецтво, клопоталася вихованням своїх трьох синів, жила в різних екзотичних і чужих їй країнах (див. "Життєвий шлях Софії Яблонської" Марти Калитовської, 6 збірник Об'єднання українських письменників у Канаді *Слово*, стор. 226-229), проте ніколи не втрачала духового зв'язку ні з рідною країною, ні з її мовою та цією мовою написала свій найкращий твір, свої спогади. Тут і годиться зацитувати слова служниці Юстини, сказані чи вкладені в її уста письменницею:

"— Тебе тягне дорога і далекі краї, але ти наче боїшся. Не бійся нічого, моя голубко! Поїдь, як зможеш, я не боюся за тебе, бо знаю, що напевно повернешся і будеш ще більше любити твій бідний край, де не росте ванілія і не продають сиру у срібному папері, але в бочівках з дубового дерева".

АНТОНИЧІВ МІСЯЦЬ І ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОГО ІМАЖІНІЗМУ

Ігор Качуровський

Один польський поет не так давно звернувся до космонавтів із віршованим посланням, щоб вони займалися іншими справами, а місяць залишили — поетам. Справді, відтоді, як існує поезія, місяць був незмінним її атрибутом. Ще Лі Бо, китайський поет восьмого віку, запрошував місяць, щоб разом випити, і шкодував, що той не п'є. Мотив місяця фігурує в низці відомих поезій Байрона, Бодлера, Верлена; багато писалося про культ місяця в творчості таких поетів, як Сергій Єсенін та Федеріко Гарсія Льорка. Російський літературознавець П. Єршов написав невеличку розвідку, де показував, як по-різному — залежно від контексту — трактує Єсенін образ місяця.

З-поміж українських поетів найзавзятішим "місяце-приклонцем" був Богдан-Ігор Антонич, чиєї творчості ми взагалі не могли б уявити, якби з неї вилучити місячні мотиви і місячну образність.

У першій збірці Антонича *Привітання життя* (рік появи 1931) знаходимо дві поезії з місячною тематикою: "Собака і місяць" та "Лунатизм". Перша з цих речей здається певного роду відповіддю на поезію російського містика Федора Сологуба (з циклу *Маски переживань*, є український переклад автора цієї статті), проте це напевно випадковий збіг, яких, до речі, чимало знає історія світового письменства.

Тема лунатизму теж не нова в світовій поезії: цьому явищу чимало уваги приділяли на зламі минулого й нашого сторіч модерністи різних течій.

Але спробуймо, вибравши згадки про місяць із поезій Антонича, скласти уявлення про ейдологію цього поета.

У поезіях щойно згаданої першої Антоничевої збірки *Привітання життя* (збірка вийшла, коли авторові було двадцять два роки, звідси самозрозуміла незрілість окремих віршів) місяць часом іще виступає або взагалі без метафоричних прикрас або з традиційними метафорами, що втратили свою свіжість:

Так тихо. Місяць лиш з-за хмар погляне,
"Ракета"

Як сяйво місяця з-за хмари піднеслось,
"Людина"

..... місяць срібло лле на сад,
"Ніч"

Півкола на воді
розвівши,
поволі місяць сів.

"Вірш про вірші"

Але поруч уже народжується суто антоничівська метафоричність:

Блідим по воді молоком розіллється блиск місяця;
"Баляда про тінь капітана"

струнка Діяно з місяцем в долоні.
"Дівчина з диском"

ліричний місяць потопає в тінь.
"Романтизм"

..... із люті
місяць зубами, немов маслака, розгризеш.
"Собака й місяць"

Або строфа з "Лунатизму":

О замкни, о замкни хоч на хвильку одну це страшне,
срібне око!

О засунь ти його, я благаю, повіками хмар!
Не свердли, не верти, аж наскрізь, аж до дна,
не вбивайсь так глибоко!

Відійми твій сліпучо-лискучий, отруйливий чар!

І далі знову — окремі порівняння й метафори, що надаються місяцеві:

Вечором місяць — на стелі неба завішена лампа.
Срібний на хмарі пожар, срібний на місті муслін.
"Зелена елегія"

Крізь шибу туги будеш в очі місяця глядіти,
"Вірш про вірші"

У другій збірці Антонича (*Три перстені*, рік 1934) і в наступних, включно з посмертними, роля місяця не тільки не зменшується, а ще збільшується, — так само, як збільшується й поетична майстерність авторова.

Маємо, наприклад, випадок залежності образу від контексту:

Шалений місяць — мрійний тенор
веде містичну пісню тьми.
"Елегія про співучі двері"

Перед тим у поезії мовилося про циган, про скрипку й пісню. Пізніше, в *Книзі Лева*, цей образ повториться в іншому варіанті:

Карузо ночі — тенор місяць
"Весіння ніч"

Тут я хочу звернути увагу на деякі технічні засоби Антонича, що з ними частково ми вже зустрічалися раніше, а частково ще зустрінемося:

1. Метафоричне зображення чи означення місяця не заступає його, а ставиться поруч, утотожнюється з ним, це ніби порівняння, з якого виключено "як"; таким чином поет майже ніколи не вдається до герметичних метафор, а завжди лишає читачеві, побіч із метафорою, ключ для її розкриття.

Ось кілька зразків паралелізму, побудованого за формулою — річ — метафора:

У долоні, у Марії
місяць — золотий горіх.
"Різдво"

Червінці дзвонять на столі
і місяць — найхмільніший келих.
"Корчма"

і місяць — мідний перелесник.
"До новелі «Три мандоліни»"

Тільки місяць — сторож одинокий
береже моїх слідів.
"За зорею, що стрілою сяє..."

Іноді таких метафоричних утотожнень дається ціла низка і тоді вони функціонально перетворюються на складні епітети:

і місяць — мідний птах,
таємна рожка неба, лямпа
поетів та сновид
веде мене в сріблених снах
зигзагом мрії та безумства
"Елегія про перстень молодости"

Метафоричні означення без самого місяця знаходимо лише як виняток:

Зелений ясень, серп і коні.
"Чарки"

в малюнку весняної ночі.

2. У службовій ролі — коли місяць вживається на те, щоб

якусь річ із ним порівняти чи замінити, автор дає його вельми рідко (такий виняток — утотожнений із місяцем диск у руках спортсменки), як правило натомість вживаються найрізноманітніші означення *для* місяця.

3. Поруч із статичним образом місяця зустрічаємо й динамічний, де мовиться про акцію, зміну, діяльність, проте місяць частіше відіграє тут не активну, а пасивну роллю: з ним щось чинять, він стає об'єктом чиеїсь акції:

і день ховає місяць в кручу,
мов у кишеню гріш старий.
"На шляху"

Або:

Від воза місяць відпрягають.
"Село"

Прийшли лемки у крисанях
і принесли місяць круглий.
"Різдво"

коли ножами місяць колють
хасиди в чорних синагогах.
"Червона китайка"

на вільхах місяць розклюють зозулі,
"Весна"

(Пор. у Єсеніна:

Проклевавшись из сердца месяца,
Кукарекнув, взлетит петух)

Дуже рідко дається образ місячного світла без безпосередньої згадки про місяць:

Містечко в сйві ночі біле.
"Елегія про ключі від кохання"

Сам місяць тут з'являється кількома рядками пізніше:

Квітчались місяцем доми

І знову:

На амбразурі місяць сперся
й по шибі, мов краплина, сплив.

Особливо цікава для нас "Елегія про перстень пісні":

Несу в долоні обважнілій
кіш повний спілих місяців.

Там же:

Таємні тіні — квіти ночі
це душі білених дерев.
До місяця летіти хочуть,
та вітер їх не забере.

.....
Це місяць — молодий музика
настроює, мов скрипку, сад.

(Пор. у Єсеніна:

В синюю гладь окна
Скрипкой поет луна)

Отже, бачимо, що в тій самій поезії місяць, мов прести-
дижатор, виступає щоразу в іншій постаті, в іншій ролі. Таке розу-
міння образу характерне, між іншим, для крайнього імажинізму.

Часом образ будується за допомогою звичайного порів-
няння:

і місяць, мов тюльпан, червоний.
"Зелена євангелія"

над містом місяць, наче ліхтарня,
"Тіні над містом"

Аж місяць круглий, наче жолудь,
скотився з неба, впав і ліг.
"Жолудь"

і місяць, мов кораль на шиї бога Півдня,
"Затерті сліди"

Або:

і місяць, мов червона губка,
змиває попіл дня з обличчя.
"Фіялки"

Але тут уже справа складніша, бож одна метафора
нанизується на іншу.

Іноді метафора подається як певна якість місяця, щось йому
приналежне, властивість чи форма, яку він може прибрати:

і череп місяця розбитий і безбарвний
упав на сніг
"Арктика"

(Пор. у Єсеніна:

И луны лошадиный череп
Каплет золотом сгнившей слюны)

Також:

дивлюся в місяця свічадо
"Елегія про перстень ночі"

Порівняй у Федеріко Гарсія Льорки:

La luna va por el agua.
!Cómo está el cielo tranquilo!

Va segando lentamente
el temblor viejo del río,
mientras que una rama joven
la toma por espejito.

Або те саме в перекладі Миколи Лукаша:

Місяць ходить по воді.
Ніщо ніде не шеберхне...
Все підрізує тремтливе
шумовиння на поверхні.
А віточка молоденька
бере місяць за люстерко.
"Місяць на підпівні"

Між іншим, хтось із членів нью-йоркської групи, перекладаючи Льорку, замість галузки поставив... жабу: галузка по-іспанськи "rama", а жаба "rana" — різниця в одній паличці...

Знаходимо також і образ-порівняння, побудований за допомогою орудного відмінку:

..... місяць лине
вівсяним калачем!
"Черемхи"

Маємо й випадки розгорненої метафори:

Село вночі свічок не світить,
боїться місяця збудити,
що жовтим без наймення квітом
цвіте в садах дощем умитий.
"Забута земля"

В деяких поезіях Антонича місяць має функцію принагідно-випадкової оздоби, в інших, навпаки, на ньому зосереджується авторова думка, він стає стрижнем ліричної поезії, переважно — мініатюри:

Навчися лісової мови
із книги лисів та сарнат!
Виходить місяць до діброви
писать елегії на пнях.

Струмки полощуть срібло тиші,
в росі купається трава.
Хай найпростіші з всіх слова
у книзі лісу ніч напише!

"Ліс"

Або це:

Там хата білена й осніжені каштани
і місяць, наче сторож, ходить коло хати.
Це не сторінка з давнього роману,
це спомин хлопця, що не вмів кохати.
"Давній мотив"

У деяких речах із особистої лірики Богдана-Ігоря Антонича образ місяця стає важко-понури́м, чого автор досягає зокрема влучним епітетом:

Бляшане небо, олив'яний місяць
і ночі попелястий дим.
Невже ж нема на цьому світі місяця
поривам нездійсненним та палким?
"Ніч"

Серед нечисленних Антоничевих поезій із громадянською тематикою образ місяця набирає трагічного забарвлення, як це ми бачимо в "Слові до розстріляних". Цю річ написано в грудні тридцять четвертого року під свіжим враженням кївського розстрілу двадцять вісьмох діячів української культури, що серед них були поети — Дмитро Фальківський, Олекса Влизько, Кость Буревій, Іван Крушельницький...

Це правда:

кров з каміння може змити дощ,
червона місяця хустина може стерти,
але наймення ваші

багрянiш від рож
горять у пам'яті на плитах незатертих.

Змагались ви уперто й мріяли й жили,
кохались у суворості, як ми у гулях
і ваші очі

сяли вічністю,

коли

у серці, мов зоря, застрягла біла куля.

Співчуття до "трагічної Батьківщини" — України тридцятих років, де саме провадилося винищення трудового селянства під претекстом розкуркулення, де село кривавилося від примусової

колективізації і де штучний голод забирав мільйони жертв, все це лучилося у віршах Антонича з образом місяця:

Боюсь згасити світло лампи,
бо може стати ще страшніш,
і ніч, розкладена на ямби,
у серце вбилась, наче ніж.

Ніяк заснути! Кличуть півні,
годинник б'є і місяць лине.
Мій сон, мій голос неспокійний
в моїй трагічній Батьківщині.

"Уривок"

Неуникненний Антоничів місяць є свідком також оборони Алькасару, (бо так вимовляється це слово по-іспанському), оборони, що її оспівав поет важким силабічним гексаметром:

Задиханий, вривчастий токіт мітральєз на мить не щухне.
До сонця стіп скривавлених вітри один по однім ляжуть
і ніч, мов чорний лев, пробуджена на шанці виє глухо.
Тоledo на сімох узгір'ях, на червоній кручі Тахо,
це місто до хреста пустелі цвяхами ста башт прибите.
Земля — червона бляха, місяць в обрій вгруз найгрубшим
цвяхом,
пустиня, мати вітру, від людей бере за проїзд мито.

"Слово про Альказар"

В руральних (чи рустикальних) поезіях Антонича місяць може мати найрізноманітніші функції; то він частка пейзажу, то елемент настрою:

Міх хмар із зорями, мов з житом,
бере на плечі ніч і йде.
У круглім місяця кориті
замісить тісто золоте.

"Ніч"

Або:

В цей вечір весняний ходи зо мною
в корчмі на місяці горілку пити.

"Запрошення"

Натомість в урбаністичній ліриці поетовій переважає місяць похмурий, лиховісний, кінецьсвітній, місяць самогубців і Апокаліпси.

В поезії "Апокаліпсис" місяць згадано тричі: то він "мов рудий павук, повзе поволі муром", то миє "синім і холодним сяйвом"

обличчя в'язнів, то, нарешті репрезентує одне з апокаліптичних страхіть:

Підземних рік слизьке, примарне зілля, мокрі зорі й змії,
долини місяця оброслі горіховим гаєм.

Та:

Зім'ятий і заляпаний паперу клаптик,
коротка, проста записка: "Ніхто не винен,
злочинця не шукати!" Йде у тихих лаптях,
мов мудрий кіт, дахами місяць...

"Баляда про блакитну смерть"

І ще:

і місяць, звівши сині руки,
немов пророк, став місто клясти.
"Кінець світу"

Тут місяць виступає переможним антагоністом сонця:

й розбите в кусні сонця коло.

Але в інших поезіях, навпаки, соняшне світло тріюмфує над місячним:

Драконе місяцю, загинь!
Ось білий бог ізходить — сонце.
"Схід сонця"

Або в мініятурі "Тернина":

щербатий місяць снами томить,
чарує мертво і зелено.
Та не лякайся, моя люба,
.....
... весна на кущ тернини
метелик сонця знов пришпилить.

Можна було б говорити про символіку (до речі, суто поганську) протиставлення сонця та місяця у віршах Антонича, якби ці вірші не тонули серед повені інших, що в деяких ніби починає накреслюватися, щоб відразу ж таки зникнути, еротизм місячних образів:

Послухай: б'є весільний бубон
і клени клоняться, мов пави.
В твоє волосся, моя люба,
заплівся місяць кучерявий.

Чому пригасла скрипка трохи,
чому тремтить твоя долоня?
Ніч срібним сяйвом, наче мохом,
обмотує підкови коням.
"Весільна"

Дивись, як сяє мерехтливо
у вікна місяць — чару келих.
.....
Сто місяців тремтить зарання
у снах гарячих і квітчастих.
"Весільна ніч"

Загальноновизнаним фактом можна вважати паралельне існування в українській літературі двадцятих та початку тридцятих років різних художніх течій та їхніх розгалужень: парнасим (неоклясики), символізм (Загуд, Яків Савченко), футуризм (Семенко, Валеріян Поліщук), імпресіонізм (Стефаник, Косинка, Плужник) та почасти експресіонізм (Микола Куліш, Хвильовий, Яновський). Але чи існував у нас також імажинізм?

Імажизм постав у англо-американській поезії 1909 року. Найпопліднішими його представниками були майже забутий нині англійський поет Т. Е. Г'юм та американська, досить сіренька, поетеса Емі Лоуелл. Вони звернули особливу увагу на образність художнього твору:

О, Боже, якнайнижче опусти
поточеного зоряною міллю коца,
щоб дощ і вітер мені не заважали спати...

Цей метафоричний образ Г'юма характерний тим, що він зберігає свою вартість незалежно від поезії, звідки його взято.

Десять років пізніше виникла в російській поезії течія *імажинізму* (назва не надто вдало сконструйована на базі того ж кореня, що й імажизм), найталановитішим представником якого був уже згадуваний Сергій Єсенін, а найголоснішими теоретиками Шершеневич та Марієнгоф. Вони впровадили в поезію *культ* метафори, проголосили автономію образу; поезія для них стала "юрбою образів", при чому образ, при всій його різноманітності зберігав моновалентність.

Сам Антонич, як відомо, з юнацьким запалом відкидав принцип вирізнення в мистецтві окремих напрямків і течій (що їх він, до речі, утотожнював). Проте, беручи його поетичну творчість як конкретну стилеву даність, ми переконуємося, що зміст його образів — за небагатьма винятками, про які вже була мова і які свідчать, що Антонич почав був схилитися до символізму (бож

повторення певного образу із тим самим значенням перетворює його на символ) — що зміст його образів — одноразовий, іноді залежний від даного контексту, а іноді автономний. Тоді поезія стає грою образів, а сам образ — самоціллю.

А це ж і є основна риса літературної течії імажинізму, або імажизму. Тож про Антонича ми можемо говорити як про — єдиного покищо — українського імажиніста.

НЕНЬКО МОЯ, НЕНЬКО

(Лірико-публіцистична розвідка)

Гелій Снегірьов

Друкуємо уривки, точніше, передмову і децю з першої частини праці Євгена (Гелія) Снегірьова п. н. Ненько моя, ненько. Це самвидавна документальна розвідка, яку наше видавництво одержало в січні ц. р. і про яку було повідомлення Пресової служби ЗП УГВР 11 лютого та 18 березня ц. р. Крім цього українського оригіналу праці Снегірьова, існує ще російський переклад, що його частинно надрукував у Парижі російський журнал Континент у своєму XI випуску. А 19 квітня ц. р. Українська інформаційна служба "Смолоскип" повідомила, що вона теж має працю Снегірьова, але під назвою Набої для розстрілу. Книжка Ненько моя, ненько віддана до друкарні й незабаром появиться у видавництві "Сучасність".

Праця Снегірьова присвячена процесові СВУ та СУМ у 1930 році. Автор посилається на свідчення тих, хто був суджений на згаданому процесі, або тих, хто був його свідком. Він широко користується теж тодішньою радянською пресою, що обширно звітувала про згаданий процес. Снегірьов відомий український письменник і сьогодні має 50 років. У час, коли відбувався процес СВУ, він був дитиною. Проте цей процес він розглядає не лиш як трагедію українського народу, чи його провідної верстви, але теж як трагедію особисту: автор доволі пізно дізнався про те, що, в силу трагічних умов, свідком обвинувачення на процесі мала виступати теж померша в 1930 роках його мати, Наталія Собко, рідна сестра письменника Василя Собка.

Розповідь Снегірьова має контрверсійний характер. Друкуючи її з інформаційного обов'язку, ми переконані, що наші читачі зуміють оцінити її критично як вислів поглядів і оцінок одної людини (треба думати, що в сучасній Україні є люди, які на проблему СВУ і СУМ дивляться інакше як Снегірьов) та що вони матимуть на увазі ті важкі умови, в яких проходила в минулому і проходить сьогодні визвольна боротьба українського народу проти накиненої йому Москвою комуністичної диктатури. Ми свідомі теж того,

що книжка Снегірьова може причинитися до посилення дискусії про проблеми СВУ і СУМ, які у свій час широко велися на еміграції, і які, на ділі, досі не припинилися. Проте ми вважаємо, що здорове та вільне суспільство не має причини боятися обміну думок про навіть найбільш складні та болючі питання.

Снегірьов критично оцінює поведінку підсудних на процесі СВУ та СУМ, вияснюючи рівночасно методи, що їх вживали органи КГБ (тодішнього ДПУ) для того, щоб змусити обвинувачених признаватися до вчинків, яких вони не допустилися. Снегірьов переконує, що по суті уся діяльність академіка Сергія Єфремова та інших обвинувачених обмежувалась до активної оборони українських національних інтересів в галузі культури, науки, економіки, релігійного життя, освіти, — але за таку діяльність у той час Москва ще не хотіла судити українських патріотів. Для того, щоб їм влаштувати публічний суд, треба було приписати їм більші "злочини". Таким чином, каже Снегірьов, на процесі заговорили про широкі організовані дії СВУ та СУМ і приписали тим організаціям такі здогадні дії як планування терористичних актів проти діячів партії, саботажі, пов'язання зі сторонніми силами та под. Проте, навіть у такій постановці, читач книжки Снегірьова не залишається без твердого переконання, що, не дивлячись на методи політики ворога, українські патріоти завжди вели і ведуть визвольну боротьбу, байдуже в яких формах і якими засобами, остаточною метою якої є державна незалежність України. Текст передруковуємо за оригіналом, без будь-яких мовно-правописних змін. Редакція.

ПЕРЕДМОВА ДО УКРАЇНСЬКОГО ВИДАННЯ

Не одразу наваживсь я віддати рукопис книги цієї для видання за кордоном. Існувало два варіанти. Перший: виїхати на Захід самому і, вже перебуваючи там, видавати. Другий: лишитися на Батьківщині й передати.

Розумів: залишуся — то за всіма даними, з досвіду поведінки властей моєї Вітчизни, буду заарештований і засуджений. І в тюрмі (а чи того краще — в "психущі") з моїм нездоров'ям значно вкоротяться дні мої.

І обрав другий варіант: лишаюсь.

І чекає на мене "небо в клітинку", грати на вікні. І суд.

На суді скажу я от що. Прошу Тебе, читачу мій: коли почувеш, що мене судять, не цікався надто додатковою інформацією через чутки, що, може, дійдуть до іноземних кореспондентів крізь

щільно приперті двері закритого суду, а задалегідь знай, що сказав я на суді те, що оце Ти зараз прочитаєш.

Сказав я (скажу) ось так:

— Громадяни судді. І ви, народ, що сидить в залі... (Можливо, зважаючи на обставини, розшифрую: ... вірні партактивісти й перодягнені охоронники!)

Я передав на Захід для видання рукопис свого твору "Ненько моя, Ненько..." тому, що твір цей мною написаний. Коли літератор твір напише, він мусить виплеканий труд свій тримати в руках книжечкою, виданою багатьма примірниками, які потрапили до багатьох читачів. В себе на Батьківщині я цього не міг — видати й тримати в руках книжечку. А я її писав, себто вважав її потрібною людям. Тому передав рукопис т у д и .

Я міг виїхати т у д и і потім видати т а м цю книжку й інші свої книжки. Я розумів, що т а м тихо й спокійно проживу відмірний мені десяток, чи скільки там літ. І розумів, що т у т наді мною влаштують розправу. І я лишився.

Спробуйте повірити мені: лишився не для того, щоб стати жертвою, щоб судом над собою привернути до своєї персони увагу західних злостивців і викликати нову хвилю агітації проти радянської влади.

Лишився тому, що важко розлучатися з Батьківщиною. І ще — ось чому.

Зріє, визріває в мені відчуття, народилася в мені надія, що мені судилося стати *першою ластівкою*. Тою, що провістить Весну Свободи моєї Батьківщини. З'явилася в мене віра, що в моїм ріднім Харкові, в залі оперного театру незабаром (незабаром!) можна буде влаштувати справжній, не фальшивий судовий процес, про що пишу я в своїй книзі.

І я прошу вас, громадяни суд:

— НЕ НАЗВІТЬ МЕНЕ ЗЛОЧИНЦЕМ! НЕ КИДАЙТЕ МЕНЕ ЗА ГРАТИ!

Зумієте повірити, чи не зумієте — що прошу про це не заради себе? Спробуйте, повірте: мої п'ятдесят років зі мною, я їх прожив, я звідав повною мірою все, що відпущено Господом людині — радощі, вболівання, насолоди, страждання; ще й зумів "само-виразитись", розповісти про себе своїм сучасникам і майбутнім поколінням, лишивши їм моє написане. Моя мати пішла з життя в 36 років, батько — в 53, і я готовий піти. Хотілося б, звичайно, ще пожити — та не обов'язково, судомно чіплятися за життя не буду.

Чудово знаю, що чекає на мене у випадку тюремного вироку. Нічого, перетерплю. Я прийняв для себе: якщо засудять — життя скінчене, від нього вже нічого не жду, хоча й зашморга сам собі на шию не накинута.

Повторюю: прошу не кидати мене за грати не для себе.

Для кого ж?

Заради моєї Вітчизни, заради нашої з Вами Вітчизни, громадяни судді і ви, люде в залі.

Нехай я стану першою ластівкою, яка провістить всьому світу, що на нашу Батьківщину йде Весна Свободи! Треба ж з когось починати — почнімо з мене. Хай побачить увесь світ, що Батьківщина наша готова, нарешті, скинути з себе тісне ідеологічне веретище, задубіле від сліз, крові й поту! Хай всі країни світу зрозуміють, що з Батьківщиною нашою можна балакати, можна вести справи як з достойною, дужою державою, яка не боїться людин!

Винесіть мені виправдувальний вирок, аби не ганьбити ще раз нашу Батьківщину перед усім людством!

Чому прошу вас, чому сподіваюсь? Адже заарештували, а де, коли і хто бачив у нас, щоб політичного заарештованого помилювали? Але заарештували — вчора, а нині у нас — сьогодні. Треба з когось починати — почнімо з мене. Нехай я стану першим в історії радянської держави політичним *винуваченим*, який не стане *засудженим*.

Я даю вам, громадяни судді, можливість виправдати мене і тим зробити найрозумніший політичний жест на благо нашої Батьківщини.

Так я сказав на суді...

Та цілком можливо, до суду не дійде. Навіть до закритого. Просто — мене заберуть і я зникну. Або навіть не забиратимуть, а, приміром, автомобільна катастрофа. Тоді... Що ж, тоді — привіт, читачу!

І ще одне.

Я хочу, аби Ви, українські мої рідні брати по той бік океану, тримали в руках плід моїх роздумів і вболівань. Але одразу кажу Вам:

— Книгу мою адресував я читачеві в себе на Батьківщині, з ним я говорю, до нього звертаюсь, до громадянина, що ходить, дихає, живе поруч мене.

І все-таки прошу — не погребуйте і Ви трудом моїм. Хай книгу про Неньку мою видадуть видавці так, щоб якомога більше потрапило її на мою Батьківщину до мого найпершого читача, — але й Ти, читачу зарубіжний, не відсторони її.

І от з чим звертаюся до Тебе, українцю в Європі, чи Америці:

— З книги моєї відчуй загальну картину нашого життя, моральну атмосферу нашого життя. Бо Ти, зарубіжний українцю, не знаєш нашого життя й тої моральної атмосфери, в якій воно, життя наше, триває. Я бачив Тебе в Каневі біля Тараса — в поклонах, в сльозах, у тузі, чув слова Твої — "Як би волів я лишитися тут, на Україні милій, назавжди!" Ти постояв біля ніг

Тарасових годину, побув на Україні тиждень. Ми — тут народилися, тут живемо, тут і вмеремо. Ти — не знаєш до кінця істини про наше життя: читав, чув — але серцем не знаєш. Ти прагнеш назад на дідівську землю — то ж знай: милу Батьківщину Твою — сплюндровано, народ Твій — морально скалічено! Знай. Серцем знай. І з книги моєї — теж знай.

Нещодавно в однім інтерв'ю, давав його в Парижі галасливий молодий поет, якого випустили назавжди з Москви на Захід, — я почув: "У нас в Радянському Союзі по всіх містах так званої провінції — тисячі, ні — десятки й сотні тисяч дисидентів, інакомислів, активних борців проти режиму!" Бреше він! Бреше несвідомо, хизується, бо дурень, — або бреше свідомо, бо провокатор, засланий КДБ, КДБ потрібні такі інтерв'ю, воно після таких інтерв'ю мусить працювати, хапати й нищити ті сотні тисяч... Бреше він! У нас зараз точнісінько, як казав Тарас: "Від молдаванина до фіна — на всіх язиках все мовчить!..." Все мовчить! Нема — дисидентів! Нема — борців! Мислять інако — всі, і мовчать — теж усі. Чому? Про те й пишу в книзі своїй.

Візьми до рук книгу цю, брате мій — зарубіжний українцю. І знай: тут, на Батьківщині твоїх предків, в Твоім ріднім краї — дуже погано. Дуже.

Автор.

I. РОЗКРИВ Я З ТИХИМ ШЕЛЕСТОМ ОЧІ ГАЗЕТ...

Звертаюся до Тебе, читачу. Бачу Тебе молодою людиною — юнаком, а чи дівчиною останньої чверті ХХ сторіччя.

Уяви собі таке. Чи то живеш Ти у великому місті, чи приїхав у велике місто з "провінції" у відпустку, та тільки одного разу угледів Ти на красивому світлому будинку вивіску:

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

(Саме тому й треба, щоб потрапив Ти у велике місто: в районному центрі — та й у багатьох обласних — бібліотеки такої немає; і правильно, що немає, не потрібна вона там, для наукової роботи той, кому слід, їде працювати в бібліотеку великого університетського міста).

Побачив Ти той напис на будинку і зненацька, уяви собі, подумав: а на біса мені магазини-ресторани, пам'ятники старовини і новітні архітектурні досягнення, кіношки й театри? А підуну-но я краще посиджу в науковій бібліотечній тиші та наберусь умарозуму.

Крокуєш собі коридором, повний поваги до освіченості всевітньої, і читаєш на дверях:

ГАЗЕТНІ ФОНДИ

І ніби підштовхує Тебе: а зайди-но та погортай старі газети. Адже цікаво буває стрінуги в журналі "Вокруг света" замітки "Що писали про нас 100 років тому" — а я от сам візьму ці газети і подивлюсь, що вони там писали.

І от сів Ти до столу. І видали Тобі підшивку газет. Це знову ж таки уяви собі: випадкового з вулиці чоловічу в таку бібліотеку не пустять, треба оформити перепустку, для чого представити копію диплома, дві фотокартки, довідку з роботи. Але Тебе — впустили. І попросив Ти підшивку газети... ну, якої! Ну, тієї, що й нині головна і найрозповсюдженіша — "Известия" попросив. "Известия" за... так, за 1930 рік. Ось чому вибрав Ти саме 30-ий: любиш Ти Володимира Маяковського і забажалось Тобі самому прочитати, як сталося самогубство, що писали тоді газетарі про несподівану й трагічну загибель "агітатора, горлана, главаря" (всі ми ще в школі закидали вчителю літератури в'їдливе запитання: як, мовляв, так, кликав уперед і вище, лаяв Єсеніна за самогубство — а сам? в чім справа? хто, мовляв, йому в руку пістоль вклав?)

І гортаєш Ти "Известия" 1930-го року. Маяковський, пригадується, застрелився в квітні, в підшивці, що Тобі принесли, — березень-квітень. Гортаєш з березня. Заголовки передивляєшся. Вводять Тебе заголовки в атмосферу тієї доби:

НА ШЛЯХАХ СУЦІЛЬНОЇ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ
КОМСОМОЛ У БОРОТЬБІ ЗА ПРОМФІНПЛАН
НЕПРИПУСТИМА БЕЗГОСПОДАРНІСТЬ ЧИ
ШКІДНИЦТВО?
ПРО КОНТРРЕВОЛЮЦІЙНІ ПРОРОЦТВА

— Чи бач, як поезію шанували, на весь величезний газетний аркуш віршований памфлет популярного народного поета Дем'яна Бедного.

Ага, ось знаменита, з вивчення історії КПРС Тобі відома геніальна стаття Й. Сталіна "Запаморочення від успіхів", а за місяць зустрінеш його ж таки не менш геніальну й блискучу "Відповідь товаришам колгоспникам".

ПЕРШІ ЧИСТКИ В С Н Х С С С Р — що воно за "чистки"? О, братіку, чистки — то було відповідальне міроприємство...

ЧИСТКА Н К П С І В С Н Х
ПРОФСПІЛКА РАДТОРГСЛУЖБОВЦІВ НА ЧИСТЦІ
ДЕРЖАПАРАТУ
ДО ЧИСТКИ АПАРАТУ Н К Ю
НАСЛІДКИ ЧИСТКИ ГОЛОВТУЗА

Що за чистка така? А ось під заголовком

ЧИСТКА Н К П С (перші результати) — читай:

"Вичистити по першій категорії (без права працювати на виробництві), як шкідників справи робітничого класу, " — наведено низку прізвищ; ну, давай прочитаємо про одного з них:

"Проф. М. С. Стрілецький противився раціоналізаторському використанню мостів, не припускаючи підвищення норм напруження їх. Він домігся введення на 200 мостах обмеження швидкості руху поїздів. При будівництві нових мостів наполягав на тому, щоб вони мали більші запаси потужності, що було пов'язане з величезними витратами додаткового металу".

От уже майже й зрозуміло Тобі, що таке "чистка". А щодо правильності "вичистки" проф. М. С. Стрілецького з цими його 200 мостами й запасами потужності — біс його знає, а може, з погляду його науки, недаремне він домагався й наполягав? Нехай, дідько з ним, з професором, вичистили — виходить заслужив.

Далі гортаєш газетні полоси:

ПРОДОВЖУЮТЬСЯ АНТИСЕРЕДНЯЦЬКІ ПЕРЕГИНИ
ПРОТИ ДУРМАНУ ПОПІВСЬКОЇ ПАСКИ
ПРО ЗРИВИ НА КОЛГОСПНОМУ ФРОНТІ
СІМ ШАХТ НА ЧОРНУ ДОШКУ!

СЕКТА ШУЛЬЦА (кинулися в очі слова в тексті: "контр-революція", "статтеві ненормальності", "Дмитра Шульца — до розстрілу", цікаво б прочитати — та нехай уже, вперед до Маяковського).

О, цікаво. Знаменита "Земля" Олександра Довженка в ті дні вийшла на екрани. Гляди-но, Дем'ян Бедний як по ній бабахнув! Майже на цілий газетний аркуш — віршований фейлетон "Філософи", а кінець такий:

"Кіно-штучка "Земля" Іллічу
Була б не на радість, —
Він її оцінив би гидливим слівцем:
"Пренесерпная пакость!"
І справі кінець".

Нічогенько! А як чудово знає Дем. Бедний смаки Ілліча, га? Це в "Известиях" за 4 квітня. Про фільм, згодом розхвалений, включений в число кращих кінострічок світу, що став хрестоматійним після смерті його творця О. П. Довженка. А ось за 13 днів, 17 квітня — повідомлення

"Від головмистецтва. За постановою Головмистецтва фільма О. Довженка "Земля" знімається з репертуара до видалення кадрів з голою жінкою та пуском трактора"...

Гортаєш далі. Чимало заголовків про різні судові справи.

СПРАВУ ТЕРЕХОВА ТРЕБА ПЕРЕГЛЯНУТИ — бач, за бійку між мешканцями будинку № 8 по Озерковській набережній якогось Терехова присудили до розстрілу.

СПРАВА СПІВРОБІТНИКІВ "ЛЕНА ГОЛЬДФІЛС" — десь там на Лені самородки розкрадали і секрети буржуам виказували.

ПІД ВЛАДОЮ БАЇВ — цікаво, вже тоді, через десяток років після революції, узбецька судова верхівка продалася всіляким баям за смачний плов з молоденьким ягнятком. Ого, навіть слівце з'явилося —

"КАСИМІВЩИНА" (справа узбецьких юристів)... —

"Известия", 22 квітня 1930 року,
№ III (3958)*

ОСТАННІЙ ЕТАП УКРАЇНСЬКОЇ КОНТРРЕВОЛЮЦІЇ

(з вироку у справі "СВУ")

Процес "визволених" України закінчено. Винесено історичний вирок над учасниками контрреволюційної організації, яка намагалася з допомогою іноземних буржуазних держав організувати повалення радянської влади на Україні й реставрувати капіталістичний лад.

Протягом сорока двох днів Верховний суд УРСР повністю розкрив непривабливу картину ідейного, морального й політичного падіння купки людей, які здійснювали під прикриттям своєї вченої і невченої праці контрреволюційну діяльність, спрямовану проти інтересів трудящих України.

У вирощі Верховному суду точно й недвозначно говориться:

— "Спілка визволення України", організована бувшими членами партії українських соціалістів-федералістів і українських соціал-демократів, — партій, які свого часу стояли на чолі так званої "Української народної республіки", яка уславилася жорстоким масовим терором проти робітників і селян, розстрілами революціонерів і вождів робітничого руху, масовими єврейськими погромами на території України — була організацією, єдиною з петлюрівським зарубіжним центром, що назвав себе урядом УНР. Це була друга контрреволюційна організація, створена керівною групою "СВУ", на чолі з Єфремовим. Ще раніше, в 1920 р., глава партії українських соціалістів-федералістів і українських соціал-демократів утворив підпільну організацію "Братство українських державників" (БУД), щоб продовжити

*Всі матеріали, видрукувані в оригіналах російською мовою, подаю у власному перекладі на українську. За точність перекладу ручаюся своєю професійною чесністю.

збройну боротьбу проти влади робітників і селян після розгрому петлюрівщини в 1919 році.

У вироці далі детально характеризується контрреволюційна діяльність БУД, який свого часу санкціонував польсько-петлюрівську варшавську угоду, підтримував зв'язок з бандитськими загонами й польськими контррозвідниками, що оперували тоді (в 1920 р.) на території України, всіляко полегшуючи польському війську захоплення Правобережної України і при окупації Києва делегував до петлюрівського уряду під час польської окупації своїх офіційних представників.

БУД, як бойова контрреволюційна організація, ліквідований в 1924 році, але діяльність Єфремова та його однодумців не припиняється. Вони продовжують трудитися над консолідацією сил для нової контрреволюційної організації.

Загострення міжнародних обставин в 1926 році, створення сприятливих умов для петлюрівщини в окремих державах активізують петлюрівську контрреволюцію. В 1926 році українські соціал-демократи, українські соціал-революціонери і українські соціалісти-федералісти, перебуваючи в еміграції, утворили за кордоном "Спілку визволення України".

В червні 1926 року Є. Єфремов (друкарська помилка в газеті, треба С. Єфремов, Г. С.) одержав через одне з іноземних консульств у Києві від глави зарубіжного "СВУ" Л. Чикаленка листа, в якому повідомлялось про утворення за кордоном "СВУ" і пропонувалось заснувати таку ж організацію в УРСР. Єфремов, А. Чехівський, Ніковський, Старицька-Черняхівська, Дурдуківський і Гребенецький тоді ж ухвалили створити на Україні таку ж організацію під назвою "СВУ".

Керівний центр "СВУ" на перших своїх зібраннях опрацював програму "СВУ". Встановлено, що ця програма передбачала збройний відрив України від Радянського Союзу і віддачу її під протекторат буржуазної Польщі, поновлення власності на землю, фабрики, заводи, надра, повернення бувшим українським, польським та іншим поміщикам земель, відданих Жовтневою революцією селянству, з тим, щоб селянам надати право цю землю у поміщиків викупити.

Основною соціальною базою, на яку спиралася й орієнтувалася "СВУ", мусило стати українське куркульство. Прикриваючись лозунгом незалежної України, "СВУ" прагнула насправді з допомогою міжнародної буржуазії повністю ліквідувати всі завоювання Жовтня, прагнула до відновлення експлоатації поміщиків і фабрикантів над мільйонами українських робітників і селян і перетворення Радянської України на аграрну колонію міжнародного імперіалізму, повного соціального й національного закріпачення українських трудящих мас. Те, що

завдяки пролетарській революції, не вдалося здійснити урядам УНР, які протягом шести років продавали Україну по черзі німецьким, французьким, польським капіталістам, білогвардійським генералам Денікіну, Врангелю, це хотіла зробити "СВУ".

У вищій докладно говориться також про організаційні форми "СВУ", про утворення так званих п'ятірок автокефальної, шкільної, медичної, академічної та інших, про периферійну мережу в Одесі, Дніпропетровську, Полтаві, Чернігові, Миколаєві, Вінниці...

Беручи до уваги все згадане, враховуючи, що злочини, здійснені підсудними, були спрямовані на відновлення влади буржуазії й реставрацію прав поміщиків і капіталістів, на поневолення трудящих України іноземним капіталом і тому є надзвичайно соціально небезпечними; поруч з цим, беручи до уваги, що підсудні визнали всю шкідливість контрреволюційних організацій зарубіжної "Спілки визволення України" й так званої "Української народної республіки", що підсудні виявили повне каяття й повністю засудили своє контрреволюційне минуле, Верховний суд УРСР засудив їх до тих строків покарання, про які у нас в "Известиях" вже повідомлялося".

Зрозуміло в загальних рисах, чи не так? Ще раз — для закріплення — по пунктах:

1. Контрреволюційна організація "СВУ" — "Спілка визволення України" — ставила за мету повалення радянської влади, відторгнення України від Радянського Союзу, реставрацію поміщицько-буржуазного ладу.

2. Створили її й керували нею бувші петлюрівці, вбивці, погромники.

3. Виникла організація в 1926 році, коли Єфремов та інші криваві зрадники отримали відповідну директиву від зарубіжних ворогів СРСР.

4. Центр "СВУ" швидко розвинув організацію, створив численні п'ятірки при різних закладах у Києві, а також широкую мережу філій в багатьох областях України; периферія й п'ятірки постійно одержували від центру директиви про підготовку збройного повстання й провадили шкідницьку діяльність.

а) визнати й вітати застосування масового й індивідуального терору;

б) всебічно розширювати організацію за рахунок куркульсько-попівських елементів.

5. Опорним пунктом "СВУ" стала ВУАН (Всеукраїнська Академія Наук), яку повністю прибрали до рук вчені-контрреволюціонери.

6. Українська церква, якою командувала спеціальна п'ятірка "СВУ", перетворена на збірні пункти командного складу майбутнього повстання.

7. СУМ (Спілка української молоді) — бойова терористична організація — готувала масові криваві операції проти комуністів.

8. Вчені-медики з медсекції ВУАН, члени "СВУ", виховували молодих лікарів для контрреволюційної роботи в народі й закликали їх здійснювати медичний терор: не лікувати хворих комуністів, а вбивати їх.

Логічне резюме: "СВУ" — найнебезпечніший загін міжнародної контрреволюції.

І ПОЧИНАЄТЬСЯ ТУТ НАШ ДЕТЕКТИВ. УВАЖНО ВЧИТУЙСЯ, МІЙ ЮНИЙ ЧИТАЧУ, В РЯДКИ, ЯКІ ЗАРАЗ ПОЧНУТЬСЯ.

НЕ БУЛА "СВУ" найнебезпечнішим загоном міжнародної контрреволюції.

Вчені-медики з медсекції ВУАН НЕ ВИХОВУВАЛИ молодих лікарів для контрреволюційної роботи в народі й НЕ КЛИКАЛИ до здійснення медичного терору.

СУМ (Спілка української молоді) НЕ БУВ бойовою терористичною організацією, НЕ ГОТУВАВ убивств комуністів.

Українською церквою НЕ КОМАНДУВАЛА спеціальна п'ятірка "СВУ".

ВУАН (Всеукраїнська Академія Наук) працювала, не шкодуючи сил, над розвитком науки для народу і НЕ БУЛА опорою контрреволюційної організації "СВУ".

НЕ РОЗШИРЮВАЛАСЯ "СВУ" за рахунок куркульсько-попівського елемента.

Програма й статут "СВУ" НЕ ВИЗНАВАЛИ й НЕ ВІТАЛИ терору — НЕ БУЛО взагалі програми й статуту "СВУ"!

Центр НЕ РОЗШИРЯВ організацію, НЕ СТВОРЮВАВ філій на периферії й п'ятірок у київських установах.

Єфремов та інші погромники НЕ ОДЕРЖУВАЛИ директив від зарубіжних ворогів і НЕ СТВОРЮВАЛИ в 1926 році "СВУ" — не створювали ні в 1926-му ні в якомусь іншому!

НЕ БУЛО в керівництві організації кривавих убивць і погромників!

НЕ БУЛО керівництва організації!..

— Постривайте, чекайте! — чую, вигукуєш Ти, мій читачу. — Як так — не було?

— НЕ БУЛО!!!

— А що ж було?

— НІЧОГО НЕ БУЛО!

— Але "СВУ" — була?

— НЕ БУЛО!

— І "СВУ" не було?

— НЕ БУЛО!!!!!!!!!!!!

— Але... але щось же було?

А було от що. Протягом кількох років група друзів, київських інтелігентів, сходилися в теплому гурті в домі В. Ф. Дурдуківського й чоловіка його сестри С. О. Єфремова — "сиділи навколо "гусака", грали в карти й гудили радянські порядки". "Гусаком" називали куманець з горілкою, який незмінно прикрашав стіл — пили, до речі, мало, зовсім не пили. Фразу взято мною в лапки: наводжу слова людини, яка знала С. О. Єфремова, В. Ф. Дурдуківського й багатьох їхніх друзів — наводжу, так би мовити, безіменно, бо той чоловік відмовився балакати зі мною про ті події й називати його я не маю права.

— До тих пір, — сказав він, — поки в УРЕ (Українська Радянська Енциклопедія, Г. С.) сказано, що "СВУ" — анти-радянська організація — я відмовляюсь від усяких спогадів.

ТАРАС ЧУПРИНКА І ЙОГО ВПЛИВ НА СУЧАСНУ БОРОТЬБУ

Мирослав Прокоп

У документі під назвою *Звернення до бійців і командирів Української Повстанської Армії*, що появився у травні 1945 року, тобто вже після закінчення в Європі другої світової війни, Головний командир УПА Тарас Чупринка м. ін. писав:

"Я впевнений, що зброї, яку ви одержали з рук нації, ви не посоромите і прийдешнім поколінням передасте ваше ім'я, вкрите безсмертною славою".

У той самий час, у травні 1945 року, появилася *Деклярація Проводу Організації Українських Націоналістів*, що його, як відомо, теж очолював Роман Шухевич. У ній м. ін. читаємо:

"Ми, як діюче народне покоління, сповняємо свій почесний обов'язок, незалежно від того, чи нам дадуть за це тернистий чи лавровий вінок. Ми віримо в силу і воскресіння України і знаємо, що своїми діями наближаємо день національного і соціального визволення. Коли б ми і впали, то на нашій крові і ділах зродяться чергові борці, що почате діло попровадять далі, так як і ми продовжуємо труд і працю наших батьків".

При читанні таких слів постає питання: чи в цих словах Чупринки та інших керівників УПА та ОУН крилося підсвідоме відчуття або й свідомість того, що у зударі УПА і підпілля з багатократно переважаючими силами Радянського Союзу українським революціонерам у кінцевому рахунку судилося лише виконати свій обов'язок супроти свого народу і рівночасно створити ґрунт для народження нового покоління, яке перебере у свої руки прапор боротьби? Чи йшлося тут і про приречення сучасників і визначення перспектив для тих, хто прийде згодом?

Я думаю, що одне і друге.

Як політичний діяч і революціонер, Шухевич об'єднував у собі риси, що наче прирікали його на роль, яку визначила йому доля. Поперше, він мав, можна сказати, франківське почуття обов'язку провідника, що веде народні маси і з ними залишається у хвилини

Доповідь, прочитана на дискусійному форумі, що його влаштував 27 березня 1977 Комітет об'єднаних українсько-американських організацій Нью-Йорку, для відзначення 70-их роковин народження Головного командира Української Повстанської Армії (УПА) Романа Шухевича (Тараса Чупринки).

тріумфу і поразки. Подруге, він виявив себе не абияким політичним стратегом і повстанським командиром. Він не впадав у крайності, мав почуття реалізму і завдяки тому зумів, всупереч сподіванням чужих і своїх — впродовж сімох років — керувати організованою революційною боротьбою народу, насамперед проти німецької військової машини, а згодом більшовицької.

А тепер питання: чи Роман Шухевич, а точніше — він і керовані ним організовані українські революційні формації воєнного і післявоєнного періоду вплинули на народження того, що ми називаємо рухом опору 1960-их і 70-их років? А якщо вплинули, то в яких розмірах і в якому відношенні?

Відповідь на це питання дуже складна. При тому слід відразу сказати, що між згаданими двома формаціями визвольного руху (періодом ОУН і УПА, з одного боку, і періодом руху опору наших днів з другого) знаку рівняння немає, є багато різниць між ними, хоч є й таке, що їх єднає.

Насамперед різна їхня генеза і різні люди, які ці два етапи боротьби народу очолювали чи досі очолюють або символізують. Вони є продуктами двох різних історичних періодів, різних політичних і соціальних процесів, різних міжнародних обставин.

Боротьба ОУН, а згодом і УПА народжувалась і по суті йшла слідами великої української національної й соціальної революції 1917 та наступних років. Та революція, а головним чином збройна боротьба того періоду мала величезний вплив на формування духовного обличчя Романа Шухевича й усього його західноукраїнського покоління. Мрією того покоління було завершити діло батьків і вивести націю на шлях державного існування.

У філософсько-програмовому пляні те покоління у центр своїх дій ставило націю, воно критично ставилося до будь-яких інтернаціоналістських доктрин. А у практично-політичному пляні покоління Шухевича вирішальним фактором боротьби нації за самостійність визнавало організацію, точніше кажучи, організацію революційного типу. Тобто нація, організація і революційна боротьба творили політичне кредо покоління, що відоме під назвою покоління тридцятих років. Зайве додавати: воно було фанатичне, жертвне, боездатне.

Більшовики до нудоти намагаються доводити, що ті молоді люди були так звані "буржуазні націоналісти". Це суцільна нісенітниця. Це були діти докраю спролетаризованого західноукраїнського селянства, частинно такого ж робітництва і тонкої верстви незаможної інтелігенції. І духу буржуазного у них не було.

Слід ще згадати, що покоління Романа Шухевича було свого часу ідеологічно уніформоване, себто озброєне мисленням, що

його відтак в західній політологічній термінології назвали ідеологією інтегрального націоналізму.

Але у цю філософську та програмову плятформу українських націоналістів серйозні зміни внесла друга світова війна, точніше — тодішня боротьба ОУН і УПА. Примат нації, як вихідної напрямної дії, залишився без змін, але його пов'язано зі спільним фронтом боротьби інших поневолених народів СРСР, не виключаючи росіян, точніше, їхніх неімперіялістичних елементів, що готові визнати принцип державної самостійности України. Висунено також вимогу тісної співпраці з меншостями України. Це була і залишилася програма справжнього, не фальшованого інтернаціоналізму, українського націоналістичного руху, в яскравому протиставленні до того, що під цією ширмою йде з Москви.

У *Постановах III Великого збору ОУН* у серпні 1943 року, а згодом у *Доповненнях програмових постанов Проводу ОУН* в Україні в 1950 році ясно поставлено й питання демократії, гарантії громадянських свобод і того, що сьогодні називаємо плюралістичним суспільством. Ця програма стала в руках члена ОУН і вояка УПА не менше дійовою зброєю, ніж їхні автомати.

Це дуже швидко зрозуміли в Москві: у незліченній літературі більшовицьких атак на ОУН і УПА ви знайдете прерізні, найбільш фантастичні обвинувачення, але у них ніже словом не згадується про програму боротьби того руху. Це було б надто небезпечно. Тому її замовчують.

Я роблю такий міцний наголос на програмових позиціях революційних формацій, що ними керував Чупринка, тому, що власне вони у найбільшій мірі пов'язують той минулий період боротьби народу з рухом опору 1960-их і 1970-их років.

Натомість, коли говорити про тактику і засоби боротьби, то тут маємо справу з двома різними явищами. Діячі руху опору наших днів не вели і не ведуть боротьби революційними методами. Вони не організували підпілля, вони не творили навіть організації у стислому розумінні цього слова. Зрештою, наші дані про такі частинно організовані і відомі з самвидавної літератури формації, як Об'єднана Партія Визволення України на Івано-Франківщині в 1958 році, або Український Національний Комітет (УНК) у 1961 році, або Український Національний Фронт (УНФ) у 1967 році, — надто скупі. А формація групи юристів — Лук'яненка, Кандиби, Віруна та інших, що znana під назвою Українська Робітниче-Селянська Спілка (1960), не вийшла на ділі поза рамки дискусії над програмою.

При тому усі ці формації чи інші діячі руху опору, імена яких стали згодом найбільш відомі (Чорновіл, Мороз, Світличний, Сверстюк, Калинці чи Стус), діяли з позицій легальних, конституційних. Правда, усі вони послуговуються одним і поза-

цензурним засобом, самвидавом, але і в ньому революції не проповідують.

Щождо їх програми, то вони акцентують потребу боротьби за рідну мову, культуру, науку, традицію, наголошують конечність відродження національної гордості, вони борються проти русифікації, за людські права, за співпрацю з усіма народами на принципах рівності, за дійсний інтернаціоналізм, у протиставленні до так званого пролетарського інтернаціоналізму, що ним Москва прикриває традиційний російський імперіялізм. А кінцева мета цієї боротьби діячів руху опору? Про це недвозначно говорить керівний діяч групи юристів Іван Кандиба в листі до тодішнього першого секретаря ЦК КП України Шелеста: "Для нормального розвитку української нації і її державності Україна повинна вийти, згідно зі статтями 14 і 17 конституцій УРСР і СРСР, із складу Союзу РСР і стати абсолютно ні від кого не залежною, самостійною державою".

Отже ясно, що нація й її самостійність були і є провідною напрямною діячів руху опору.

Залишається ще така проблема. Діячі руху опору — це в основному люди, які народилися в середині 1930-их років, вони були юнаками або дітьми тоді, коли велася боротьба ОУН і УПА. І виховувалися вони в умовах більшовицької дійсності. Яким же чином згадані вище ідеї та сам факт революційної боротьби дійшли до цього покоління? Треба думати, що частинно вони одержали це від власних батьків. А частинні можливості відкрила перед ними післясталінська відлига, хоч і яка коротка вона була. В її умовах почалися дещо сміливіші студії історичного минулого, знищеної традиції, культури, прийшло усвідомлення страшної трагедії, кризь яку пройшла нація в 30-их роках. Про це м.ін. так писав Дзюба в книжці *Інтернаціоналізм чи русифікація?* "Все значніша частина міської молоді... подається в моральні і духовні шукання, бо відчуває, що її у чомусь обдурили і щось святе від неї приховали".

Так почало формуватися духовне обличчя молодого українського покоління 1960-их років.

А якщо йдеться про поінформованість цієї молоді в питаннях ОУН і УПА, то чимало до цього спричинилася сама радянська преса. Її безнастанні атаки відбивалися бумерангом. Довший час більшовики переконували, що революційне підпілля — це була жменька людей, відірваних від народу, найманців чужих сил. Але з цієї брехні швидко спадала маска. Останнім часом навіть у радянських виданнях проривається рубець правди. Так, у львівському журналі *Жовтень* (ч. 11 за минулий рік) читаємо:

"...Загони бандерівської 'самооборони' розгорнулися у досить широке розгалуження збройних формувань так званої Української

Повстанської Армії (УПА)... У всіх західніх областях України в 1945 році у збройній боротьбі проти УПА-ОУН у винищувальних батальйонах і групах самооборони брало участь понад 50 тисяч чоловік”.

Якщо лише в 1945 році треба було мобілізувати проти організованого українського націоналістичного руху, ОУН і УПА, аж 50 тисяч кагебістів, то ясно, що те підпілля мусіло бути і численніше і, що важливіше, його програма була така, що воно мало підтримку населення. Не диво, отже, що з цією правдою швидко познайомилося післявоєнне покоління, яке створило основи руху опору. Вимовне і те, що в колі тих людей опинився Юрко Шухевич, хоч почали переслідувати його багато раніше, порядком кругової поруки, за "гріхи" батька.

Вкінці, велику роль в побудові мостів ідейної єдності і почуття тягlosti боротьби народу відіграли арешти діячів руху опору в 1972 році та їх ув'язнення. У тюрмах і концтаборах вони віч-на-віч зустрілись і ділили долю з живими постатями оунівського та упівського періоду боротьби. Результат тих зустрічей є дуже вимовний, можна сказати, історичного значення. Вистачить читати у самвидавних документах про глибоку пошану, майже пієтизм, з яким люди типу Мороза, Чорновола, Лук'яненка, Кандиби, а також і чужинці — Шифрін, Радигін та інші, говорять про Катерину Зарицьку, Михайла Сороку, Дарію Гусяк, Євгена Пришляка, щоб усвідосити, що ті тюремні зустрічі у ще більшій мірі закріпили і закріплюють духовну єдність двох різних українських поколінь, що хоч різними засобами і в різні епохи стали на захист інтересів свого народу, за його право бути державною нацією.

У такому пляні треба шукати відповіді на питання, наскільки Тарас Чупринка та керовані ним революційні формації вплинули на появу наступного покоління, що увійшло в нашу найновішу історію під ім'ям руху опору.

ТЕЙЯР ДЕ ШАРДЕН: НОВЕ ВИДІННЯ ФЕНОМЕНУ ЛЮДИНИ

Олександр Рудницький

I. Вступ

Двадцяте сторіччя ввійде в історію як один із досі найбільш динамічних періодів у житті людства. Зміни в соціально-економічному й політичному укладі, що відбуваються на наших очах, не бачені дотепер темпи прогресу в науці й технології докорінно міняють соціальний та ідеологічний клімат на всіх континентах, революціонізують сам спосіб думання, сферу людських зацікавлень і почувань. Ці зміни відбуваються в обставинах духовної кризи та далекоюсяжної переоцінки вартостей. Ми з тривогою бачимо, що гідність людини, не зважаючи на її історичні досягнення та її роллю як першоджерела всякого поступу, підривається відчаєм безнадійности, коли деякі найбільші мислителі нашого часу піддаються сумнівам про доцільність життя, коли творці літератури й фільмового мистецтва любуються у виявленні найтемніших сторінок людського життя, у висміюванні надій людини, у вказуванні на абсурдність її життя.

Ми часто ставимо собі питання про місце людини за цього кризового періоду історії людства. Чи справді життя й змагання людини позбавлені можливості якогось осмислення й виправдання, чи, може, навпаки, життя людини носить у собі абсолютні вартості, а її змагання мають цільове спрямування; чи людство вирветься з темряви зневіри до світла надії й остаточного тріумфу?

Відповіді на ці тривожні питання присвятив ціле своє життя французький учений і мислитель П'єр Тейяр де Шарден.*

Особа й творчість Тейяра де Шардена є сьогодні предметом живого зацікавлення, дискусій і суперечок в інтелектуальних

*Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955), філософ і палеонтолог, єзуїт, член французької Академії, брав участь у відкритті т. зв. "пекінської людини" в Китаї (1928-38). Керівники Ордену вважали філософські твори о. Тейяра несумісними з його священницьким покликанням і заборонили їх публікацію за його життя.

колах світового масштабу, між віруючими й невіруючими, в країнах традиційного католицизму і в країнах офіційного атеїзму. Всеосяжна система світосприймання Тейяра де Шардена стала одною з вихідних точок діалогу між віруючими християнами й невіруючими марксистами.

Основні досягнення тейярівської концепції світу:

1) Реінтеграція людини й феномену духа в рамки природних, науково з'ясованих явищ;

2) відкриття нової феноменології, всеосяжної й синтезованої науки про природу і про людину, яка вивершує біосферу ноосферою, тобто пояс неререфлективного життя поясом рефлексивного життя, людської культури;

3) відкриття закону "складності-свідомості", тобто космічного самопливу матерії в напрямі стану щораз то більшої комплексифікації, де свідомість виявляється специфічною властивістю тієї комплексифікації, доведеної до крайньої напруги й зосередження;

4) створення "перспективи майбутнього", передрікаючи виникнення, наслідком співрефлексії й соціалізації людства, збірного надлюдського, яке перевершить поточні здібності людського рефлексивного думання;

5) виявлення конвергентного характеру тривання, що його виповнює змагання між уніфікованим складним і неорганізованою безліччю. Підпорядкований законіві складності-свідомості цей процес зумовлює психічно конвергентну структуру й криву розвитку світу. Людство, захоплене загальною течією еволюції, являє собою унікальне видовище біологічної вітки, яка згортається в собі органічно й психічно для остаточного об'єднання з психічним центром універсальної течії — з точкою *Омега*, Містичним Тілом Христа, трансцендентним часові й просторові. Велике відкриття Тейяра це — Христос, рушійна сила еволюції; Христос, воскреслий у своїй космічній функції.

Сьогодні ще неможливо давати кінцеву оцінку думок Тейяра; вони надто свіжі, бракує їм історичної перспективи. Але вже тепер можна твердити, що всеосяжна синтеза матеріальної, біологічної, психологічної, соціологічної й релігійної дійсності, пропонована Тейяром буде в майбутньому мати вагомий вплив на всі ділянки духовної творчості скрізь, у всьому світі.

У цій короткій студії подаємо головний хід думок Тейяра, як вони з'ясовані, головним чином, в його найважливішому творі *Феномен людини*. Цю студію треба вважати тільки вступом до систему думок Тейяра, який звичайно не може замінити поглибленого вивчення його творів.

II. Особливості феноменологічної методи Тейяра

Заки приступимо до роз'яснення основних властивостей тейярівського світосприймання, поспробуємо детально проаналізувати специфіку методи, якою керувався Тейяр досліджуючи світ і людину. Актуальність виявлення специфіки цієї методи безсумнівна. У своїх спробах побудови універсальної картини світу він дотримується суворо наукового підходу до вивчення дійсності. Ця особливість світосприймання Тейяра чітко віддзеркалюється в його творі *Феномен людини*. "Щоб правильно зрозуміти цей твір, його треба розглядати не як метафізичний, а й поготів не як теологічний трактат, а тільки й виключно як наукову працю".¹

Синонімом наукового дослідження дійсності для Тейяра був еволюціоністський підхід до неї. "Сьогодні, — каже Тейяр, — позитивне пізнання речей ототожнюється з вивченням їх розвитку".² Такий підхід неминуче приводить до наявності діалектичних рис в його методології, як це й засвідчує саме формулювання основного завдання, яке поставив перед собою вчений у згаданому творі: "встановити довкруги людини, взятої як центр, закономірний порядок, який пов'яже наступне з попереднім, відкрити серед елементів універсуму не систему онтологічних, причинових зв'язків, а емпіричний закон рекурентности (повторення), який висловлює їх послідовне виникання в спливанні часу".³ Отже, в тейярівському розумінні досліджувати з наукових позицій універсум і людину, як невідривну частину універсуму, можна тільки з позицій еволюціоністсько-історичного підходу до явищ, підходу, що враховує особливості їх виникання, висхідного розвитку й комплексифікації. Характеризуючи цю рису як визначальну для тейярівської методології, можна сказати, що коли Тейяр говорить про феномен у цілому, він має на увазі не тільки той аспект, в якому даний феномен з'являється перед нами тепер, але й його повний розвиток, його повну життєву історію, що розгортається в часі й просторі. Такий підхід, обраний як основна методологічна вимога й беззастережно дотримуваний Тейяром при дослідженні різних сфер дійсності, веде його до еволюціоністсько-історичної, насправді — діалектичної картини світового процесу.

Отож, перша визначальна риса тейярівської методи полягає у

1. Pierre Teilhard de Chardin, *The Phenomenon of Man*, trans. Bernard Wall, (London: Collins Fontana Books, 1969), стор. 31.

2. Там таки, стор. 51.

3. Там таки, стор. 31.

визнанні загальности принципу еволюції, яка охоплює всі явища й процеси всесвіту.

Але щойно всі феномени виникають і розвиваються, вони неминуче діють один на одного, залежать один від одного й обумовлюють один одного; світ з'являється перед допитливим поглядом дослідника не як випадкове скупчення предметів, явищ, відірваних одне від одного, а як зв'язне єдине ціле, одна система в розвитку.

Принцип взаємозв'язности й взаємозумовлености явищ дійсности так само важливий для тейярівської методи, як і принцип їх виникнення й розвитку. Якраз органічне поєднання цих принципів, вважав Тейяр, дозволяє дати науковий опис дійсности в розвитку. Щоб правильно вивчити і зрозуміти особливості людини й її місце в універсумі, твердить Тейяр, треба розглядати її в динаміці, у взаємопов'язаності теперішнього з минулим і майбутнім, а також у взаємозв'язку з усім універсумом, частиною якого вона є. "Людина не може, — писав Тейяр, — повністю ні бачити себе поза людством, ні людство поза життям, ні життя поза універсумом".⁴

Такий когерентний розвиток універсуму Тейяр розумів діалектично: як взаємозумовлену єдність переривного з непереривним, кількісних і якісних змін, еволюційних і революційних зрушень, які характеризують послідовні етапи еволюційного ускладнення матерії.

Третьою характерною рисою тейярівської методи є принцип єдности світу. Для Тейяра було безсумнівним, що наука покликана зрозуміти й описати універсум в особливостях його внутрішньої матеріальної структури та в його єдності. "У сфері життя, як і в сфері матерії, — писав Тейяр, — проявляється фундаментальна єдність універсуму й невблаганна взаємозалежність космічних елементів".⁵ Незаперечна єдність космічних елементів, на його думку, пронизує собою всі сфери дійсности, як матерію, так і дух.

Основні методологічні принципи: принцип всеосяжного розвитку універсуму, принцип взаємозалежности усіх явищ і процесів універсуму й принцип єдности світу — являють собою теоретичний фундамент того, що Тейяр назвав науковим дослідженням "феномену людини", або феноменологією.

У вступі до *Феномену людини* досить точно виявляється прагнення Тейяра підійти до вивчення особливостей людини й її місця у всесвіті з позицій наукового дослідження, основанийого на

4. Там таки, стор. 38.

5. Pierre Teilhard de Chardin, *La vision du passé*, (Paris: Editions du Seuil, 1957), стор. 147.

фактах реальної дійсності, тобто на "феноменах", на приступних науковому дослідженню явищах об'єктивного світу. При чому, як було вже згадано, Тейяр дотримується вимоги, щоб ці факти розглядати не як один коло другого, а в їх взаємозв'язку й послідовності, в їхньому саморусі й розвитку. Він висловлює істотне застереження, що в його "феноменологічному описі людини" об'єкт дослідження — людина — розглядається тільки в природознавчо-науковій площині, у площині взаємозв'язку й послідовності феноменів. Тому він і говорить, що в його концепції людини треба шукати "гіперфізику", тобто надфізику, а ні в якому разі не метафізику.

Щоб зробити визначення предмету свого дослідження, тобто феномену людини, й особливостей його вивчення, Тейяр розмежовує три поняття: "метафеномен", "епіфеномен" і "феномен". Якщо послідовники старих форм спиритуалізму розглядають дух як щось особливе й настільки високе, що він ні в якому разі не може злитися воєдино з земними матеріальними енергіями, які він одухотворює, то цим вони розмежовують дійсність на світ тіл і світ душ, а це веде до пояснення духа як "метафеномену". Якщо, згідно з механіцистами, представляти дух як щось крихке й зовсім незначне, то факт свідомости доведеться розглядати як величину, яку можна й не брати до уваги, це "епіфеномен". Відкидаючи такі позиції, Тейяр говорить: "Примхливий виняток, чудна функція, епіфеномен — думка була характеризована як одне або друге, щоб тільки її позбутися".⁶

Але позбутися думки, вважав Тейяр, означало б позбутися того найголовнішого, що являє собою відмінну властивість "феномену людини". Тому, відкидаючи метафеноменологічний опис людини як чисто спиритуалістичний, без глибшого коріння в дійсності, він з не меншою рішучістю відкидав і притаманний для механіцизму епіфеноменологічний її опис, бо він виключав можливість пізнати й належно оцінити специфічні, еволюційні здобутки людини, які відрізняють її від решти живого світу.

Для Тейяра розпізнавальна особливість людини, зв'язана з її здібністю думати, усвідомлювати еволюціонуючу дійсність, є не спиритуалістичний метафеномен, що появляється у світі як зовнішній додаток, принесений якоюсь потойбічною силою, і не механістично тлумачений епіфеномен — якийсь химерний виняток, що виникнув випадково в тканині універсуму, яка розвивається згідно з законами механіки. Ця відмітна особливість, що робить людину цілком унікальним об'єктом дослідження — здібність до свідомости, є повністю природним, закономірним

6. *The Phenomenon...* стор. 60.

продуктом розвитку й складнення реально існуючих структур реального світу. Виходячи з цього, Тейяр розглядав "феномен людини" як досвідно підтверджений факт здібності рефлексії й думання в нашому універсумі. "Довший час на землі не було думки. Тепер вона є, і при цьому в такому масштабі, що обличчя речей цілком змінилося. Ми дійсно поставлені тут перед об'єктом чистої науки, перед феноменом".⁷

У такому узагальненому, інтегральному розумінні феноменом є не тільки людина в цілому, але й весь універсум у своїй загальності, включно з життям і свідомістю людини.

Стосовно універсуму феноменологічна метода дослідження являється для вченого samozрозумілою. Хоч би й що появилось в полі його спостереження, воно повинне знайти своє місце всередині інших феноменів: це значить, кожний феномен, щоб його науково зрозуміти, треба розглядати у його відносинах з іншими феноменами. Всі явища навколишнього світу, включаючи людину й її свідомість, є приступні для послідовного наукового опису й пояснення.

У розумінні Тейяра людина виникає й удосконалюється природним шляхом, як цілком закономірний продукт еволюційної комплексифікації матеріальних структур життя. Так само, як життя, згідно з Тейяром, свідомість виступає як функція складності матеріальних структур, а вся еволюція, у відповідності з цим, зображається ним як висхідна крива, від елементарної до вищої свідомості. У цьому й полягає суть славнозвісного тейярівського "закону складності-свідомості", що йому надається важливого методологічного значення. Висловлюючи суть цього закону, Тейяр твердить, що свідомість являється тим досконалішою, чим із більш складними, багатими й краще організованими матеріальними структурами вона зв'язана.

З того єдино можливого для науки погляду, твердить Тейяр, свідомість являє собою не чудесний і несподіваний дар згори, а цілком природний, закономірний продукт довгого еволюційного процесу, який переходить ряд якісно різних етапів. Важливішими вузловими пунктами цього процесу комплексифікації універсуму він вважає три основні шаблі: перед-життя, життя й думка, які становлять основні етапи історичної підготовки до виникнення людини на землі.

Отож, основними вимогами тейярівської феноменологічної методології є:

а) об'єктивність у дослідженні явищ дійсності, яка виключає будь-які сторонні додатки (суб'єктивізм, надприродні сили і т. п.);

7. *La vision du passe* стор. 227.

б) підхід до всіх явищ дійсності, включаючи сюди й людину як "головний феномен", що спирається на природознавчі науки й здобуті ними достовірні дані;

в) синтезований і нормативний підхід до опису й пояснення цього феномену;

г) конечність розглядати цей феномен з погляду розвитку, з погляду еволюції універсуму.

III. Ідея спрямованості еволюції — ключ до розуміння тейярдизму

Тейяр де Шарден був визначним ученим і міг говорити з глибоким розумінням суті речі про проблеми еволюції. Тому його думки про ролі, значення й шляхи еволюції звучать переконливо й авторитетно. Із чого виходить Тейяр у своїй антропоцентричній еволюціоністській концепції? Він виходить із беззастережного визнання еволюціоністської теорії розвитку й безумовної застосовності цієї теорії не тільки до живого світу, але й до всесвіту в цілому. "Що таке еволюція — теорія, система гіпотеза? — питає Тейяр. — Ні, це щось далеко більше, ніж те все: вона — основна умова, якій повинні відсьогодні підпорядкуватися й всі теорії, гіпотези, системи, якщо вони хочуть бути розумними й правдивими. Світло, що осяває усі факти, крива, в якій повинні зімкнутися усі лінії — оце й еволюція".⁸

Цей принцип розвитку Тейяр поширює на весь всесвіт, вважаючи, що еволюціоністський підхід до навколишньої дійсності збігається з науковим, а антиеволуціоністський йому суперечить. Поняття еволюції сприймає дійсність як суцільний процес розвитку. Світ, як ми його спостерігаємо, не був створений відразу; навпаки, вся довколишня дійсність — це результат процесу розвитку протягом багатьох мільярдів років. І навіть тепер, ми перебуваємо не вже в остаточному завершеному космосі, а в процесі дальшого його творення, в процесі космогенези.

Під сучасну пору факт, що ми перебуваємо в незавершеному універсумі, який на наших очах народжується й розвивається, факт постійного процесу творення є загальноприйнятий усіма вченими. Коротко кажучи, всі вони погоджуються на факті існування еволюційного процесу. Але немає між ними згоди, коли йдеться про наявність спрямованості еволюції. Якраз у цьому питанні виявляється оригінальність думок Тейяра. Його науково-філософські шукання були великою мірою спрямовані на виявлення напрямку еволюції. Користуючися виключно науковими

8. *The Phenomenon ...* стор. 241.

методами, не покликуючися ні на які метафізичні припущення чи засновки, він прагнув відчитати цей напрям у проявах дійсності, приступних для наукового дослідження й екстраполяції.

З метою встановлення факту спрямованості еволюції на основі самої послідовності явищ дійсності Тейяр зформулював загальний закон, який служить як дефініція й мірило розвитку "космічної матерії" в часі, і назвав його "законом складності-свідомості". Згідно з цим законом, еволюція просувається по кривій, від підатомної стадії, де складність і свідомість були нескінченно мінімальні, до людини, де вони досягнули найвищого дотепер рівня.

Розвиток матерії в часі йде по шляху постійної комплексифікації, від менш до більш складних структур. Комплексність треба розуміти як властивість явища, яке зформоване більшою кількістю елементів, організованих у певну цілість, а не тільки механічно між собою пов'язаних. Так, атом є більш складний, ніж електрон, молекула більш складна, ніж атом, а жива клітина більш ніж будь-які з хемічних складників, які її становлять.

Мірило комплексності дозволяє нам встановити природну й генетичну класифікацію матеріяльних дійсностей. Така універсальна класифікація може бути зображена у формі діаграми. На самому низу діаграми будуть розміщені 103 хемічні елементи, від водня до лоренса, зформовані групуванням атомних ядер і їхніми електронами. Вище, в нашій діаграмі, ми помістимо молекули, зформовані групуванням атомів. Понад ними придуть віруси, які стоять на границі органічної й неорганічної хемії. Тепер ми вже входимо у світ першоклітини. Групування цих першоклітин дає в дальшому розвитку початок живим істотам. Ця природна класифікація, що в основному складена згідно з внутрішньою структурою речей, є джерелом нашого знання про історичну генезу живих істот. Мірило складності звільняє нас від колишньої потреби протиставити сферу фізики сфері біології. З погляду вгорі наведеної генетичної схеми зникає різниця між матерією й життям, життя виводиться з матерії, біологія тепер не що інше, як фізика надвисокої комплексності.

Рівень зростаючої комплексності, який нам допомагає зрозуміти напрям космічного процесу й появу життя, не є достатнім показником для виявлення дальшого напрямку біологічної еволюції світу. Так довго, як ми беремо до уваги нескладні молекулярні об'єднання, їх ступінь складності можна висловити числом атомів, що входять в їхню структуру. Але коли це число переходить поза мільйон атомів, як, наприклад, у вірусів, і що важливіше, коли ми доходимо до живих істот вищого порядку, — стає вже неможливим обраховувати кількість складових атомів, і ми змушені шукати іншого мірила для визначення дальшого

напряму біологічної еволюції. Рівень віталізації, досягнутий матерією в даний момент, є визначений рівнем її свідомости, джерелом якої є нервова система. Рівень свідомости стає таким чином для нас мірилом для визначення дальшого напряму біологічної еволюції.

Тейяр трактує процес виникнення життя на Землі як стрибок у розвитку матерії, як вибух внутрішньої енергії в результаті появи нової суперорганізації матерії, нового типу корпускулярного групування, що привело в кінцевому підсумку до клітини — до щабля життя. Як єдину відмінність живих систем від неживої природи він визнає високоорганізовану матеріальну структуру. Такий самий методологічний підхід він застосовує при виявленні якісного стрибка в розвитку живої матерії, зв'язаного із виникненням думаючого мозку людини. З цього погляду, підтвердженого наукою, різниця в психічних функціях мозку людини й мозку тварини базується на його спроможності асоціацій. В людини більше нейронів, а тим самим більше спроможности асоціацій і мислення. Завдяки мові у неї створюється ще новий, збагачений тип зв'язку, який набирає вирішального значення у спрямуванні дальшого еволюційного процесу.

З часу появи людини життя перестало творити нові породи. Еволюція продовжується тепер на іншому рівні, в іншому вигляді, у вигляді незавершеної ще антропогенези. Ця наукова теза є важливою для філософії, вона означає, що творення продовжується в людині та з людиною.

В рамках тейярівського світорозуміння людина посідає окреме місце. Вона виступає не тільки й не стільки як підсумковий результат Божого творення світу, як співучасник божественного акту творення. І цю її співучасть у творенні існуючого можна правильно розуміти й глибоко оцінити, виходячи з наукових зображень відношення людини до природи. "Людина — не центр всесвіту, як ми колись наївно думали, а щось більш прекрасне, вершина великої біологічної синтези, що прямує вгору. Людина і тільки вона єдина — останній у часі становлення, найсвіжіший, найбільш складний, найбільш райдужний із усіх шарів життя".⁹

Що робить людину головним "феноменом" еволюційного розвитку? На це питання Тейяр відповідає в послідовно еволюціоністському дусі. Він виходить з того, що у всесвіті не існує матерія націло позбавлена одухотворености. У кожній, у тому числі й найменшій, найпростішій частинці матерії, згідно з Тейяром, існує бодай у рудиментарному, безконечно малому, безконечно розсіяному стані якась психічна сутність, зародок чогось внутрішнього, самодіяльного, свідомого. Являючися непомітним у

9. Там таки, стор. 247.

простіших матеріальних структурах, психічне, свідоме швидко зростає й ускладнюється відповідно до ускладнення матеріальних структур, щоб кінець-кінцем, на фазі людини перетворитися на домінуючий фактор еволюції. Створюючи все більш складні матеріальні структури, володіючи все більш високими формами свідомости, еволюція якраз у людині — в своєму вінці, досягає максимального психофізичного ускладнення. А оскільки разом із прогресом структурного ускладнення відбувається також і вдосконалення психічного, остільки людина виступає у всесвіті як єдина істота, наділена такою досконалою фізико-біологічною структурою й настільки досконалою формою свідомости, що космогенеза через оцю форму пізнає саму себе, становиться повністю усвідомленим процесом.

Якраз завдяки отій своїй особливості, людина виступає в процесі космогенези як сила, за посередництвом якої еволюція усвідомлює саму себе і в наслідок цього вона, людина, має ключеву позицію у світі як його головна визначальна вісь.

IV. Єдність духа й матерії, панпсихологізація космогенези

Згідно з Тейяром, дух і матерія являють собою не дві різні субстанції, а два стани еволюційного розвитку універсуму, два види одного й того самого космічного розвитку. Розуміння феномену людини у Тейяра виходить із нерозривної єдності духа й матерії в еволюціонуючій природі. Якраз у людині злиття матеріального й духовного досягає вищої гармонії.

Як розглядати соматичні зміни, які привели до появи свідомости, в чисто морфологічній площині, говорить Тейяр, трудно помітити вражаючі зміни, бо "антропос", не зважаючи на його незаперечну розумову перевагу, в анатомічній площині мало відрізняється від інших антропоїдів. Але при незначних зовнішніх змінах, "всередині — велика революція: свідомість завирувала й бризнула в просторі надчуттєвих відношень та зображень; у зосередженій простоті своїх спроможностей свідомість стала здібна спостерігати саму себе".¹⁰

За допомогою цього революційного зрушення, зв'язаного з пробудженням людської свідомости, твердить Тейяр, еволюціонуюча матерія усвідомлює сама себе, в результаті чого твориться організоване ціле, наділене розвитком, дієспроможністю й відповідальністю перед майбутнім. Таким чином, для розуміння процесу виникнення, розвитку й удосконалення людського розуму вельми істотним моментом являється визнання, що

10. *The Phenomenon* ..., стор. 187.

рушійною силою цього природно-закономірного еволюційного процесу є сама еволюціонуюча матерія. Тейяр розглядає матерію як матір духа, а дух як вищий стан матерії, яка перебуває в процесі постійного розвитку й комплексифікації. Чим вища і складніша матеріальна організація, вважає Тейяр, тим досконаліші властиві їй психічні явища.

"Історично тканина універсуму концентрується у все більш організованих формах матерії",¹¹ говорив Тейяр. І разом із ускладненням форм матерії наростає складність психічного, свідомости, духа. Свідомість тим досконаліша, чим більш складна й краще організована матеріальна структура, що її супроводить, твердив Тейяр. А якщо так, то "духовна досконалість, або духовне 'зосередження' й матеріальна синтеза, або складність — це тільки дві взаємозв'язані сторони або частини одного й того ж явища",¹² — такий основний висновок Тейяра. Він підносить його до важливого методологічного принципу дослідження психічних явищ, процесів свідомости. "Що торкається значення духа, я хотів би сказати, — писав Тейяр, — що з феноменологічного погляду, якого я систематично дотримуюся, матерія й дух виступають не як 'предмети', 'природи', а як прості, зв'язані між собою змінні, для яких потрібно визначити не заховану сутність, а функційну від простору й часу криву. І я пригадую, що на цьому рівні міркування 'свідомість' виступає й повинна розглядатися не як свого роду особлива, наявна сутність, а як ефект, специфічна 'властивість' складности".¹³ Таким чином, для феноменологічного опису універсуму, якого невідхильно тримається Тейяр, свідомість являє собою повнотою природний продукт, специфічну властивість певного ступеня складности матерії, її комплексифікації в процесі еволюції.

Свідомість і матеріальні утворення виявляються в тейярівській концепції нерозривно зв'язаними. Тейяр говорить про два нерозривно зв'язані фокуси: фокус матеріальної організації й фокус психічної зосереджености, що довкруги їх концентруються прояви життя, і вони еволюційним шляхом розвиваються в одному й тому ж напрямі.

Людина, володіючи вищою формою свідомости, стає центральним фактором еволюції природи. "Людина являє собою єдину форму свідомости, що досягає рівня думки, із незліченних інших форм, випробуваних життям у тваринному світі".¹⁴ Тейяр характеризує абстракцію, логіку, обміркований вибір та винаходи,

11. Там таки, стор. 54.

12. Там таки, стор. 66.

13. Там таки, стор. 337.

14. Там таки, стор. 186.

математику, мистецтво, обчислення часу й простору як "діяльність внутрішнього життя, як збудження наново створеного центру, що спалахує в собі самому".¹⁵

Свідомість, розум не даються людині водночас, у готовому й завершеному вигляді, вони проходять етапи ускладнення в процесі еволюції людини. Розвиваючи цю думку, Тейяр говорить: "Ні, в життєвий потік ми втягнені не тільки матеріальною стороною нашого ества; але, як найтонший флюїд, простір-час, заповнивши наші тіла, проникає в нашу душу й заповняє її ... коротко, спостережена спочатку в одній точці, згодом поширена на весь неорганічний та органічний світ, еволюція починає захоплювати, хочемо ми цього чи ні, психічні зони світу..."¹⁶ Тут, як видно, й натяку немає на традиційний погляд, який протиставить матеріальний світ світові духовному й беззастережно виключає цей другий із еволюційного розвитку. Тут еволюція психіки, свідомости розглядається як закономірний продукт і вищий етап еволюції самої матерії.

Тейяр розуміє й теоретично пояснює "механізм" виникнення думки, а так само й першого прояву життя, як революційний стрибок, "перерву у безперервності" процесу еволюції. "Перерва безперервности. Так теоретично визначається й представляється нам механізм виникнення думки, точно так, як і першої появи життя".¹⁷ Кількісне збільшення або зменшення викликає в певних вузлових пунктах якісний стрибок, як, наприклад, у випадку нагрівання або охолодження води, де точки кипіння й замерзання є тими вузлами, в яких відбувається стрибок у новий агрегатний стан, де, отже, кількість переходить у якість. Подруге, він відзначає величезну роль у формуванні людської свідомости розвитку й ускладнення нервової системи, а зокрема мозку. Потрете, він визнає, що "виникнення розуму зв'язане з розвитком не тільки нервової системи, але й усієї істоти",¹⁸ яка на рівні людини прагне до "персоналізації ідивіда через гомінізацію цілої групи".¹⁹

На думку Тейяра, еволюційний розвиток матерії відбувається під впливом фундаментальної енергії, внутрішньо притаманної матерії. Він каже, що "в кожному елементі-частинці ця фундаментальна енергія ділиться на два відмінні компоненти: тангенціальну енергію, яка зв'язує даний елемент зо всіма іншими елементами того самого порядку, тобто тої самої складности й

15. Там таки, стор. 183.

16. Там таки, стор. 243.

17. Там таки, стор. 188.

18. Там таки, стор. 190.

19. Там таки, стор. 193.

того самого внутрішнього зосередження, й радіяльну енергію, яка тягне його в напрямі ще більшої складності й внутрішнього зосередження, іншими словами — вперед”.²⁰

Під тангенціальною енергією Тейяр розуміє ту енергію, що про неї йдеться в науці — енергію матеріяльних процесів і явищ, яку можна в певних межах точности зміряти фізичними засобами й яка зв'язує даний матеріяльний елемент зо всіма іншими елементами того ж порядку. Цю енергію він вважає повнотою матеріяльною, до певної міри зовнішньою стосовно складних структурних утворень, наділених свідомістю, і визнає діючим для них принцип ентропії, що на його основі матерія неперворотно наближається, наслідком постійної деградації придатної до вжитку енергії, до повної нерухомости й абсолютного холоду. Другу ж форму енергії, радіяльну, він, навпаки, вважає духовною щодо тих самих структурних утворень і зв'язує з нею психічні явища, які притаманні на кожному рівні буття. Згідно з концепцією Тейяра, в процесі еволюції значення радіяльної енергії зростає і щораз то більше відтискає тангенціальну енергію в напрямі ентропії, тілесна матерія наслідком чого здійснюється таїнственне перетворення, повна панпсихологізація космосу, його одухотворення.

Ця містична інволюція духа й матерії досягає вищого виявлення і предметного втілення в ноосфері, що її Тейяр розуміє, головним чином, як надприродну екстраполяцію людської думки в напрямі надмислення, яке являє собою якусь наддушу людства, розміщену поза й понад біосферою. Ноосфера являє собою останній із багатьох станів еволюції біосфери в геологічній історії землі, що з її появою людина стає важливою геологічною силою, яка своїм трудом і думкою перетворює царину свого життя, накладаючи печатку свого розуму на обличчя планети.

Тейяр говорить про ноосферу як про величезну надклітку, зіткану з усіх можливих інтелектів, зосереджених у "плівці свідомости", яка огортає землю. Згідно з Тейяром, ноосфера розвивається в попередньо встановленому напрямі, і цей розвиток знаходить своє завершення в синтезі центрів людської свідомости, яка являє собою непроминально вічний вінець думаючої еволюції. Цю вершину свідомости Тейяр позначає як *точку omega*, свідоме ядро всесвіту, що в ньому підсумовується і збирається в своїй досконалості й цілісності свідомість, виділювана на землі ноогенезом. У цій містичній картині розвитку людського духа свідомість відривається від своєї матеріяльної матриці — мозку, й наділяється абсолютно незалежним від матерії

20. Там таки, стор. 70.

розвитком, який завершується й закривається поза еволюційним порядком, поза часово-просторовим континуумом, в над-особовому надмисленні, тобто "божественному надмисленні". Таким чином, на доповнення до двох критичних точок живої природи, першої, зв'язаної з виникненням життя, тобто біосфери, й другої, зв'язаної з виникненням думки, тобто ноосфери, додається третя, що з нею зв'язана чергова й остання метаморфоза, основана на усвідомленні *точки омега* в серці ноосфери, на виникненні "теосфери". Ця містична "теосфера" виступає, в концепції Тейяра, як зосередження божественних сил, як центр втілення Христа, в його космічній функції — джерела й рушійної сили космогенези. Цей духовний і непорушний перворушій, що міститься в нутрі, спереду й над матеріальним світом, являє собою "психічний центр універсальної течії, трансцендентний часові й просторові, тобто по суті позапланетарний".²¹

Отак перед нами зарисовується картина остаточної, невідхильної події: кінцевої стадії матеріального універсуму, коли творіння досягне своєї повноти, плероми в Бозі, моменту, коли, як передрікав св. Павло в одному із своїх листів до Коринтян, "Бог буде усім в усьому", "Ен пазі панта Теос". Ця подія, "кінець життя на землі, смерть нашої планети, остаточна стадія феномену людини, наближається з кожним днем".²²

V. До колективної свідомості: Біологічна інтерпретація соціальних явищ

Суспільні процеси розглядає Тейяр як продовження біологічних процесів на вищому рівні. "Соціальний феномен — це кульмінація, а не послаблення біологічного феномену".²³ Як живі клітини прагнуть до об'єднання у щораз то більш ускладнені системи, так само й людські монади підлягають невідхильному тискові об'єднуватися й поліпшувати свої соціальні відношення. Біологічна кінечність змушує людство просуватися в напрямі щораз то більш поширених, більш ускладнених і більш взаємозалежних форм соціалізації.

Біологічна кінечність виявляється в тому, що ми опинилися на поворотному пункті історії, спричиненому двоїстим феноменом: з одного боку, прискішеним зростанням населення земної кулі, з другого — небаченим досі вдосконаленням засобів зв'язку,

21. Там таки, стор. 300.

22. Там таки, стор. 300.

23. *The Phenomenon...*, стор. 246.

швидкістю, з якою передається інформація з одного кінця землі на другий. Наслідком цього двоїстого феномену, "географічного й інтелектуального ущільнення", є невідворотна соціалізація людства, тобто процес об'єднування людей в один соціальний феномен світового масштабу. Характерними рисами цього процесу є: зростаюче взаємопереплетення людських мас, (зокрема після й як наслідок другої світової війни), безупинне скріплення економічних і фінансових зв'язків, інтелектуальний, науковий і мистецький обмін, зростаюча неспроможність відокремленого думання й діяння. Соціалізація в цьому сенсі не є рівнозначна соціалізму; це далеко ширше поняття, яке керує організацією міжлюдських відносин, організацією, що в ній людство, притиснене згаданим "ущільненням", шукає шляхів пристосування до обставин. Соціалізм є тільки одним із можливих видів соціалізації.

По суті людство являє собою сьогодні організовані групування людських монадів, серед яких існують і діють природні сили когеренції. Ті сили, які, разом із здібністю рефлексивного думання, відрізняють людину від інших живих порід, є вирішальним фактором нової стадії еволюції, стадії ноосфери, яка об'єднує людство в одне ціле.

Першою силою когеренції є бажання пізнання. Людина двадцятого сторіччя відчуває потребу пізнання універсуму, вона відмовляється жити як механічне колісце неосяжної машини, що її суті вона не розуміє. Допитливість у всіх видах, в області науки, мистецтва, релігії й філософії — володіє її інтелектуальним життям. Завдяки засобам обміну думок (радіо, телебачення, преса й можливості подорожування) на наших очах відбувається повна інтернаціоналізація наукових досліджень і мистецької діяльності. Жадоба знання зіткала серед людей густу сітку зв'язків, які скріплюються й поширюються повсякденно. Це й є перша сила когеренції.

Подруге, це розповсюдження космічного сенсу, що його Тейяр окреслює як нахил кожного з нас усвідомлювати собі наші зв'язки з універсумом і його еволюцією. Тут ідеться про нове почуття, яке виникає з усвідомленням еволюційного процесу. Людина двадцятого сторіччя відчуває, що вона являє собою частинку органічного цілого, що вона зв'язана з рештою універсуму, й бажає брати участь у колективній дії, у творенні публічної опінії, у формуванні політичних, економічних і соціальних інституцій і впливанні на їх розвиток. Феномен людини розвивається тепер на шаблі соціального феномену, який створює можливості масового рефлексивного думання. Це не відштовхування, а взаємне притягування елементів, які переважають у розвитку ноосфери.

Третьою і найбільш суттєвою силою когеренції, яка, на думку Тейяра, перетворить людство на одне духовне ціле, є любов, у найширшому й найбільш ушляхетненому значенні.

Любов у своєму природному динамізмі й еволютивному значенні та у своїй біологічній дійсності є притаманна усім видам життя. Як така, любов підтримує, у різноманітних виявах і мірі, усі форми, що їх послідовно засвоювала організована матерія. На рівні ссавців, що найближчі до нас, ми її розпізнаємо у різних проявах, як статевий гін, материнські й батьківські інстинкти, групова солідарність і т. д. Далі (або нижче) на дереві життя, аналогії менш помітні, вони слабшають щораз то більше, щоб остаточно зникнути з нашого поля зору. Але якщо б тенденція до об'єднання не існувала в найбільш рудиментарному вигляді, починаючи на рівні молекул, висхідною вгору, не було б фізично можливе для любови появитися на вищому рівні, на рівні людини.

Не зовнішні, накинені силою пов'язання, які вироджують, знеособлюють і механізують людські монади, як це засвідчують тоталітарні експерименти соціалізації, такі як фашизм або комунізм, а "об'єднання, здійснене через любов і в любові (при чому "любов" треба розуміти в найширшому й найбільш реалістичному значенні "взаємного, внутрішнього потягу") — тільки така форма об'єднання має фізичну властивість не тільки диференціювати, але й персоналізувати елементи, що їх вона організує".²⁴

Духовна синтеза людських монад в єдину, загальносвітову спільноту, в результаті діяння названих сил когеренції, являє собою тейярівську "планетизацію" людства, тобто соціалізацію людства в масштабах нашої планети в один живий організм.

Важливими моментами розвитку загальнолюдської спільноти в її планетарному масштабі Тейяр вважав тоталізацію й колективізацію, в ході яких здійснюється об'єднання, концентрація людських думок і дій, передача з покоління в покоління, і на цій основі нагромадження й збагачення досягнень науки, технології, культури й форм соціального спілкування.

Під тоталізацією Тейяр розумів процес психічного об'єднання в загальну цілісність ізольованих людських монад. Але тоталізація, в розумінні Тейяра, не виключає, а, навпаки, передбачає розвиток індивідуальної людської особистості. Тоталізація — це не знеособлення, її тенденція зберегти одночасно цілість і її частини. Тоталізація, в концепції поступального розвитку людства, зливається воедино з колективізацією, тобто з таким

24. Pierre Teilhard de Chardin, *L'Avenir de l'Homme* (Paris: Editions du Seuil, 1959), стр. 302.

процесом в еволюції людської соціальної групи, протягом якого її індивідуальна, часткова свідомість кожної людської монади щораз то більше і тісніше зв'язується з свідомістю інших людей і, на цій основі, збагачується, підсилюється і вдосконалюється.

Але це збагачення людської свідомості в процесі щораз то більшого об'єднування людей в одне ціле стане дійсним тільки тоді, коли воно буде керуватися не тільки зближенням інтелектів, але також і зближенням сердець, що в ньому відвічне прагнення людини до єднання з Богом відограє вирішальну роль.

Навряд чи можна з легкої руки оспорювати реалістичну й переконливу картину майбутнього розвитку людства, накреслену Тейяром. У всіх явищах суспільного життя, що він їх студіював, Тейяр виявив той самий основний плян і ту саму основну тенденцію: поступальне об'єднання людських монад, посилення колективної свідомості, виникання соціалізованого людства і його остаточне звершення в точці Омега, згідно із зосереджуючою структурою еволюції, яка прагне до свого космічного центру.

VI. На закінчення: проблема дії

Наші традиційні моральні поняття виникли на ґрунті віри у тривалий і непорушний космічний уклад, священний вияв волі Творця, що йому людина мусить беззастережно підпорядкуватися. Але ця концепція, тобто концепція непорушного порядку, давно вже втратила свою обґрунтованість. Сьогодні ми бачимо світ у відмінному світлі, не як остаточний, неминучий порядок, встановлений раз назавжди, але як такий порядок, що його людина сама плянує і творить для свого власного повного розвитку та звершення. Таке розуміння космічного самопливу вимагає від людини нового ставлення до життя, нової моральної філософії тому, що моральна філософія, основана на наявності раніше встановленого, незмінного порядку може мати сенс тільки як інтегральна частина такої ж концепції світу, бути моделем і нормою для діяльності людини.

Ми ще не зуміли пристосуватися до нової ситуації й не відважилися зустріти її навіч: звідси й сучасна криза у моральних основах нашого ставлення до світу. Тейяр правильно оцінив нову ситуацію, не тільки був він свідомий її важливості, але й гаряче бажав притягнути загальну увагу на її консеквенції й потребу змінити нашу настанову до світу. Він відрізнив дві форми гуманізму, що на них основуються наші моральні норми: середні віки й Ренесанс знали гуманізм рівноваги, який моральне вдосконалення людини зв'язував із природним порядком світу. Наше покоління є свідком народження нової форми гуманізму,

гуманізму досягнення, який міряє вартість людського життя не ступенем рівноваги, що його людина зуміла досягнути, а радше її внеском у прогрес і духовне зростання людства. Гуманізм рівноваги розглядав як зло відмову пристосуватися до попередньо встановленого порядку; новий гуманізм досягнення розглядає як зло відмову зробити, відповідно до своїх здібностей, вклад у поступ людства на шляху до його звершення.

Усвідомлення поступальної ходи людства до свого звершення вимагає не філософії рівноваги, а філософії зусилля, досягнення, ризику й прогресу. Не зважаючи на наші сумніви й вагання, ця нова концепція моральної поведінки, що побудована на відповідальності людини за її власну долю, остаточно й неминуче буде прийнята, бо тільки вона може структурно увійти в наше поняття світу. А це значить, що кожна людина повинна "поринати" у світ, включатися активно в його перетворення й творення, віддавати цьому якість своєї думки, пристрасть своєї любови і всю силу своєї енергії. У цьому якраз полягає специфіка проповідованого Тейяром нового гуманізму, що його головний об'єкт — людина, виступає в ролі пов'язуючої ланки між матеріальним космосом і духовною сферою, його вершиною й завершенням — точкою Омега, Богом. Об'єднання людини з Богом через землю, тобто через перетворення й удосконалення земного світу людською діяльністю, вважає Тейяр єдино правильним для християнина шляхом до звершення.

НИНІ СРСР, А ЗАВТРА? — ЯКА НАША РЕАКЦІЯ?

Антін В. Івахнюк

Будівничий нової російської імперії Ленін висловив такі "пророчі слова": "при єдиній дії пролетарів великоруських і українських вільна Україна *можлива*, [підкреслення в оригіналі — А. І.], без такої єдності не може бути мови".¹

Отже, Ленін уже наперед вирішив питання тільки можливості вільної України, але чи вона насправді буде вільна, запевнення не дав. Тим то ми є свідками, як Москва спрокволу почала обмежувати цю волю України, аж поки не залишилася сама гола назва — Українська РСР, тобто — провінція російської імперії. Втім, нічого нового. Адже те саме вже було з гетьманською Україною: від Переяславського договору аж до повної інкорпорації України в російську імперію. Тепер те саме, тільки під іншою покришкою — "комунізму" та "інтернаціоналізму". Від окремої республіки — Української РСР через "нову федерацію" — Союз Радянських Соціалістичних Республік до Радянського Союзу з Україною як "невід'ємною частиною могутнього Союзу"; від народів Радянського Союзу до "радянського народу" та Радянської Держави! А що далі? На дальший розвиток, до чого зміряє Москва, відверто вказують "патріотичне виховання" (річ ясна — "радянське"), з кожним роком значніший перехід українських видань на російську мову на Україні та численні російські видання для закордону.

Якими шляхами йде оте "радянське патріотичне виховання"?

"З середини XIV ст. територія Галичини майже на протязі шести століть була відірвана від російських земель, від економічного, політичного і культурного розвитку Російської держави. Це був період безперервної боротьби трудящих західніх земель України проти іноземних поневолювачів за своє визволення від іноземного гніту за возз'єднанням з великим російським народом".² Отже Галичина була відірвана не від українських земель, не від решти українського народу, але від російських

1. Цит. за А. Зеленко, *Державний устрій Української РСР*, (Київ 1959), стор. 5.

2. П. В. Волобой, *Тернопільська область*, (Київ: "Радянська школа", 1959), стор. 41.

земель, від російського народу, бо це, треба розуміти, провінція Російської (і то з великої букви!) держави. Треба привикнути, що Росія це не "іноземний поневолювач", але "єдинокровний" і т. д., з яким Галичина прагнула "возз'єднатися"!

Що таке для українця "вітчизняна війна"? Наприклад, проти Наполеона 1812 року? А що таке війна 1941-45 років? У першій воювала російська держава, а в другій Радянський Союз. Поставлено знак рівняння, і Москва — столиця тоді й столиця тепер "нашої Батьківщини" (знову ж з великої літери). Тим то, коли на Україні пишуть про вітчизняних письменників, учених і т. д., то це ще не значить, що мова про українських письменників...

В *Історії української літератури*, як і всюди, наголошено, що література Руси (9-14 вв.) це — "спільне добро трьох східних народів: росіян (на першому місці завжди!), українців і білорусів. Про неї написано якнайкоротше, заледве 30 сторінок. Однак в *Істории русской литературы* взагалі немає будь-якої згадки про цю спільність доби "трьох братів-народів", бо — "російська література того часу визначалась загальноросійським ("общерусским") розмахом і не була льокально обмежена", і про неї написано на 132 сторінках.

На кивок Брежнева нині на Україні навчають — "утвердження в свідомості трудящих, насамперед молодого покоління, ідей радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму, гордості за Країну Рад, за нашу Батьківщину..." на — *Слові о полку Ігореві!*³ Втовкмачують школярам, що В. Г. Белінський у статті "Древние российские стихотворения" (уже навіть не "древнерусские") назвав *Слово о полку Ігореві* — "благоухающим цветком славянской поэзии".⁴ При цьому наголошують колишню єдність "Руського народу", тобто "трьох братів-народів", і ця єдність має бути й тепер "у багатонаціональній сім'ї народів-братів — Радянському Союзи..."

Це тільки зразки, якими дорогами йде обмосковлювання головне молодого покоління на Україні під плащиком "комунізму" та "інтернаціоналізму", "спільности братів-народів" та "єдиної їхньої держави" — Радянського Союзу. Разом з тим щораз більше російськомовних видань на Україні за рахунок українських!

■ Який цей "комунізм" й "інтернаціоналізм", Радянський Союз і "радянський народ" у російських виданнях для закордону? Візьмімо от хоч би такі розкішні видання:

3. О. О. Мануйкін, "Патріотичне та інтернаціональне виховання учнів під час вивчення 'Слова о полку Ігореві'", *Українська мова і література в школі*, ч. 8, 1976, стор. 66.

4. Там само, стор. 68.

1. В. Косточкин, *Древнерусские города. Памятники зодчества XI-XVII вв.* (Москва: "Искусство", 1972), 446 стор.; двомовне видання, а англійський заголовок — *Old Russian Towns*.

2. Н. Н. Сперансов, *Земельные гербы России XII-XIX вв.* (Москва: "Советская Россия", 1974), 198 стор.; чотиримовне видання: мови російська, англійська, французька, німецька.

3. Б. Фабрицкий, И. Шмелев, *Сокровища Древней Руси.* (Москва: "Прогресс", 1974), 336 стор.; двомовне, а англійський заголовок — *Treasures of Mediaeval Russia*.

В усіх чужомовних текстах — тільки Росія (Russia, Russie, Russische Länder), хоч поданий тут матеріал не тільки з Росії, але в першій мірі з Русі-України. Ніде ні найменшої згадки, що ті пам'ятки на українських землях, а є безперерійна тяглість російської історії від Галицько-Волинського князівства, що є "в південно-західній Росії", аж до півночі, до Соловецьких островів.

До якої імперіялістичної манії можна дійти, свідчить англо-мовний путівник Львова — *Lvov*, де читаємо таке: "The progressive literary group 'Russian Trio', M. Shashkevich, Y. Golovatsky and I. Vagilevich..."⁵ Читаючи таке, чужинець розуміє, що оця "Російська трійця" заслужена для західньоукраїнської літератури, річ ясна, треба розуміти вітки "російського народу", бо "зайняла визначне місце в культурному житті на західньоукраїнських землях".

З української азбуки на Україні викинули букву "г", але чи справді так? З латинської транскрипції імен і назв бачимо, що наше "г" уподібнили до російського. Адже в англійській азбуці є h і g, тож українські прізвища можна було написати: Holovatsky і Vahulevuch. Одначе тоді ці прізвища не були б схожі на російські! Тому росіяни постійно російщать наші прізвища та назви місцевостей: Kulchitskaya, Krushelnitskaya, Rawa-Russkaya.

Літературні переклади українських творів робить з російської мови, а не з оригіналу, Москва, безіменні перекладачі-росіяни, не українці. От, наприклад: Ivan Franko, *Voas Constrictor*, Foreign Languages Publishing House, Moscow, translated from the Russian.⁶

Очевидячки, твір Франка дістав російське обличчя — Гріша, Гріня, Ганка, Подгор'є, Нагуєвічі, Дрогобіч, Мікіта Благой, Кірніцкая і т. д., і т. д. Одначе єврейське ім'я — Герман, а не Герман.

На такі переклади українських творів з російського видання⁷

5. *Lvov*, Интурист, Внешторгиздат, 1973.

6. "Видавництво чужими мовами, Москва, переклад з російської мови".

7. *Stories of the Soviet Ukraine*, Translated from Russian, (Moscow: Progress Publishers, 1970).

були свого часу дуже критичні статті у *Всесвіті* та в *Літературній Україні*, бо "надто багато в збірці недоречностей, недоробок, щоб вона [вибірка творів — А. І] могла гідно представляти видавництво 'Прогресс' і, насамперед, українську новелу в очах англомовного читача".

А далі: "Що більше вчитуємося в збірку, то виразнішою стає дивна тенденція перекладача уникати назв місцевостей, прізвищ людей та взагалі реалій оригіналу".

Отже пропущено національний український кольорит, типові українські імена, навіть Карпати, а про полонину, трембіти, Косів, Жаб'є — ні слуху, ні духу! Що далось зросійщити, так і зроблено: Семен — Семейон, Іванко — Ванюша, Федь — Фйодор, навіть Петро Панч — Пйотр, Поділля — Подольє, а карпатська Чорногора — Монтенегро!

Справді, яка ж тенденція? Довести англомовному читачеві, що це російські твори (адже переклад з російської мови!). А що Коротич у передмові згадав, що це українські письменники, а для чужинця вони все одно росіяни, то все ж таки вони примітивні, а їхні твори — "'сухі листочки', бліді, невиразні тіні героїв оригінальних творів — переважно безіменні особи", — як пише критик. Бо — "і часто, надто часто, перекладач не поважає думки автора, приписує йому багато чого від себе", каже інший критик. Словом — провінція! Не варто і в руки взяти...

Чи ж немає українських перекладачів, які могли б перекласти як слід? Є, та й ще які майстри, але сливе всі зацьковані, а "старший брат" краще знає, як упевнити чужого читача, що це "всьо равно", всі росіяни в Радянському Союзі, чи пак у Росії. Можна припускати, що в новій конституції СРСР, яку тепер готують, обкромлять ще більше права України. Можна сподіватись, як це було й з гетьманщиною, як не нині, то завтра Україна стане провінцією російської імперії. А втім, так і розуміють її у закордонних міністерствах західних держав, навіть у Канаді, де є понад півмільйона українців!

■
Треба порушити питання нашої "допомоги" рідній землі. Два приклади. Проф. Ярослав Розумний у рецензії⁸ на англійський переклад (з німецького оригіналу) *Порівняльної історії слов'янських літератур* проф. Чижевського вказує, як її "перекладено". Отой переклад своєю російською тенденційністю йде в крок зі згаданими вище російськими виданнями, бо видавець, Серж

8. Jaroslav Rozumnyj, "Čiževskij, Dmitrij, *Comparative History of Slavic Literature*," translated by Richard Noel Porter and Martin P. Rice, edited, with a foreword, by Serge A. Zenkovsky, Vanderbilt University Press, 1971; *Український історик*, ч. 1-3, 1974.

Зенковський, "дозволив собі" поробити довільні зміни в тексті. Проф. Розумний стверджує, що Зенковський "зросійщив Київську Русь", бо, як пише видавець, він "достосував оригінальний текст до потреб і університетських звичаїв американських читачів".⁹

Проте, запроваджуючи до оригінального тексту проф. Чижевського свої власні погляди, Зенковський допустився "вмисної фальсифікації". Таким чином праця українського науковця поставлена на послуги російському імперіялізмові, бо читачі не сумніватимуться в написаному. Навряд чи вони добачать маніпуляції видавця. Якщо Зенковський поробив ці зміни на власну руку без відома автора, то проф. Чижевський міг би потягти видавця до суду. Тоді розголос може мати позитивний відгук.

Є ще гірший приклад. Як зрозуміти мотиви українця, професора американського коледжу, який написав для студентів і викладачів англomовний підручник *Середньовічна Росія*¹⁰ (опрацювання джерел). У цій праці автор-упорядник подарував усю історію давньої Руси без будь-якого вагання й застереження — Росії. Ось так українець, професор російської історії ширить "правду" про Україну. Як можна вимагати від чужинця правильного погляду на історію сходу Європи, коли ми самі своїми руками тягнемо російську історію з Києва?!

Жонглюючи термінами "руський" і "русские", "Русь" і "Росія", росіяни намагаються утотожити ці два різні тепер окреслення чужими мовами та витворити фальшивий образ стану на сході Європи в умах західного світу. На жаль, він так і сприймає, бо це, так він гадає, в його інтересі, або так у західному світі *звикли* інформувати свого читача.

От італійський журнал-тижневик *Л'Европео* зробив додаток до журналу на 1976-77 роки *Світовий економічно-політичний атлас*,¹¹ де подані всі країни-держави світу, згадані навіть колонії (Гібральтар), а то й такі, що вже не існують (Західня Сагара). Річ ясна, є Радянський Союз (Unione Sovietica), історичний перегляд якого починається з Києва аж до сьогодні. Одначе ні словечком ніде про Україну, хоч би принаймні про сучасний формальний устрій СРСР. Подібне маємо в новій *Енциклопедії Югославії*,¹² де вся історія України погрузла в російській.

Той самий часопис приніс дуже цікаву статтю про виставку

9. "I have taken the liberty of adjusting the original text to the needs and academic habits of American readers", там само, стор. 219.

10. Л. Винар, рецензія в *Українському історичному* ч. 1-3, 1974, стор. 239, на працю: Basil Dmytryshyn, ed. *Medieval Russia. A Source Book, 900-1700* (Hinsdale, Ill.: The Dryden Press, 1973), 357 p.

11. *L'Europeo, Atlante economico politico mondiale 1966-77*, 192 стор.

12. *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb, 1-8, 1955-1971.

радянських малярів-неконформістів з вісьмома кольоровими ілюстраціями. Між малярами є українці, а це можна взяти тільки з картини, символічної, але промовистої, *Моя Україна* Макаренка. Виставка цих малярів у Парижі. Ціла стаття — Росія, російське або на переміну як синонім — Радянський Союз, радянське.¹³

За час останніх латинських різдвяних свят державне канадське радіо Сі-Бі-Сі (Canadian Broadcasting Corporation — CBC) надавало двогодинний монтаж російської історії, по-російському й по-англійському, починаючи з Києва — "матері городов руских". Про відомого, либонь тільки українцям, В. Курилика, одного з найвидатніших малярів у Канаді, була мова як про "сина російських селян", а про Леонтовичевого *Щедрика* як "українську коляду, традиційну в російській Церкві" (Ukrainian Carol of Russian Church tradition).

Ці й подібні речі нам усім менше або більше відомі. Але — яка ж наша реакція? Де ж та політична еміграція, що себе ще 1945 року заявляла "амбасадорами української справи"? Нині не можемо нарікати, що не маємо відповідних фахівців, а ще менше можемо вдавати з себе бідних, бо ж маємо вже мільйонерів, принаймні на північноамериканському суходолі. Де ж той наш науковий, політичний і економічний мозок, який би унапрямував усю нашу працю та поклав кінець політичній примітивності, економічній безплановості і спрямував до однієї мети науково-видавничу діяльність?

Політичного мозку, мабуть, і не створимо, бо в політиці не видно людей зі знанням політичного діла, а аматори тільки бавляться в політику. Здавалося, що Світовий конгрес (СКВУ) буде в спроможності працювати. Та ще як слід не розгорнув праці, а вже натрапив на відосередні сили, що нівечать добрі початки.

Крайня пора присвятити принаймні науковим виданням з української історично-політичної проблематики, зокрема англійською мовою. Ми дуже розтринькуємо свій труд і гроші на видання, хоч і важливі, але не першочергові, як регіональні збірники, на надто велику кількість часописів тощо. На Україні вийшли великі збірники за областями — *Історія міст і сіл Української РСР*, де повно неправди, перекручень, голої проросійської пропаганди. Коли б ці тут регіональні збірники були редаговані під кутом правдивого насвітлення, виправлень, доповнень і т. д. до тих на Україні, вони виконали б своє корисне завдання.

Така сама справа з перевиданнями творів, видаваних на Україні.

13. Ferdinando Scianna [Шанна], "I pittori sovietici non conformisti", *L'Europeo*, 17-12-1976, стор. 121.

У 50-их роках вийшли твори Івана Франка в 20 томах. Тут їх перевидано без змін. Проте, замість того, краще було видати ще кілька томів тієї Франкової творчості, якої там не видадуть, і було б корисне доповнення. А скільки ми тут маємо різних перевидань Гончарового *Собору*, замість одного, якщо взагалі треба було перевидавати. Зайва витрата грошей.

Зате на північноамериканському континенті, де в університетах є виклади з українознавства, велика нестача англomовних посібників. Для ясности — мова йде про видання університетські, тобто видані університетом (University Press), як була видана коротка двотомова англomовна енциклопедія України.¹⁴ Справа в тому, що англосакси, виховані на російській історії та літературі, ставляться і до найкращих, найоб'єктивніших праць інших видавництв, а наших і поготів, якщо відразу не негативно, то з великим упередженням, мовляв, "ще одна українська націоналістична пропаганда". Тимто українознавчі праці мусять появлятися університетськими виданнями чи то в США, чи в Канаді. Їх потрібно багато, щоб могли бодай рівноважити російські видання, яких тут справді безліч. Без солідних праць в умовах колоніяльного становища України ми нічого не вдіємо в західному світі для української рації.

Проблема підручників з історії України дуже пекуча й важлива. Про неї писав дуже речево проф. І. Лисяк-Рудницький в *Українському історику*.¹⁵ Чи буде якийсь відгук на його думки? Сумніваємось. От проф. І. Тесля опрацював *Історичний атлас України* й досі є повне нерозуміння в наших установах такого важливого видання. Ніхто не має на нього грошей...

Конечність і доцільність вимагають, щоб представники наукового світу разом з представниками культурних установ (фондацій, фондів тощо) зійшлися, обміркували та накреслили плян науково-видавничої праці. Збірка на українознавчі студії в Гарварді виявляє, що громада дає гроші, якщо вона бачить конкретну ціль. Тож що скоріше зробимо це, то більш допоможемо Україні в тому, в чому вона не має спростоги.

14. *Ukraine. A Concise Encyclopaedia*, Vol. I, 1963, 1185 стор.; Vol. II, 1971, 1394 стор., University of Toronto Press.

15. Іван Лисяк-Рудницький, "Проблеми в навчання української історії", *Український історик*, ч. 1-2, 1975, стор. 114.

Вирок у справі Ніни Строкатої й інших

Міністерство юстиції Української РСР

Справа ч.
1972 рік

ВИРОК

Ім'ям Української Радянської Соціалістичної Республіки

1972 року, 19 травня, Судова колегія в кримінальних справах Одеського обласного суду, в складі:

Головуючого — Котенка В. М.

Народних засідателів — Кравцова М. А., Григоренка В. М.

При секретарі — Чебан М. В.

З участю прокурора — Бухтиярова Л. І. і адвокатів Полтороцького В. О. Єфімова В. Ф., Нефеда В. В. розглянула у відкритому судовому засіданні в місті Одесі справу про обвинувачення:

1. Строкатої Ніни Антонівни, народженої 31 січня 1926 року в місті Одесі, українки, непартійної, з вищою медичною освітою, одруженої, без дітей, військовозобов'язаної, не судженої, громадянки СРСР, що до арешту проживала в місті Нальчику, Кабардино-Балкарської АССР, вулиця Орджонікідзе 101, працювала викладачем медичної школи міста Нальчик;

2. Резнікова Олексія Сергійовича, народженого 24 лютого 1937 року в місті Єнакієве, Донецької області, українця, непартійного, громадянина СРСР, з вищою педагогічною освітою, військовозобов'язаного, не судженого, що до арешту працював викладачем української мови і літератури у вечірній середній школі робітничої молоді ч. 14 у місті Одесі, мешкав у місті Одесі, вул. Терешкової 25, кімната 45, одружений, має дочку трирічного віку.

3. Притики Олексія Йосиповича, народженого 29 березня 1929 року в селі Комарівка, Теплицького району, Вінницької області, українця, непартійного, з вищою медичною освітою, військовозобов'язаного, одруженого, має двоє дітей у віці 7 і 13 років, громадянина СРСР, до арешту працював лікарем поліклініки ч. 1, Водздороввідділу Чорноморського морського пароплавства, що мешкав у місті Одесі, вул. Новоселів, 51, кв. 2, не судженого, —

всіх трьох обвинувачено у здійсненні злочину, передбаченого статтею 62 ч. 1 КК УРСР.

Під час судового засідання в даній справі

ВСТАНОВЛЕНО:

підсудні Строката Н., Резніков О., Притика О., поділяючи ворожі Радянській владі погляди, займалися провадженням антирадянської агітації і пропаганди з метою підриву і ослаблення Радянської влади.

Серед свого оточення вони поширювали наклепи на радянську дійсність, здобували і поширювали матеріали так званого "самвидаву" антирадянського змісту, шляхом наклепницьких висловлювань і поширення матеріалів "самвидаву" вони перекручували радянську дійсність.

Конкретна злочинна діяльність кожного з підсудних полягала в наступному:

Підсудна Строката Н. з метою підриву й ослаблення Радянської влади протягом 1967-1971 років систематично займалася антирадянською діяльністю.

Так, у грудні 1970 року Строката в помешканні Притики, в місті Одесі, у присутності Притики О. і його дружини Притики Р., зводила наклепи на радянську дійсність, заявляла, що художниця А. Горська була вбита з політичних мотивів з відома радянських установ.

Крім того, Строката зберігала матеріали "самвидаву" антирадянського змісту.

Під час обшуку у помешканні Строкатої були виявлені і skonфісковані: — вірш "Нащадкам Лаврентія Берії", написаний невідомим автором. У цьому вірші зводиться наклеп на радянську дійсність, на діяльність органів Радянської влади, твердиться, що в СРСР нібито "влада породжена диким свавіллям", містяться заклики до боротьби проти Радянської влади. Цей вірш Строката зберігала у себе в 1967 році;

— лист "До Міжнародної асоціації журналістів м. Праги", написаний Строкатою ще в 1966 році. В цьому листі Строката, посилаючись на факти притягнення до кримінальної відповідальності і засудження державного злочинця Данієла, з антирадянських позицій перекручує карну політику Радянської влади, робить тенденційні узагальнення і зводить наклепи на радянську дійсність.

Цей лист не був висланий Строкатою з незалежних від неї причин, бо він був вилучений у неї під час обшуку в січні 1967 року;

— лист до колективу журналу *Перець*, в якому зводиться

наклеп на національну політику КПРС і радянського уряду, на життя колгоспного селянства і діяльність органів Радянської влади:

— вірші "Ліна у Львові" і "Лара", в яких зводиться наклеп на радянську дійсність.

Набувши велику кількість матеріалів "самвидаву" від не встановлених слідством осіб, Строката використовувала їх для проведення антирадянської агітації і пропаганди шляхом їх поширення.

Так, на весні 1970 року у себе в помешканні, у м. Одесі, Строката двічі передала Резнікову пакети з матеріалами "самвидаву", серед яких були:

— документ *Серед снігів*, в якому автор, засуджений за антирадянський злочин Валентин Мороз, з антирадянських націоналістичних позицій малює становище України в складі СРСР і закликає українську інтелігенцію до боротьби проти радянського державного і суспільного ладу;

— документ *Мойсей і Датан* того ж автора Валентина Мороза. У цьому документі зводиться наклеп на національну політику КПРС і радянського уряду стосовно українського і білоруського народів;

— *Український вісник*, випуск другий — травень 1970 року, який являє собою збірник антирадянських наклепницьких матеріалів, об'єднаний ідеєю боротьби проти радянського державного ладу;

— *Хроніка поточних подій*, ч. 13 від 28 квітня 1970 року, яка являє собою добірку статей, в яких автори, наслідуючи окремі судові процеси над державними злочинцями, зводять наклеп на Радянську владу і діяльність радянських державних органів;

— збірник поезії *Крик з могил* М. Холодного, в окремих віршах якого ("Вмирають поети", "Нація", "Собаки") автор зводить наклепи на становище української нації, української культури, літератури і мови, а також на життя колгоспного селянства. У вірші "Я — чужинець між вами..." автор висловлює відкриту погрозу фізичної розправи над керівниками КПРС і радянського уряду;

— документ, написаний у вигляді листа, який закінчується підписом "Священик С. Желудков". У цьому документі автор з антирадянських позицій зображує державний, політичний та економічний лад СРСР.

Крім цього, Строката особисто передала Притиці О. низку матеріалів "самвидаву" антирадянського змісту, зокрема:

— улітку 1970 року вона вручила Притиці в його помешканні в місті Одесі документ під назвою *Думати*, в якому зводиться наклеп на радянський державний і суспільний лад;

— при кінці жовтня — на початку листопада 1970 року

вручила Притиці в його помешканні в м. Одесі *Український вісник*, випуск перший — січень 1970 року антирадянського змісту;

— при кінці 1970 року Строката двічі передавала для ознайомлення Шведову Л. у його робочому кабінеті Центральної науково-дослідної лабораторії Одеського медичного інституту матеріали "самвидаву" — вищезгаданий антирадянського змісту документ з підписом "Священик С. Желудков" і видану за кордоном листівку з фотографіями осіб, які здійснили державні злочини проти Радянської влади. У згаданій листівці з антирадянських позицій по-наклепницькому насвітлюється політика КПРС і радянського уряду.

Підсудний Резніков О. з метою підриву і послаблення Радянської влади протягом 1967-70 років систематично провадив антирадянську агітацію і пропаганду.

Так, протягом зазначеного періоду Резніков, при неодноразових зустрічах з Притикою О., у розмовах з останнім у його помешканні й інших місцях, зводив наклеп на радянську дійсність, національну політику КПРС і радянського уряду, на радянський державний і суспільний лад, доводив Притиці, що національна політика радянського уряду нібито нічим не відрізняється від царської політики у відношенні до України і вона спрямована на насильну "русифікацію" України й інших союзних республік, що у відношенні до української нації провадиться політика утисків і геноциду, в чому нібито винен державний і суспільний лад в СРСР.

На підтвердження своїх слів Резніков добирав і давав Притиці читати різні матеріали "самвидаву" антирадянського, наклепницького і тенденційного змісту, які одержував від Строкатої й інших не встановлених осіб.

Працюючи старшим літературним співробітником у редакції газети *Народная трибуна* Балтського району Одеської області, в розмовах з заступником редактора цієї газети Цвангом при кінці 1968 року і на початку 1969 року. Резніков зводив наклеп на національну політику, заявляючи, що в СРСР нібито існує нерівноправність між націями, зокрема говорив про дискримінацію у відношенні до українців і євреїв.

У січні 1970 року Резніков на вечірці в помешканні громадянина Олійника О., в місті Одесі, прочитав громадянці Сідун К. вірш "Демонстрація", в якому невідомий автор ганьбить радянську дійсність, по-наклепницькому зображує демонстрацію трудящих. Той самий вірш Резніков деклямував Сідун того ж місяця в її помешканні в м. Одесі.

У січні 1970 року Резніков в різних місцях міста Одеси, під час неодноразових розмов з Сідун, зводив наклепи на національну по-

літику в СРСР, заявляв, що на Україні здійснюється політика "русифікації" і тоді ж біля парку "Перемога" дав їй для ознайомлення виготовлений фотоспособом політично шкідливий, тенденційного спрямування документ Дзюби І. *Інтернаціоналізм чи русифікація?*

Крім ведення антирадянської агітації і пропаганди в усній формі, Резніков поширював матеріали антирадянського змісту, зберігав такі матеріали, здобуті з різних джерел.

У лютому 1970 року Резніков познайомив Притику О. з Строкатою Н. (яку сам знав значно раніше) в її помешканні в м. Одесі і безпосередньо від неї на весні 1970 року разом з Притикою два рази одержав два пакети з матеріалами "самвидаву", серед яких була література антирадянського змісту, а саме:

— вищезгадані документи *Серед снігів, Мойсей і Датан, Український вісник*, випуск другий, *Хроніка поточних подій*, ч. 13, збірка віршів *Крик з могили* М. Холодного, з уміщеними в цьому збірнику віршами "Вмирають поети", "Нація", "Собаки", "Я — чужинець між вами...", лист з підписом "Священик С. Желудков".

Ці матеріали Резніков потім поширював серед свого оточення:

— у квітні 1970 року Резніков у помешканні Зозулі Юлії в місті Одесі (де Резніков тоді жив) передав Морозові Віталієві для ознайомлення документ *Серед снігів*, а в травні того ж року в помешканні Мороза Віталія дав останньому документ *Мойсей і Датан* і лист з підписом "Священик С. Желудков";

— протягом весни 1970 року передав для збереження і ознайомлення Притиці одержані від Строкатої матеріали "самвидаву" — *Серед снігів, Український вісник*, випуск другий, *Хроніка поточних подій* ч. 13, збірку віршів *Крик з могили* М. Холодного, лист з підписом "Священик С. Желудков".

Крім вищеназваних матеріалів, одержаних від Строкатої, Резніков поширював матеріали антирадянського змісту, які він діставав від неустійнених осіб:

— улітку 1967 року Резніков передав Притиці О. в його помешканні фоторепродукцію листа, адресованого до колективу журналу *Перець*. У цьому листі автори зводять наклеп на національну політику КПРС і радянського уряду, на життя колгоспного селянства і діяльність органів державної влади;

— влітку 1968 року Резніков, під час перебування у своїх батьків у місті Первомайському, Миколаївської області передав своєму знайомому Мельничукові В. для прочитання документ "самвидаву" *З приводу процесу над Погружальським*, в якому твердиться, що державні органи СРСР нищать сховища літератури національних республік. Тоді ж він дав Мельничукові бльокнот, в якому був записаний вищезгаданий вірш "Демонстрація";

— восени 1968 року Резніков передав Бородавчукові фотоплівку з текстом листа, адресованого до колективу журналу *Перець* і запропонував йому зробити фоторепродукцію з цього листа, що Бородавчук і виконав;

— восени 1969 року Резніков приніс Притиці додому і передав йому написаний на машинці документ нібито від імені "творчої молоді міста Дніпропетровського", в якому з антирадянських позицій по-наклепницькому твердиться, ніби на Україні немає свободи творчості, що переслідують діячів української літератури і культури за їхні переконання; документ ганьбить радянську демократію, національну політику КПРС і радянського уряду.

Підсудний Притика О. з метою підриву й ослаблення Радянської влади протягом 1967 року і до початку 1971 року систематично провадив антирадянську діяльність.

Так, він у середині листопада 1968 року в своєму помешканні в м. Одесі, у присутності громадян Підріза К., Галицького В., Іванової С., Молчанової Л. і Клеймана П. припускав наклепницькі вислови на радянську дійсність, заявив, що Українська Радянська Соціалістична Республіка нібито має нерівноправне становище в складі СРСР, що українська нація зазнає утисків, українська мова і культура пригноблені; що на Україні нібито здійснюється політика "русифікації".

При кінці листопада 1968 року Притика в помешканні громадянина Звягинцева в м. Одесі, у присутності Підріза К., Улинця Я. і Дудки В. також зводив наклепи на національну політику КПРС і Радянської влади, доводив присутнім, що українська нація зазнає утисків і насильницької "русифікації".

На підтвердження своїх висловлювань Притика тоді ж таки прочитав документ "самвидаву" — лист до колективу журналу *Перець* і запропонував цей антирадянський документ поширювати серед населення.

На початку 1969 року, живучи в селі Цебрикове Одеської області, де він працював лікарем, Притика познайомився з директором аптеки Красножоном М., якому часто заявляв, що нібито Українська Радянська Соціалістична Республіка пригноблена в складі СРСР.

У січні 1970 року в м. Одесі Притика, в розмовах зі своєю знайомою Файнерман Л., дозволяв собі наклепницькі вигадки, твердячи, що на Україні нібито здійснюється політика насильницької "русифікації".

При кінці 1970 року Притика в помешканні знайомого йому громадянина Голоти В. у м. Одесі твердив, що на Україні нібито має місце неповага до української мови і культури, а також здійснюється насильницька "русифікація".

Улітку 1967 року Притика, перебуваючи в м. Києві, переписав від не устійненої особи і пізніше зберігав вірш "Я бачив пекло", в якому зводиться наклеп на радянську дійсність, ганьбиться соціалістична демократія й умови життя колгоспного селянства.

Улітку 1967 року Притика у себе в помешканні одержав від Резнікова фоторепродукцію листа "В редакцію журналу *Перець*", а на весні 1968 року одержав від Бородавчука ще кілька примірників фоторепродукції цього листа і все це зберігав у своєму помешканні до дня арешту.

В середині 1968 року Притика познайомився в місті Одесі з не устійненою особою, від якої одержав і зберігав у себе в помешканні в м. Одесі декілька зошитів з рукописними текстами, серед яких були документи антирадянського змісту: *З приводу процесу над Погружальським*, лист під заголовком "Дорогі земляки", написаний нібито від імени канадських українців і вірш "Демонстрація".

У листі "Дорогі земляки" зводиться наклеп на національну політику, яка здійснюється в СРСР, а у вірші "Демонстрація" і в документі *З приводу процесу над Погружальським*, як сказано вище, автори ганьблять радянську дійсність.

Восени 1969 року Притика отримав від Резнікова і зберігав надрукований на друкарській машинці лист, згаданий вище, від імени "творчої інтелігенції міста Дніпропетровського".

Улітку 1969 року Притика виготовував і зберігав листа на адресу свого знайомого Сокотнюка Л., а на весні 1969 року виготовував і зберігав лист на адресу директора Одеської телестудії. У цих листах Притика викладав антирадянські націоналістичні ідеї, ганьбив радянську дійсність, національну політику партії й уряд і висловлював намір вести боротьбу проти "російських колонізаторів".

На весні 1970 року Притика одержав від Резнікова одержані останнім від Строкатої вищезгадані антирадянські матеріали "самвидаву" і зберігав їх. Серед цих документів були: *Серед снігів, Український вісник*, випуск другий, *Хроніка поточних подій* ч. 13, збірка віршів *Крик з могили* М. Холодного з включеними в ньому віршами "Вмирають поети", "Нація", "Собаки", "Я чужинець між вами...", лист з підписом "Священик С. Желудков".

У кінці жовтня і на початку листопада 1970 року Притика з жінкою — Притикою Раїсою відвідав помешкання Строкатої й отримав від останньої машинописний документ антирадянського змісту *Український вісник*, випуск перший за січень 1970 року.

Улітку 1970 року Притика отримав від Строкатої в своєму помешканні в місті Одесі антирадянський документ під назвою *Думати*.

Всі ці антирадянські наклепницькі матеріали Притика не

тільки зберігав у себе в помешканні, але деякі з них розповсюджував серед свого оточення.

Так, у лютому 1970 року він розмножив на друкарській машинці, яка у нього була, і передав для ознайомлення громадянинуві Савицькому статтю під назвою *З приводу процесу над Погружальським*.

У період з березня до осені 1970 року Притика давав для читання Морозові Виталію такі матеріяли "самвидаву", як *Хроніка поточних подій* ч. 13 і *З приводу процесу над Погружальським*, а в листопаді 1970 року передав своєму знайомому Шапрану В. для читання *Український вісник*, випуск перший за січень 1970 року.

У судовому засіданні підсудна Строката винною себе не визнала, але не заперечує, що деякі матеріяли "самвидаву" вона зберігала, знайомилася з ними, по суті не заперечує свідчень свідка Шведова про передачу йому для ознайомлення антирадянських документів.

Судова колегія вважає, що винуватість підсудної Строкатої у вчиненні злочину, передбаченого ст. 62 ч. 1 КК УРСР, на судовому засіданні доведена.

Підсудний Притика О. підтвердив, що восени 1970 року Строката у нього в помешканні, у присутності його жінки Притики Раїси, зводила наклеп на радянську дійсність, заявила, що українська малярка А. Горська була вбита з політичних мотивів з відома державних установ. Як підтвердив Притика, тоді ж Строката дала йому документ під назвою *Виступ на похороні А. Горської*.

Ці свідчення Притики О. підтверджуються наявністю вилученого в Притики документу під назвою *Виступ на похороні А. Горської* (т. 9 л. с. 328), який знайдено в Притики О. під час обшуку, що видно з протоколу обшуку від 9 липня 1971 року (т. 1 л. с. 14, 28).

Крім того, свідок Притика Раїса підтвердила, що Строката в її присутності заявляла про вбивство А. Горської працівниками КГБ і при цьому читала виступ, який вручила її чоловікові Притиці О. з тим, щоб він ознайомив з цим виступом на репетиції учасників хору, в якому на той час Притика О. брав участь. Свідок Притика Р. уточнила, що це було в грудні 1970 року.

Сама Строката не заперечує, що в грудні 1970 року вона з допомогою Притики О. їздила на похорон А. Горської до Києва.

Про те, що Строката зберігала екземпляр антирадянського вірша "Нашадкам Лаврентія Берії", свідчить протокол обшуку, під час якого цей екземпляр був вилучений у помешканні Строкатої, а також наявність цього документу і протокол його огляду (т. 5, л. с. 20, т. 8, л. с. 10).

Сама Строката на судовому засіданні заявила, що вона вважає своїм обов'язком зберігати те, що належить її чоловікові, але ця заява не виключає її вини у зберіганні зазначеного антирадянського документу.

Про зберігання Строкатою написаного нею антирадянського листа "До міжнародної асоціації журналістів м. Праги", знайдених у неї антирадянських матеріалів — листа до колективу журналу *Перець*, віршів "Ліна у Львові" і "Лара", свідчать протоколи обшуків, під час яких ці матеріали були вилучені в помешканні Строкатої, а також висновки графічної експертизи про виготовлення листа "До міжнародної асоціації журналістів м. Праги" і вірша "Лара" Строкатою особисто (т. 5, л. с. 9, 12, 13, 20, 21, т. 7, л. с. 8, т. 8, л. с. 10).

Підсудна Строката на судовому засіданні визнала, що вона зберігала особисто нею виготовлений лист "До міжнародної асоціації журналістів м. Праги", переписаний нею вірш "Лара", а також знайдений у неї лист до колективу журналу *Перець* і вірш "Ліна у Львові".

Згідно з висновком графічної експертизи, вірш "Ліна у Львові" був виготовлений чоловіком Строкатої — Караванським С. (т. 7, л. с. 27), а особу, від якої отримано лист до колективу журналу *Перець*, Строката відмовилася назвати.

Про передачу Строкатою Резнікову матеріалів "самвидаву": *Серед снігів, Мойсей і Датан, Український вісник*, випуск другий, *Хроніка поточних подій*, ч. 13, збірки віршів *Крик з могили М. Холодного*, документу з підписом "Священик С. Желудков", свідчать зізнання підсудного Притики О., який підтвердив, що ці матеріали Строката на весні 1970 року два рази вручила Резнікову в його (Притики) присутності, що він особисто ці матеріали бачив, коли вийшов з помешкання Строкатої і разом з Резніковим переглянув те, що було в пакунках, які Строката вручила Резнікову.

Притика О. підтвердив, що через деякий час Резніков передав йому майже всі ті матеріали для ознайомлення.

Правдивість свідчень Притики О. в цій частині підтверджується протоколом обшуку від 9 липня 1971 року, коли в Притики в його помешканні були знайдені й вилучені вищезгадані матеріали, а також протоколом прийняття деяких документів від свідка Притики Раїси, яка добровільно здала слідчим органам не знайдені під час обшуку документи (т. 1, л. с. 14-38, 42-46).

Особиста передача Строкатою Притиці О. матеріалів "самвидаву" — *Думати й Український вісник*, випуск перший, підтверджується свідченнями підсудного Притики О. і свідка Притики Р.

У зв'язку з цим Притика О. підтвердив, що Строката передала

йому матеріал під назвою *Думати* влітку 1970 року, а *Український вісник*, випуск перший — у листопаді 1970 року. Як посвідчив Притика, Строката при цьому намагалася лишитися з ним сам-на-сам.

Свідок Притика Раїса підтвердила, що Строката заходила до них у помешкання влітку 1970 року, а в листопаді 1970 року на за-прошення Строкатої вона (Притика Р.) зі своїм чоловіком зайшла до Строкатої за пилосмоком. Як посвідчила Притика Р., обидва рази Строката намагалася вести бесіду з Притикою наодинці, але і тоді Притика Р. бачила, що її чоловік виніс від Строкатої якісь папери.

Свідчення Притики О. в цій частині підтверджується також протоколом обшуку від 9 липня 1971 року, коли у нього були знайдені і вилучені документи *Думати* й *Український вісник*, випуск перший (т. 1, л.с. 14, 16, 17).

Про те, що Строката передавала Притиці О. матеріали "самвидаву" свідчать й інші зізнання свідка Притики Р., яка підтвердила, що після арешту Притики О. Строката цікавилася, скільки саме матеріалів було вилучено при обшуку.

Свідок Шведов підтвердив, що в кінці 1970 року Строката двічі передавала йому для ознайомлення документи антирадянського змісту: лист з підписом "Священик С. Желудков" та видану за кордоном листівку з фотографіями осіб, що вчинили державні злочини проти Радянської влади.

При перегляді прикладених до справи документів свідок Шведов на судовому засіданні підтвердив, що саме такі документи давала йому Строката.

Сама Строката відмовилася заперечувати свідчення Шведова, підтвердила, що вона була з ним у дуже добрих стосунках, що само собою виключає можливість, щоб Шведов її обмовляв.

Підсудний Резніков у судовому засіданні винним себе не визнав, пояснив, що він після відбуття покарання за таку ж діяльність у 1961 році більше ніколи не займався антирадянською агітацією та пропагандою.

Судова колегія вважає, що винуватість Резнікова у вчиненні злочину, передбаченого ст. 62, ч. 1 КК УРСР, доведена на судовому засіданні.

Підсудний Притика О. підтвердив, що Резніков на протязі 1967-70 років неодноразово говорив йому, що політика радянської держави у відношенні до України й інших союзних республік нічим не відрізняється від царської політики, що на Україні здійснюється насильницька "русифікація", український народ гноблять, у відношенні до нього здійснюється політика геноциду, і така політика провадиться радянською владою свідомо.

Свідок Притика Р. також підтвердила, що Резніков за цього

періоду впливав на Притику О., заявляв, що національна політика, яка проводиться в СРСР, веде до загибелі української нації.

Такі дії Резнікова об'єктивно підтверджуються низкою інших доказів, з яких видно, що Резніков займався як усною антирадянською агітацією та пропагандою, так і зберіганням та розповсюдженням антирадянських матеріалів.

Свідок Цванг підтвердив, що в розмові з ним Резніков говорив про гноблення українців та євреїв у Радянському Союзі, про обмеження прав українців та євреїв.

Тенденційність висловлювань Резнікова у цьому напрямі і переконачення Резніковим окремих фактів підтвердив і свідок Пархоменко.

Свідок Улинець підтвердив, що Резніков говорив про конечність нацьковування українців на росіян, а також про те, що він (Резніков) вирішив посвятити себе "боротьбі за визволення України".

Свідок Сідун К. підтвердила, що Резніков у січні 1970 року говорив їй про те, що на Україні нібито провадиться політика насильницької "русифікації", а також двічі прочитав їй антирадянський вірш "Демонстрація", зміст якого Сідун процитувала на судовому засіданні.

Те, що це було саме в січні 1970 року, підтверджується довідкою про те, що Олійників, до якого Сідун була запрошена на уродини і там зустрілася з Резніковим, народився 14 січня 1938 року.

Той самий свідок Сідун підтвердила, що Резніков тоді ж, у січні 1970 року, дав їй для ознайомлення політично шкідливий націоналістичний документ *Інтернаціоналізм чи русифікація?* на підтвердження викладених ним поглядів.

Твердження Резнікова, що вірш "Демонстрація" не має такого змісту, як це показує Сідун, заперечується ще й свідченням свідка Могильницької, яка під час попереднього слідства підтвердила, що вилучений у неї в помешканні екземпляр вірша "Демонстрація" (аналогічний змістом віршові, про який свідчила Сідун) належить Резнікову (т. 4, л. с. 124, 132 і т. 2, л. с. 123).

Свідчення свідка Могильницької на судовому засіданні, коли вона зізнавала, що не знає, чий це вірш, суд вважає надуманим, бо ніяких застережень з цього приводу Могильницька не висловлювала ні при обшуку, ні на першому допиті.

Підсудний Притика О. підтвердив, що Резніков на весні 1970 року двічі отримував від Строкатої, а потім вручив йому такі антирадянські документи "самвидаву", як *Серед снігів, Український вісник*, випуск другий, *Хроніка поточних подій*, ч. 13, збірку віршів *Крик з могили* М. Холодного, лист з підписом "Священик С. Желудков".

Тоді ж таки, як посвідчив Притика О., Резніков отримав від Строкатої документ "самвидаву" *Мойсей і Датан*.

Об'єктивність цих свідчень Притики О. підтверджується фактом вилучення при обшуку у Притики вищезгаданих матеріалів "самвидаву" (т. 1, л. с. 14-38, 39, 42-46), а також фактом вилучення у Притики документу *Мойсей і Датан*, що його він отримав від Мороза Віталія.

У той же час свідок Мороз В. підтвердив, що він у квітні 1970 року отримав від Резнікова для ознайомлення матеріал "самвидаву" під назвою *Серед снігів*, а трохи пізніше, у травні — *Мойсей і Датан* та лист з підписом "Священик С. Желудков".

Підсудний Притика підтвердив, що Резніков повідомляв його про передачу Морозові Віталію матеріалів "самвидаву" *Мойсей і Датан* та *Серед снігів*.

Крім того, свідок Притика Р. підтвердила, що вона одного разу бачила, як Резніков передав якісь матеріали Притиці О., і також бачила, як Резніков і Притика О. разом щось друкували на машинці.

Про наявність у Резнікова матеріалів "самвидаву" свідчать також зізнання свідка Авдієвської, яка під час попереднього слідства підтвердила, що в травні 1970 року вона брала з портфеля Резнікова документ "самвидаву" *Серед снігів*, (т. 4, л. с. 14-15).

На судовому засіданні свідок Авдієвська заявила, що вона брала документ *Серед снігів* з чорного портфеля в помешканні Ю. Зозулі, але не знає, чий то портфель.

Ці свідчення Авдієвської на судовому засіданні суд вважає неправдивими, бо на попередньому слідстві вона давала категоричні свідчення і деталізувала їх.

Свідчення Авдієвської неправдиві і в тій частині, де вона заперечує визнання підсудного Притики, бо Авдієвська, будши причетною до злочинних дій Притики та Резнікова, зацікавлена у висліді справи.

Сам Резніков на судовому засіданні підтвердив, що він мав чорний портфель, заходив до Зозулі Ю. і навіть якийсь час перебував у неї.

Підсудний Притика підтвердив, що Резніков дав йому влітку 1967 року (час тієї передачі Притика уточнив на судовому засіданні) фоторепродукцію листа до колективу редакції журналу *Перець*, а восени 1969 року дав йому лист "творчої молоді міста Дніпропетровського".

Обидва ці листи знаходилися в помешканні Притики, при чому перший був вилучений під час обшуку, а другий — здала його жінка (т. 1, л. с. 21, 39, 44).

У той же час свідок Бородавчук підтвердив, що Резніков дав

йому на весні 1968 року фотоплівку з текстом листа, адресованого колективі редакції *Перець*.

Сам Резніков на попередньому слідстві підтвердив ці свідчення Бородавчука, тому зізнання Резнікова на судовому засіданні про те, що він зазначену плівку дав Притиці, не заслуговують довір'я. Свідок Бородавчук також підтвердив, що на прохання Резнікова він зробив кілька фоторепродукцій згаданого листа і передав по кілька екземплярів цих фоторепродукцій Резникову, Притиці, Улинцю. Останній і Притика це підтвердили.

Свідок Мельничук підтвердив, що влітку 1968 року Резніков передав йому для ознайомлення надруковану на машинці статтю *З приводу процесу над Погружальським* і зошит з віршами, серед яких був вірш "Демонстрація".

На судовому засіданні свідок Мельничук ці документи оглянув і впізнав їх за змістом, а також деталізував обставини за яких документи були передані йому Резниковим.

Підсудний Притика на судовому засіданні визнав себе винним частково, пояснив, що допускався наклепницьких виступів на адресу КПРС та радянського ладу, зберігав і розповсюджував літературу "самвидаву" антирадянського змісту, але без мети підриву чи послаблення Радянської влади.

Судова колегія вважає, що винуватість Притики О. у вчиненні злочину, передбаченого ст. 62 ч. 1 КК УРСР, на судовому засіданні доведена.

Свідки Підріз і Молчанова підтвердили, що восени 1968 року Притика у своєму помешканні зводив наклепи на радянську дійсність, казав, що Україна не посідає рівноправного становища серед інших радянських республік, що радянський уряд на Україні проводить "русифікацію", утискує українську мову і культуру.

Свідок Підріз підтвердив, що Притика вів розмову про ведення агітації серед населення, зачитав лист до колективу журналу *Перець*, пропонував розмножити його серед населення. Це ж підтвердили і свідки Улинець, Голота і Файнерман, з свідчень яких видно, що Притика вів наклепницькі розмови про насильну "русифікацію" на Україні, що він проводив аналогію між діями Радянського уряду і царату у відношенні до України, говорив, що зменшення кількості шкіл з українською мовою свідомо плянується державою.

Свідок Красножон підтвердив, що Притика на початку 1969 року також заявив йому, що нібито Україна пригноблена в складі Союзу, говорив, що треба зробити те, що було в Чехо-Словаччині (малися на увазі події у Чехо-Словаччині в 1968 році).

Притика частково підтвердив свідчення свідків, не відмовляється, що говорив про розповсюдження тексту листа до

колективу журналу *Перець*. Те, що він заперечує, спростовують зізнання свідків.

Притика підтвердив, що він отримував від невідомих осіб антирадянські матеріяли "самвидаву" — влітку 1967 року в м. Києві вірш "Я бачив пекло", а в середині 1968 року в м. Одесі документ З приводу процесу над Погружальським, лист під заголовком "Дорогі земляки" і вірш "Демонстрація". Притика не заперечує, що він зберігав ці матеріяли.

Це виходить з протоколу обшуку від 9 липня 1971 року, коли в помешканні Притики були знайдені й вилучені згадані матеріяли. Частину цих матеріялів принесла слідчим органам його жінка (т. 1, л. с. 14-41, 42-46; т. 8, л. с. 379, 453, 406-408).

Притика підтвердив, що влітку 1967 року він отримав від Резнікова фоторепродукцію листа до колективу журналу *Перець*, а восени 1968 року одержав від Бородавчука ще декілька екземплярів фоторепродукції цього листа і все це зберігав у себе в помешканні, в окремій кімнаті.

Свідок Бородавчук підтвердив, що він дав Притиці кілька примірників фоторепродукції листа до колективу журналу *Перець*.

Притика підтвердив, що він отримав від Резнікова восени 1969 року надрукований на машинці лист від імени "творчої молоді міста Дніпропетровського", що виготував на весні 1969 року два листи на адресу свого знайомого Сокотнюка та директора Одеської телестудії.

Свідчення Притики в цій частині об'єктивні, бо перелічені вище матеріяли були знайдені в нього в помешканні під час обшуку, вилучені і приєднані до справи (т. 1, л. с. 14-41, 42-46; т. 8, л. с. 228, 490, 505).

Свідок Притика Р. підтвердила, що лист від імени "творчої молоді міста Дніпропетровського" вона здала слідчим органам на прохання Притики О. Це підтверджується й її заявою на попередньому слідстві та протоколом прийняття з участю понятих від Притики Р. низки документів (т. 1, л. с. 39-41, 42-46).

Свідок Сокотнюк підтвердив, що Притика, будши його близьким товаришем, вів з ним розмови антирадянського змісту. На судовому засіданні Сокотнюк, переглянувши листи в т. 8, л. с. 490, посвідчив, що цей лист, адресований до нього Притикою, є відповіддю на лист, який він відіслав Притиці раніше.

Під час обшуку в Притики були знайдені і вилучені антирадянські матеріяли "самвидаву", як от: *Серед снігів, Український вісник*, випуск другий, *Хроніка поточних подій* ч. 13, збірка віршів *Крик з могили* М. Холодного (з віршами "Умирають поети", "Нація", "Собаки", "Я — чужинець між вами..."), лист з підписом "Священик С. Желудков".

Частину цих матеріалів добровільно принесла до слідчих органів жінка Притики — Раїса (т. 1, л. с. 14-46).

Притика підтвердив, що названі матеріали він зберігав, а отримав їх від Резнікова, якому на весні 1970 року ці ж матеріали дала Строката в його (Притики) присутності.

Притика також підтвердив, що влітку 1970 року він отримав особисто від Строкатої антирадянський документ під назвою *Думати*, а в жовтні-листопаді 1970 року від неї такого ж змісту *Український вісник*, випуск перший.

Ці свідчення частково підтвердила свідок Притика Р., яка пояснила, що Строката приходила до їх помешкання, а вони були в її помешканні в м. Одесі.

Притика Р. підтвердила, що вона бачила, як Притика О. виніс від Строкатої якісь папери. Документи *Думати* та *Український вісник*, випуск перший, також були вилучені у Притики під час обшуку, що видно з протоколу від 9 липня 1971 року (т. 1, л. с. 14-38).

Твердження Притики щодо передачі Строкатою антирадянських матеріалів "самвидаву" Резнікову і про передачу таких самих матеріалів Резніковим йому категоричні і послідовні. Притика О. під час попереднього слідства і на судовому засіданні тільки уточнив кількість переданих йому матеріалів і час їх передачі.

Підсудна Строката визнала на судовому засіданні, що зізнання Притики є послідовні.

Обмова Притикою Строкатої та Резнікова виключена ще й тому, що Притика як раніше, так і на судовому засіданні не змінив своїх свідчень про отримання деяких матеріалів від незнайомих осіб, не переклавши вину в цьому на Строкату та Резнікова.

Свідок Савицький підтвердив, що Притика передав йому в лютому 1970 року для ознайомлення статтю під назвою *З приводу процесу над Погружальським*, а свідок Мороз Віталій підтвердив, що Притика з березня 1970 року по серпень 1970 року давав йому для читання такі матеріали "самвидаву", як *Хроніка точних подій*, ч. 13, і *З приводу процесу над Погружальським*.

Свідок Шапранов підтвердив, що Притика передав йому в листопаді 1970 року для читання *Український вісник*, випуск перший.

Підсудний Притика не заперечує свідчень свідків Савицького, Мороза Віталія і Шапранова. Визначені матеріали в Притики були, що виходить з протоколу обшуку, коли в Притики були вилучені такі матеріали (т. 1, л. с. 14-46).

Разом з тим судова колегія вважає конечним виключити з обвинувачення Строкатої:

- а) епізод про зведення нею на весні 1970 року у себе в

помешканні в присутності Притики і Резнікова наклепів на радянський державний та суспільний лад.

Строката і Резніков це заперечують, свідоцьких зізнань самого тільки Притики за таких обставин не вистачає для визнання цього епізоду доведеним.

б) епізод зберігання Строкатою другого екземпляра вірша "Нащадки Лаврентія Берії", вилученого в Строкатої у 1971 році.

Строката пояснила, що цей екземпляр належить її чоловікові Караванському (засудженому раніше за державний злочин), що вона не знала про наявність цього екземпляра в її помешканні. З висновків графічної експертизи виходить, що цей екземпляр вірша виготовував Караванський (т. 7, л. с. 27).

За таких обставин докази для визнання Строкатої винною у зберіганні згаданого екземпляра вірша відсутні.

Зі звинувачення Резнікова потрібно виключити епізод про зроблений ним з метою розповсюдження у своєму бльокноті запис антирадянського змісту, спрямованого проти В. І. Леніна і радянського уряду.

Резніков пояснив, що він не пам'ятає випадку, коли ним був зроблений такий запис, хоча за зовнішнім виглядом він ніби написаний його рукою. Резніков також заперечує мету розповсюдження такого запису.

У справі є фотографія цього запису (т. 7, л. с. 49) і висновки авторитетної графічної експертизи про те, що згаданий запис зробив Резніков (т. 7, л. с. 47).

Але цей висновок графічної експертизи не збігається з даними аналітичної частини експертизи, де говориться, що текст, поданий на експертизу, містить мало графічного матеріалу і що Резніков входить до числа осіб — можливих виконавців цього тексту. Нема також і категоричних доказів щодо мети Резнікова розповсюджувати цей запис. Час здійснення цього запису не встановлений, а в зберіганні цього запису Резніков не звинувачується. Нема достатніх підстав для визнання цього епізоду доведеним.

Зі звинувачення Притики потрібно виключити епізод про одержання ним від Резнікова антирадянського документу *Мойсей і Датан* тому, що Резнікову не було пред'явлено обвинувачення у передачі цього документу.

Кваліфікацію діянь Строкатої, Резнікова та Притики за ст. 62 ч. 1 КК УРСР суд вважає вірною.

Строката, Резніков, Притика провадили антирадянську агітацію і пропаганду, зберігали і розповсюджували антирадянську літературу з метою підриву та послаблення Радянської влади. З тією ж метою вони розповсюджували

наклепницькі вигадки, що ганьблять радянський державний та суспільний лад.

Спрямованість на це діянь Строкатої, Резнікова і Притики виходить як з суті їх висловлювань, так і з змісту матеріалів, які вони зберігали і розповсюджували.

Передаючи вищезгадані матеріали рядові інших осіб, Строката, Резніков і Притика розуміли і хотіли, щоб ці матеріали широко розповсюджувалися серед населення.

Це свідчить про їх намір вести як антирадянську пропаганду, так і антирадянську агітацію.

Добираючи міру покарання підсудним Строкатій, Резнікову і Притиці, судова колегія враховує небезпечність і систематичність їхніх дій.

Разом з тим судова колегія враховує і те, що всі підсудні займалися суспільно-корисною працею.

У відношенні до Притики суд враховує те, що він, ставши спочатку сам на невірний шлях, потім підпав під вплив Резнікова і Строкатої, які, використовуючи його політичну незрілість, активізували його антирадянську діяльність.

Саме тому, а також враховуючи визнання Притики, його родинне становище і його бажання спокутувати свою вину, судова колегія вважає можливим добрати йому міру покарання значно меншу, ніж Строкатій і Резнікову.

На підставі викладеного, керуючися ст. ст. 323, 324 і 332 КПК УРСР, судова колегія присудила:

Строкату Ніну Антонівну, Резнікова Олексія Сергійовича і Притику Олексія Йосиповича визнати винними у вчиненні злочину, передбаченого ст. 62 ч. 1 КК УРСР, і покарати:

Строкату Н. А. — позбавленням свободи строком на 4 (чотири) роки у виправно-трудої колонії суворого режиму без заслання;

Резнікова О. С. — позбавленням свободи строком на 5 (п'ять) років і 6 місяців у виправно-трудої колонії суворого режиму, без заслання;

Притику О. Й. — позбавленням свободи строком на 2 (два) роки у виправно-трудої колонії суворого режиму, без заслання.

Міру покарання рахувати:

Строкатій — від 6 грудня 1971 року

Резнікову — від 11 жовтня 1971 року

Притиці — від 9 липня 1971 року

Міру попереднього тримання до набуття вироком законної сили лишити без змін — утримання під вартою.

Всі речові докази, крім друкарської машинки, зберігати при справі, а друкарську машинку марки "Москва" — 10158, вилучену в засудженого Притики О. Й., — конфіскувати.

Вирок може бути оскаржений до Верховного суду УРСР через Одеський обласний суд на протязі 7 діб з дня вручення його копії всім засудженим у цій справі.

Головуючий	(підпис)
Народні засідателі	(підпис)
	(підпис)
Вірно – головуєчий	(В. Котенко)

Звернення генерала Петра Григоренка до вождів компартії Франції, Італії та Англії

Подаємо винятки із звернення генерала Петра Григоренка до генеральних секретарів комуністичних партій Франції, Італії та Англії за повідомленням Пресової служби ЗП УГВР від 18 березня 1977.

"До Вас звертається 68-літня людина, яка вступила в комуністичний рух 14-річним юнаком, у важкі для радянської країни роки (1921-22) і яка до сьогодні лишилася вірною комуністичним ідеалам, не зважаючи на важкі незаконні репресії, стосовані проти неї в останньому півторадесятиріччі партією, яка називається комуністичною.

"Цей лист — не перша моя спроба встановити контакт з міжнародним комуністичним рухом. У лютому 1968 року ми з письменником-комуністом з 1916 року, Олексієм Євграфовичем Костеріном вислали до центральних комітетів комуністичних партій Угорщини, Італії і Франції звернення і просили довести його до відома всім учасникам Будапештської конференції комуністичних і робітничих партій... За це звернення я відсидів один рік у темному сірому підвалі Ташкентського КГБ і чотири роки та два місяці в найстрашнішій радянській тюрмі — в т. зв. спеціальній психіатричній лікарні, де мене піддавали побиттям та іншим фізичним і моральним тортурам. Костерінові вдалося втекти від арешту тільки тому, що помер декілька місяців перед арештом...

"У СРСР почався великий рух очищення від сталінізму. Велика робота була зроблена в тому напрямі на 20-му та 22-му з'їздах КПРС... Справа в тому, що в КПРС, зокрема на її верхах, швидко після 20-го і зокрема 22-го з'їздів, виникли серйозні протиставлення до лінії наміченої тими з'їздами. А це посилює і могло тільки посилити процес пробудження антидиктаторських громадських сил у нашій країні. Я маю на думці рух, який на Заході називають рухом "інакшедумаючих" або "дисидентським". Ми,

учасники цього руху, називаємо його інакше: "рух на Голгофу". І це єдина правильна назва, тому що нас об'єднує тільки одна готовність іти на будь-які особисті жертви у знак протесту проти безправ'я, в якому намагаються тримати наш народ.

"Якраз тепер в Омській тюрмі вмирає мій друг Мустафа Джемільєв. Цього 32-річного кримського татарина вже третій раз засудили на підставі фальшивих звинувачень... Мого молодшого сина Андрія Петровича Григоренка, змусили виступити на комсомольських зборах і засудити мої погляди і діяльність за ціну не виключення його з комсомолу та інституту. Він виступив, але для того, щоб вияснити та оборонити мої погляди. За це його вигнали і з комсомолу і з інституту...

"Ціль руху "інакшесудимих", якої ніхто ніколи не формулював, але яка ясно видна в практиці, має доказати, що придушення державою інакшесудимих спирається не на законі, але на сваволі. Кожний, хто включається в цей рух і розкриває сваволю, ставить під удар тільки себе самого і вибирає свій спосіб діяльності, залежно від своїх можливостей і свого розуміння справи...

"Семен Глузман — лікар-психіатр, якого я ніколи не зустрічав, виготовив на підставі матеріалів опублікованих у самвидав'ї та з матеріалів попереднього слідства і суду працю п. н. "Заочна психіатрична експертиза Григоренка П. Г.". За це йому дісталось 7 років тюрми і таборів.

"Валентин Мороз після відбуття першого строку, який йому присудили за розкриття русифікаційних дій влади на Україні, написав *Репортаж із заповідника ім. Берії*", де показав нелюдськість радянських сучасних концтаборів та тюрем. "Заплата" — новий довгий строк...

"Задовольняє вас комунізм з такими атрибутами? Якщо ні, заявіть про це відверто. Не треба вмішуватися в наші внутрішні справи, але скажіть, що вам не треба комунізму, який виростає на ін'єкціях страху... Першою і обов'язковою умовою єднання має бути загальна амнесія для всіх політичних в'язнів СРСР і заборона користування психіатрії як методу придушення 'інакшесудимих'".

З повагою
П. Григоренко

“Українська спадщина” — репрезентативна виставка чотирьох українських мистців

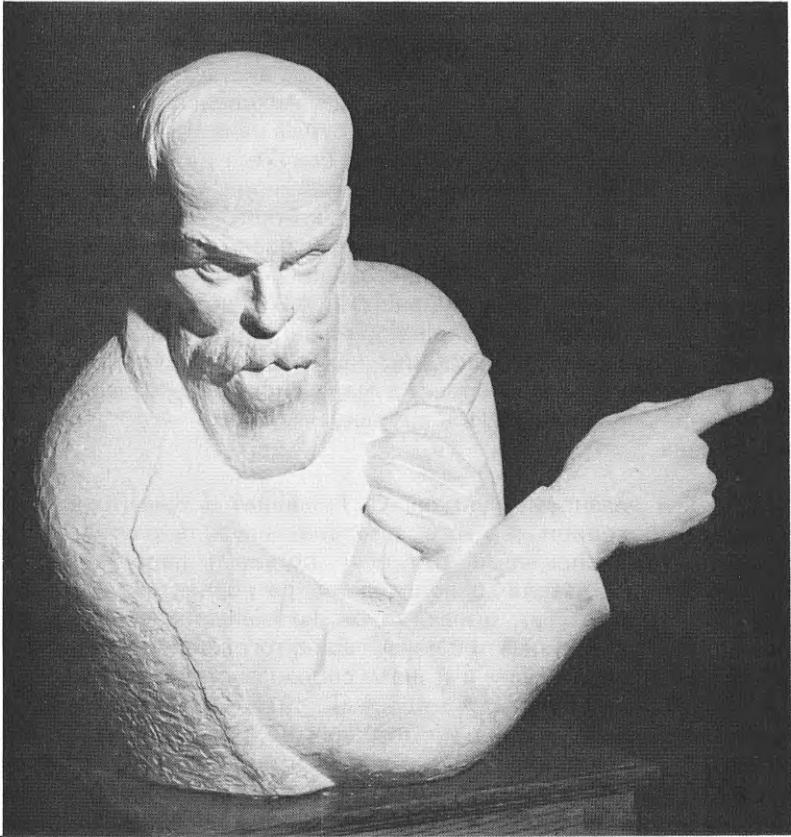
У плані святкувань 200-ліття американської незалежності і рівночасно 100-ліття українського поселення на американському континенті створений відділом УККА у Філадельфії Комітет образотворчих програм організував репрезентативну ретроспективну виставку чотирьох визначних українських мистців: Олександра Архипенка, Олекси Грищенка, Якова Гніздовського і Григорія Крука.

Виставка відбулася в приміщенні Музею Пенсільванського університету від 1 до 31 серпня 1976 року під назвою *Українська спадщина*, як це зазначено в ілюстрованому каталозі з короткою передмовою С. Гординського.

Метою виставки, підкресленою вже самим вибором учасників, було очевидне бажання показати перш за все американському глядачеві здобутки і рівень наших найвидатніших мистців. Безсумнівно всі чотири мистці посідають найчільніші місця в українському мистецтві та в більшій (у випадку Архипенка) чи меншій мірі відомі своєю творчістю в міжнародних мистецьких колах.

Спроба аналізу творчости вищезгаданих мистців не є в плані цього огляду, завданням якого є насвітлити в першу чергу успіх задуму і виконання цієї важливої виставки. Важливість її полягає в тому, що тут чи не вперше представлено одночасно творчість чотирьох надзвичайно талановитих і видатних українських мистців. Сам собою це цікавий і позитивний задум, однак залишається проблема розв'язки такого задуму — практичне здійснення його й організація цілості виставки, що є відмінною від індивідуальної виставки творів, як також відмінною і від збірної виставки певної групи мистців. До окремої, так би мовити, третьої категорії належить саме ця виставка і як така вимагає якнайбільшої уваги для успішної розв'язки специфічних проблем і реалізації плану в цілому.

* Автор, не зважаючи на факт офіційної відмови від членства у вищезгаданому комітеті через недогляд названий у складі комітету, список якого вміщено в каталозі.

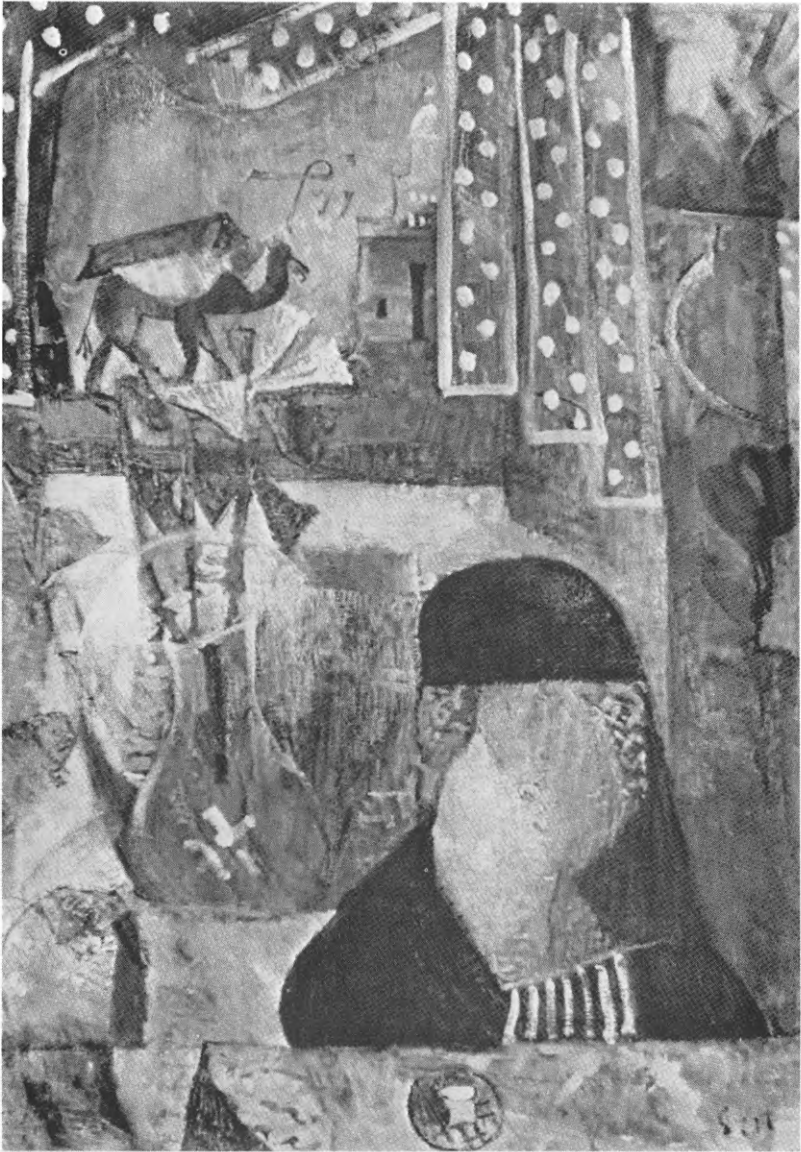
Олександр Архипенко: Тарас Шевченко на засланні (бронза)

О. Архипенко, конкретно говорячи, з українських мистців є незаперечно мистцем найвищого міжнародного визнання і значення. Бібліографія про його творчість у різних енциклопедіях, монографіях й інших мистецьких виданнях є аж надто велика, щоб її тут наводити. На жаль, творчість Архипенка була представлена на виставці дуже слабо, ледве вісьмома експонатами, які ніяк не віддзеркалювали величі його творчості. З тих експонатів погруддя *Тарас Шевченко на засланні*, репродукцію якого вміщено на повній сторінці каталогу, не слід було включати у таку виставку. Цей експонат не можна вважати одним з кращих зразків його творчості: це найбільш "не-Архипенко" у всій його

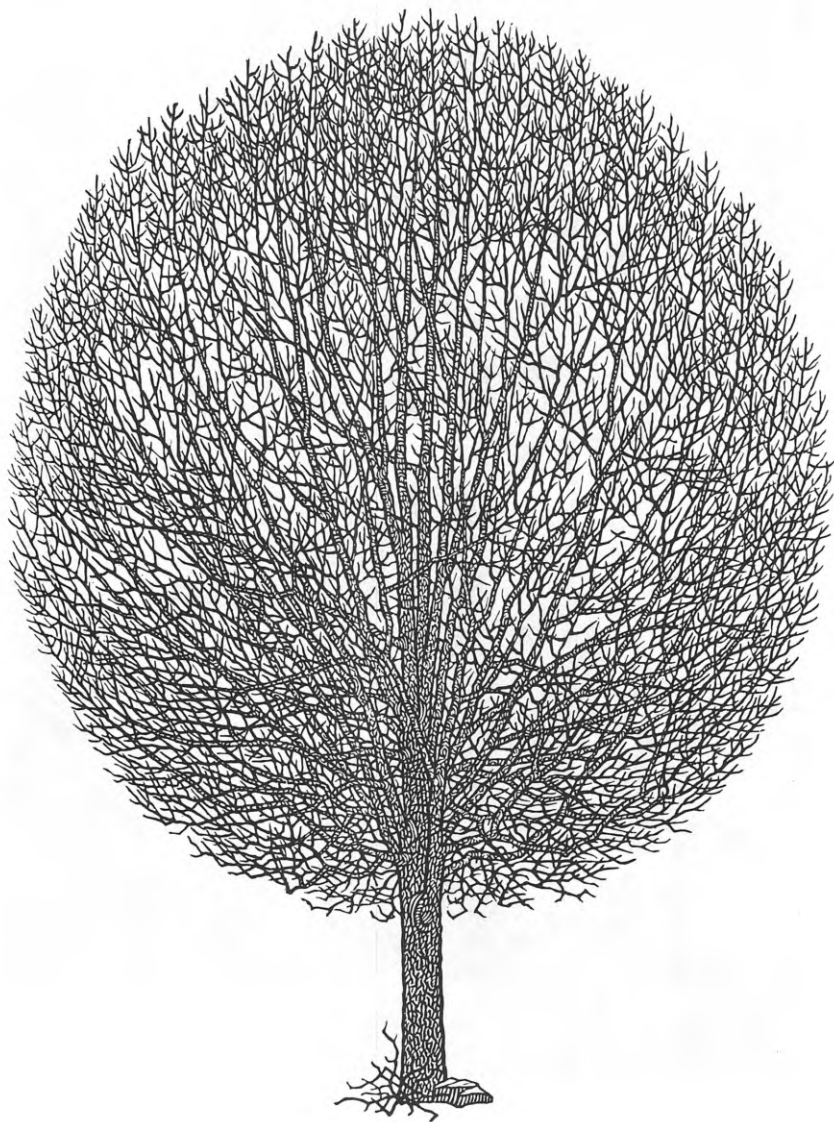
спадщині. Тому дивно, що комітет, у складі якого було кілька мистців, керувався не естетичними критеріями, а певним національним сантимаентом, включаючи до виставки цей експонат. У загальному результаті репрезентація Архипенка такою малою кількістю і не відповідною якістю не була в належній пропорції до його значення в мистецтві, з одного боку, а з другого — була в разючій диспропорції у порівнянні з іншими учасниками виставки. Це не значить, що кількість експонатів кожного з мистців повинна бути точно однакою, але таке разюче кількісне співвідношення не свідчить про належне розуміння завдання виставки. Наслідком такого підходу не ознайомлений з Архипенковою творчістю глядач відходив, далі не поінформований про його творчість, навпаки, глядач, дещо знайомий з Архипенком як мистцем світового значення, залишав виставку з певним почуттям розчарування і здивування. Приказка: "Щось є ліпше, ніж нічого" — тут зовсім не виправдана.

Завдяки наявності Фундації О. Грищенка в Нью-Йорку (всі експонати походили з цього джерела) його творчість представлено 24 експонатами (до речі, погано і нелогічно розміщеними), що давали доволі ясний ретроспективний огляд творчості мистця. Тут, однак, також не обійшлося без одного "але": комітет добре знав про появу серії літографій Грищенка, яка вийшла в кінці 1975 року й її інавгураційні виставки відбулися в Нью-Йорку і Філадельфії в березні 1976 року. На жаль, з невідомих причин ні одна з літографій не була включена в цю виставку, що мала виразно ретроспективний характер. Це тим більше є дивним, що появу цих літографій слід уважати останнім творчим актом Грищенка, який від давніх років носився з задумом літографічного видання деяких своїх творів, і, як зазначив С. Гординський в огляді інавгураційної виставки цих літографій у Нью-Йорку, "випущені в нумерованих серіях і підписані ручно самим мистцем, ці літографії є новим і цінним додатком до багатой творчості нашого мистця". Організаційний комітет не присвятив цьому належної уваги.

Одним з найпопулярніших українських мистців є Яків Гніздовський, представлений на цій виставці 33 експонатами, що хронологічно охоплювали період від 1944 до 1975 року. Приблизно одна третина експонатів Гніздовського на цій виставці були олії, які в загальному огляді його мистецького розвитку становлять важливу і невід'ємну частину його творчості у безпосередньому зв'язку з еволюцією його графіки. Тут була можливість побачити це співвідношення його двох технік і мистецьку досконалість Гніздовського як безсумнівного майстра

Олекса Грищенко: Туркєня в серпанку (олія)

Яків Гніздовський: Безлисте дерево (дереворіз)

Григорій Крук: Селянин (бронза)

графіки-дереворізу (не зважаючи на обмеженість техніки дереворізу порівняно з олією) та його здібність схопити і передати саму квінтесенцію, саму суть об'єкта; наприклад, *Безлисте дерево* не є, як на перший погляд здається, одним з безлистих дерев, але при ближчій аналізі є неначе загальною сумою, неначе самою суттю усіх дерев, без вимушеної стилізації, в композиційній елегантності і суворості та ощадності лінії. Це характеристичні риси, якими Гніздовський так майстерно доводить свою графічну творчість до технічних й естетичних вершин дереворізу. Тому спеціально в контексті цієї виставки, здається, було б більш доцільно яскравіше наświetлити його графіку, на якій фактично базуються його мистецькі досягнення і в якій найчіткіше виявляється його специфічна мистецька індивідуальність.

Творчість Григорія Крука — четвертого учасника цієї виставки, мубуть, найменше відома українському суспільству в Америці, передусім через відсутність виставок його праць (Крук живе і працює в Мюнхені). Ледве п'ятнадцять скульптур, що ними була представлена його творчість, дали лише деяку можливість виробити певний погляд на його мистецьке обличчя. Спеціально в ділянці скульптури формування аналітичних висновків витворюється найкраще з безпосереднього контакту з даними творами. З огляду на обмежену кількість виставлених праць (до речі, дуже неправильно розміщених) ширше уявлення про його еволюцію не є можливе.

Першою і найбільш притаманною рисою Крукових скульптур є масивність форм, в яких він з надзвичайною майстерністю й умінням спрощувати та уникати деталей створює емоційну глибину, силу й виразність характеру. Його епічної якості постаті наскрізь перейняті духом українського селянського світу. Не зважаючи на масивність, Крукові постаті, при своїй присадкуватості, втілюють у собі динаміку граціозного руху у застиглих формах каменю чи бронзи. В них відчувається особлива любов і певна ніжність у трактуванні постатей з окинутого ним іншого світу.

На жаль, виставка не дала бажаної змоги ближче ознайомитися з працями Крука, на що його творчість вельми заслуговує. Хочеться однак вірити, що українська громада, а передусім та її частина, що зацікавлена працею українських мистців, знайде відповідну нагоду показати творчість Крука не тільки у власному українському середовищі, але також і ширшим чужинним мистецьким колам.

Підсумовуючи враження від виставки, треба зазначити, що

основний задум її був позитивний і цікавий, вона могла б дати рідкісну нагоду українським і чужинним глядачам ознайомитися з творчістю чотирьох корифеїв українського мистецтва, спільним знаменником яких є їхнє національне походження і приналежність до більш-менш однієї генерації. Однак, як виявилось, виставка такого масштабу була занадто складним завданням, з яким організаційному комітетові важко було впоратися.

Зенон Л. Фецак

З ОСІННЬОГО СЕЗОНУ 1976

Рем Багаутдин

Здавалося, що український візантинізм вже відійшов до історії. Але ось недавно прибув до Америки Рем Багаутдин, український мистець татарського походження, який своєю діяльністю заперечує цей здогад.

Рем Багаутдин жив на Україні від дитинства. Там здобув професійну мистецьку освіту. Його професорами в Київському художньому інституті були такі відомі мистці, як Тетяна Яблонська і Карпо Трохименко. Працював у ділянках графіки і монументального мистецтва, спеціально цікавився рельєфом у бетоні і металі. Тепер в Америці продовжує візантійську традицію, яку були відродили у нас такі мистці, як Сосенко, Бойчук, Осінчук, створивши школу т. зв. монументалістів. Лишаючи на боці делікатне питання, чи і в якому значенні візантійський стиль можна вважати (виключно?) українським, треба сказати, що відродження візантинізму в нас було виявом націоналізму в мистецтві, змаганням до власного самобутнього стилю, незалежного від інтернаціонального (переважно французького) диктату.

Рем Багаутдин встиг досі зробити ряд виставок в Америці і Канаді і став помітною появою на українському мистецькому горизонті. На його виставці, що відбулася в листопаді 1976 в галерії ОМУА в Нью-Йорку, показано 47 картин, з яких половина — рельєфи (пласкі скульптури), виконані в кованому металі й оправлені в рами. Решта — графічні праці в техніці шовкографії, акварелі й акрилу.

Традиційний історичний стиль звичайно лишає мало місця для оригінальності мистця, тим більше якщо і теми стандартно історичні. Цю трудність Багаутдин намагається обійти через

вживання незвичайної техніки — металевого рельєфу, коли традиційною технікою в іконах була темпера (скульптура була майже не вживана у візантійських церквах), і через стилістичну деформацію, яка подекуди відбігає від традиційних візантійських зразків. І в цьому досягає деякого успіху.

Декоративний і півабстрактний характер переважає в його творах, і тому тема не виходить на перший план, а стає претекстом для пласкої формальної розв'язки. Велика композиція *Хрищення Руси-України*, висотою на 9 стіп, зложена з 9 частин, була його помітним здобутком на виставці у традиційно монументальному стилі. *Життя Діви Марії* була друга велика композиція — цикл з 6 картин-рельєфів, що вирізнявся експресивною і лаконічною розв'язкою теми. У інших творах була опрацьована українська історична і побутово-обрядова тематика на менших форматах.

Володимир Бачинський

У листопаді 1976 року відбулася виставка олійних картин Володимира Бачинського в галерії ОМУА в Нью-Йорку.

Цей маляр знаний уже з своїх попередніх виставок, як один з небагатьох українських мистців молодшої генерації, що виробили свій стиль на сюрреалізмі. Це було видно на його ранніх творах. Починав як реаліст, потому почав доволі обережно додавати елементи сюрреалізму до своїх в загальному реалістичних картин, а тепер став повним сюрреалістом — поетом, що пише візії фарбою і пензлем.

Щоб краще висловити свої поетично-філософські ідеї, Бачинський додає до звичайних засобів сюрреалізму спеціальну символіку, яку не легко розгадати без коментаря автора. Так, геометрична куля означає сферу обмеження людини, піраміда — Абсолют, обеліск — змагання до Абсолюту, крила замість рук — лет людського духа вгору і т. п. Синє небо і синій океан, а на ньому руді і жовтаві скелі, як тло до композиції, — це зображує космічне оточення людини, "колиску життя", але при тому скелі можуть мати окреме значення, залежно від їхніх форм. До того доходять людські постаті, яких є небагато — звичайно одна в одній картині. Ці постаті не є деформовані і фрагментовані, як це буває у інших сюрреалістів, але показані у природних пропорціях.

Сюрреалісти переважно намагалися висловлювати тільки підсвідомість і інстинктовість людини, "темне царство душі", до якого відчиняли двері автоматичною творчістю, з виключенням інтелекту. Ідеї Бачинського більше універсальні і позитивні. Він

зображує цілість духової проблематики людини, її дві головні сторінки: підсвідомість і те, що можна б назвати надсвідомістю, звідки походять вищі ідеї й інтуїція. Тому і загальний характер творів Бачинського не є негативний. Вже на перший погляд відчуваємо в них погідну і поетичну атмосферу. До того спричиняється також естетика формальної сторони: форми зручно поєднані в одну цілість, кольори інтенсивні, але гармонійні, на фантастичних скелях — "товчені самоцвіти". Як у музиці, можна не знати вложеного змісту або програми, а вистачить слухати мову ритму, мелодії й акордів. Велика картина *Венера 2* промовляє до глядача і без докладного знання її змісту. Так само й інші картини, як *Світло*, *Виконавець*, *Маніпулятор*, характерні для цієї фази творчости Бачинського.

Цей маляр малює серіями: ряди картин, подібних щодо ідеї, композиції й кольориту, вичерпують певну сторінку творчости. Можливо, більша різномірність і несподіваність спричинилися б до більшого ефекту.

Любомир Кузьма

Сміливе трактування актуальної теми

Szporluk, Roman, ed. THE INFLUENCE OF EAST EUROPE AND THE SOVIET WEST ON THE USSR. New York: Praeger Publishers, 1975. 258 pp.

Шпорлюк, Роман, ред. ВПЛИВ СХІДНОЇ ЄВРОПИ І РАДЯНСЬКОГО ЗАХОДУ НА СРСР. Нью Йорк, в-во Преґера, 1975. 258 стор.

У травні 1970 року осередок російських і східноєвропейських студій Мічиганського університету в США влаштував наукову конференцію, присвячену впливові на радянське суспільство країн Східної Європи та західних областей і республік СРСР.

Матеріали конференції лягли в основу рецензованої книжки. В ній подано статті восьми авторів. Їхні прізвища: Роман Шпорлюк, Зві Гітельман, Леон Смолінський, Зигмунт Бавман, Демінґ Бравн, Стенлі Вардис, Ярослав Білінський і Стівен Фішер-Галаті. Український аспект проблеми, що творить провідну концепцію книжки, розглядається у статті Білінського п. н. "Прилучення Західної України і її вплив на політику і суспільство УРСР".

Автори цієї збірки взялися за надто сміливу і несподівану тему. Бож загально вважається, що в країнах Східної Європи, в Прибалтійських республіках, у Молдавії, західних областях України і Білоруси можливий лише односторонній і навіть не радянський, комуністичний, а російський вплив. Ніде правди діти, навіть серед закордонних українських політичних і суспільних діячів панує переконання, що Москва — центр, а все решта провінція. Все російське вони перебільшують, а спроможності інших, "поневолених" народів применшують. Не береться під сумнів і ревізію вірогідність офіційної радянської статистики, навіть тоді, коли про фальшивість такої статистики говорять навіть самі радянські джерела.

І от пильне око науковця-дослідника помітило за офіційною фасадом якісь нові, додаткові процеси, відкрило нові ресурси національних, соціальних, політичних стосунків.

Політичний лад у країнах Східної Європи і в областях та республіках, приєднаних до СРСР під час другої світової війни, встановився внаслідок насилля, всупереч усталеним тут національним і державним традиціям. Це був зудар "російського" Сходу з європейським Заходом. А коли так, то доцільно було шукати наслідків цього явища. Автори книжки *Вплив Східної Європи і радянського Заходу на СРСР* їх

знайшли. Свої висліди вони чітко сформулювали вже в назві книжки.

Між Радянським Союзом і європейськими "соціалістичними країнами" існує друга залізна заслона. Хоч те, так зване соціалістичне, співдружжя адміністративно й політично представляється як монолітна цілість, проте радянська людина не може так собі легко поїхати у Варшаву, Букарешт, Софію. Чехо-словацькі, польські й інші товари в СРСР користуються, якщо можна так висловитися, значно більшим авторитетом, ніж радянські ("вітчизняні") товари. Радянська людина покищо може лише мріяти про життєвий стандарт сусідніх соціалістичних країн. Серед радянських громадян, особливо серед росіян, існує принизливе низькопоклонство перед закордоном. Непорозуміння між Радянським Союзом і "братніми" соціалістичними країнами такі великі, що одного разу в радянській програмово-теоретичній літературі вживався термін про "неантагоністичні конфлікти" в соціалістичному співдружжі.

Московський центр нещадно експлуатує політично й економічно країни Східної Європи і новоприєднані до СРСР республіки й області. Це загальновідоме. Але культурна й інтелектуальна вищість їх незаперечна. Автори, що порушують в радянській пресі різні російські національні проблеми, часто говорять: от у нас цього і того бракує, а це все є в Литві чи Естонії; чому б нам, росіянам, не взяти прикладу з цих республік? Радянські росіяни ставлять собі за приклад організацію музейної справи, грандіозні фестивалі національної пісні, видавничу справу й інші прояви національного та культурного життя Латвії, Литви, Естонії. Малярство тут значно оригінальніше, вище і багатше від російського.

Автори книжки *Вплив Східної Європи і радянського Заходу на СРСР* обмежилися до дослідження повоєнного періоду. Вони беруть до уваги всю сукупність подій, які сталися в кордонах досліджуваного простору. В інформаційному вступі висловлено надію, що ця книжка стане стимулом до дальшого дослідження теми. Справді, ця тема необмежена і ще довго буде актуальна. В майбутньому доцільно було б шукати відповідей на сучасні питання в минулому, розширити обрії так, щоб по-справжньому глянути на взаємини між західною Європою і російською державною політикою. Тоді можна було б розкрити ще одну -- третю залізну заслону.

Лише в XVI столітті Росія почала цікавитися і зближуватися із західною Європою. Ці стосунки завжди були фрагментарними, невідвертими, так що Росія повністю не європеїзувалася. Одні визначні росіяни (Достоевський, Тютчев) ненавиділи Європу, вважали Росію не європейською, а особливою цивілізацією. Інші росіяни вважали свою батьківщину темною і воліли проживати за кордоном, в Європі (Тургенєв, Салтиков-Шедрін).

Властивого росіянам антиєвропеїзму ніколи не мали народи, які живуть в західній частині СРСР. Українці, хоч і боролися

("ідеологічно") з католицизмом, але ця боротьба не відчужувала їх від Європи.

Ці відмінності у ставленні до європейської цивілізації мають певне значення в сьогоднішніх симпатіях і антипатіях, у перехресненні впливів, яким присвячена рецензована книжка. Думасмо, що міцне європейське підґрунтя дає народам Східної Європи силу не лише перетерплювати насилля, але і спроможність якоюсь мірою впливати на "старшого брата".

У всі епохи рух населення відбувався із Заходу на Схід. Такий же був і напрямок цивілізаційного руху. Російський історик С. А. Жігарев пише у своїй праці *Россия в среде европейских народов по данным истории международных общения и права в XVIII и XIX в. в.* (С.-Петербург, 1910):

"Свідомість культурної відсталости Росії від західної Європи і konieczність учитися в чужинців з'являється в російських людей уже в XVII сторіччі під впливом насущних потреб держави" (стор. 4).

Російський історик Я. К. Грот у четвертому томі своїх *Трудов* (С.-Петербург, 1901) відзначає:

"Найближчі до решти Європи Польша і Малоросія, за своїм положенням, раніше інших країн, які становлять теперішню Росію, зробилися причетними до загальноєвропейської науки і послужили Москві першим джерелом цієї науки. Із Києва, починаючи з середини 17 сторіччя, починається прищеплення західноєвропейських знань, понять і слів до ще дикого дерева великоросійського життя. Так само туди ж, у Москву, іде ще з 16 сторіччя інша колонізація: під стінами царської столиці з часів Івана Грозного створюється і швидко росте не м е ц к а я с л о б о д а, де поселяються іноземні майстри, техніки, інженери, лікарі, торгові й военні люди. Але до Петра росіяни трималися далеко осторонь від німецької слободи, побувати в якій вважалося навіть гріхом" (стор. 92).

Росія брала з Європи кадри просвітителів, деякі державні форми правління, але ніколи нічого їй не давала, крім того, що час від часу ставала жандармом Європи. Росія не хотіла внутрішньо європеїзуватися. Правителі Росії особливо боялися революційних впливів, конституцій, республіканського державного ладу. Коли в західній Європі 1848 року виникла революційна ситуація, офіційна Росія поставилася до цього вороже. Російський барон М. А. Корф у своєму щоденнику занотував:

"... Але для (російського) уряду існували й інші небезпеки: це наші західні губернії і царство Польське, де революційні ідеї — за посередництвом пропаганди і емісарів паризьких, познанських, галицьких — знаходили для себе більш підготовлене поле" (*Русская старина*, березень 1900, стор. 562).

Барон Корф наводить слова одного російського фельдмаршала,

який тоді сказав: "До весни ми можемо виставити 370 тисяч війська, а з цим підемо і роздаavimo всю Європу!"

Ці факти минулого лише підтверджують наявність у наші дні впливу на радянське життя країн Східної Європи і республік та областей, приєднаних до СРСР під час другої світової війни.

Книжка *Вплив Східної Європи і радянського Заходу на СРСР* винятково позитивне явище. Вона спроможна виконати історичну місію, показавши державним діячам і політикам Заходу ключ до правильного розуміння складних і неймовірно заплутаних процесів, витворених на всьому просторі панування російського централізму.

Л. Лиман

Сучасне дисидентознавство

Tőkés, Rudolf L., ed. *DISSENT IN THE USSR: POLITICS, IDEOLOGY AND PEOPLE*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1975. 453 pp.

Токеш, Рудольф Л., ред. *ДИСИДЕНТИЗМ У СРСР: ПОЛІТИКА, ІДЕОЛОГІЯ ТА ЛЮДИ*. Балтімор, в-во університету Джонса Гопкінса, 1975, 453 стор.

Amnesty International. *PRISONERS OF CONSCIENCE IN THE USSR: THEIR TREATMENT AND CONDITIONS*. London: Amnesty International Publications, 1975, 154 pp.

Міжнародна Амнестія. *В'ЯЗНІ СУМЛІННЯ В СРСР: ЇХНЕ ТРАКТУВАННЯ І СТАН*. Лондон: Публікації Міжнародної Амнестії, 1975, 154 стор.

Аналіза радянського дисидентського руху стала дуже популярною темою для професорів і дослідників Радянського Союзу на Заході. Появилася немало статей, аналіз та монографій про різні аспекти самвидавної критики СРСР. Але, у загальному, ці аналізи були слабкі, неточні й необґрунтовані. Вони перебільшували роль російських дисидентів і клали великі надії на скору демократизацію радянської системи й тому поширювали цілком помилкові висновки.

Недавно появилися ще дві студії про радянський рух опору. Перша з них -- це амбітна спроба проаналізувати та з'ясувати політику й ідеологію дисидентів з погляду історії, політичних наук, соціології, філософії та літературознавства. Друга студія скромніша: вона тільки описує стан політичних в'язнів у тюрмах, таборах та психіатричних шпиталях у світлі радянського права.

Першу студію зредагував Рудольф Токеш, професор політичних

наук у Коннектікутському університеті. Він зібрав дванадцять спеціалістів, щоб солідно розглянути дисидентське середовище в СРСР. Сам професор Токеш написав вступне слово про радянських дисидентів. Професори Фредерік Варггорн (Єйлський університет), Говард Бідульф (університет Вікторії — Канада) та Теодор Фрідгут (Єврейський університет — Єрусалим) опрацювали стратегію і тактику протесту радянського руху опору. Професори Валтер Коннор (Мічиганський університет), Джордж Клайн (Брин Мар коледж) та Варвара Джанкар (Юніон коледж) проаналізували суспільний стан та ідеологію руху й релігійне дисидентство. Проф. Гайл Голендер (Гампшір коледж), Джін Сосін (Радіо Свобода) та проф. Пітер Магс (Іллінойський університет) з'ясували, як самвидав став засобом політичного спілкування дисидентів. Проф. Роберт Слуссер (Мічиганський штатний університет), д-р Пітер Дорнан (Радіо Свобода) та журналіст Джордж Фейфер подали студії-силуети декількох членів дисидентського руху.

Статті Клайна, Магса, Слуссера та Дорнана найсолідніші й найцікавіші. Проф. Клайн розглядає твори О. Єсеніна-Волпіна, В. Чалідзе і Г. Померанца та аналізує їхні теми, стиль та концепції. Він також висловлює свою думку про майбутні напрями нецензурованої радянської філософії. Проф. Магс подає коротку, але солідну аналізу авторських прав радянських дисидентів щодо публікації їхніх самвидавних матеріалів в американських видавництвах.

Він не тільки порівнює радянське авторське право з американським, але розглядає наслідки радянського підпису міжнародного договору про авторські права та можливості радянського уряду поширити контроль на передрук матеріалів дисидентів поза межами СРСР. Проф. Слуссер аналізує дисидентські інтерпретації історії, спеціально епохи сталінізму. Тут він розглядає працю Р. Медведева *На суд історії* та аналізує таємні джерела автора. На нашу думку, стаття д-ра Дорнана найвартісніша в збірці. Він не тільки подає біографічний нарис Сахарова, але критично розглядає його позиції щодо інтелектуальної та релігійної свободи, національного питання, ідеології та радянської закордонної політики. Дорнан не тільки аналізує політичні твори Сахарова, але в своїй студії включає його наукові праці. Він твердить, що Сахаров читав *Репортаж із заповідника ім. Берії* Валентина Мороза та згадує про можливість впливу Мороза на формування поглядів Сахарова на національне питання в СРСР.

За винятком вишезгаданих статей, збірка проф. Токеша загалом слаба і не стоїть на високому науковому рівні. Вона, на нашу думку, була друкована нашвидкуруч. Крім дрібних помилок (як ось проф. Барггорн згадує поета Івана Брача, замість Івана Драча), збірка має нерівну схематичну раму та час від часу вживає неточної методології. Статті Токеша, Барггорна, Бідульфа, Фрідгута та Коннора повторюються у фактах та інформаціях. Замість п'яťох статей про початок та склад дисидентського руху, Токеш міг легко включити лише

одну. Стаття Файфера про мовчання та інертність більшості московської інтелігенції більш публіцистична, ніж наукова. Їй немає місця в науковій збірці.

Більшість авторів вищезгаданої збірки є професорами політичних наук. Не диво, що вони шукають політичних зразків, правильних чи неправильних. Шкода, що більшість авторів підкреслюють різні неточні зразки дисидентського руху, а менше включають факти. Приклад найбільшої наукової нісенітничі можна побачити на 15 сторінці, де Токеш ділить дисидентів на різні групи на підставі "морально-абсолютних", "інструментально-прагматичних" чи "войовничо-аномічних" критеріїв. Чи справді можна так легко розподіляти людей чи групи за такою класифікацією? Чи дійсно правда, як твердить Токеш, що литовські католики та кримські татари подібні до сучасних сталіністів, бо всі три групи є "войовничо-аномічні"? На якій підставі автор зараховує В. Мороза, В. Черновола, С. Караванського та Н. Строкату до правих, тобто до категорії "войовничо-аномічних"? Автор має рацію, що різниці між дисидентами існують, але схема Токеша безпідставна, бо перебільшує ті різниці. Він наївно заявляє, що оборона переслідуваного народу є маніфестацією апостолів правого політичного напрямку, а не осіб різних політичних поглядів.

Але найбільш разуючою слабкістю цієї збірки є відсутність аналізу сучасного національного питання в СРСР та відносин між російськими та неросійськими дисидентами. Така праця могла б дати історію національної проблеми від часу ХХ з'їзду КПРС (1956), пояснити русифікаційний тиск у світлі ХХІІ з'їзду КПРС (1961) та висвітлити можливі майбутні національні напруження в світлі великого демографічного росту неросійських народів, головню в Середній Азії. Брак такої статті не доповнює нашого знання про радянських дисидентів, а це приховує складність проблеми інакомислення та опору в багатонаціональній державі.

Друга публікація, *В'язні сумління в СРСР*, це коротка, але дуже важлива студія. Це звітження організації Міжнародна Амністія пояснює радянське кримінальне право, подає життєпис п'ятих радянських політв'язнів (П. Айрікіян, О. Фельдман, К. Любарський, Я. Павлов та І. Стасів-Калинець), аналізує кримінальне право з погляду політв'язнів, висвітлює право щодо реабілітації в'язнів та їх становище в таборах, тюрмах і психушках; описує спроби уряду реабілітувати в'язнів, взаємини між таборовою адміністрацією і в'язнями та примусове лікування дисидентів у психушках. Останній розділ включає рекомендації Міжнародної Амністії щодо поліпшення стану політв'язнів у таборах та тюрмах СРСР.

Звітження Міжнародної Амністії, всього на 154 сторін, це солідніша праця, ніж збірка статей Токеша на 453 сторінок. Праця безпретенсійно розглядає й аналізує тільки одну частину дисидентського

руху під кожним аспектом. Виконана вона на дуже високому рівні, базується на першорядних джерелах, а не на теоріях західних науковців. Вона не перебільшує ролі російських дисидентів, а дуже добре інтегрує українських політв'язнів у рамки всесоюзних політв'язнів. Тільки шкода, що вона не подає списку своїх анонімних співробітників та, як і вищезгадана збірка, не включає бібліографії. Але ці пропуски дрібні, бо в загальному вона є однією з найліпших праць західних дисидентознавців. Кожний, хто цікавиться станом українського та всесоюзного дисидентського руху, повинен її прочитати.

Юрій Лібер

До "язикового вопросу" закарпатців у США

"Язиковий вопрос" (з наголосом на "во") на Закарпатті розв'язав на користь наддніпрянської української мови один видатний мовознавець у 1945 р. Якби хтось не пам'ятав його ймення, пригадує: Йосиф Віссаріонович Сталін. Трохи згодом його учні в Празі розв'язали той же "вопрос" у подібному напрямку на Пряшівщині. Правда, при тому кількість русинів того району стаяла із 100 до 30 тисяч, що ентузіясти прискороеного прогресу, мабуть, уміють якось виправдати (подібно як, наприклад, тимчасову руїну сільського господарства внаслідок форсованої колективізації).

Проте ці всі процеси зовсім не заторкнули (бо не мусіли) закарпатської еміграції в США. Згаданий "вопрос" тут іще далі стоїть, при чому вибір є не між українською або іншою мовою, а між англійською та іншою. До української мови американські закарпатці загалом іще не доросли (за винятком найновіших емігрантів і деяких одиниць із старої еміграції), а з російської вже виростають. Таким чином альтернативою для них сьогодні є практично тільки питання: чи говорити закарпатськими говірками, чи по-англійськи? В житті перемагає, звичайно, останній вибір, але ще живуть старі люди, що розмовляють різними старокраєвими говорами, і є жменя молодших, які намагаються дечого з мови цих старших навчитися. Продуктом оцих зусиль і є виданий у 1976 році в Енгелвуді (Нью-Джерсі) стосторінковий, дотепно ілюстрований пряшівським карикатуристом Ф. Віцом, розмовник *Бісідуйме по-руськы* Павла Магочія, представника молодого покоління закарпатців у США. Засоблений невеликим граматичним додатком, цей розмовник може виконати тільки обмежену функцію: навчити американця закарпатського походження декількох фраз з говірки села Яблінка Вишня на Пряшівщині, вибраного на зразок.

Хто з закарпатців мав би вищі амбіції, неухильно наштовхнувся б на проблеми, звичайні в будівництві якоїнебудь літературної мови: а що,

— як не все буде зрозуміле і прийнятне вихідцям із села Грушка Нижня або Сливка Середня? А як з фаховою термінологією? З літературними авторитетами? З офіційним визнанням якоюсь владою? І т. д., і т. п.

Тому для амбітних закарпатців розмовник Магочія може бути тільки містком до якоїсь спорідненої мови, яка вже ці питання має за собою. Якщо це не має бути російська або словацька мови, тоді залишається тільки українська на наддніпрянській базі (із сильним впливом Галичини, як відомо). У протипагу двом першим, вона не означає відречення від свого, а тільки поділ функцій: наддніпрянська літературна мова для науки, адміністрації, більшості літератури і т. п., місцева народна для розмов, розваг, включно з частковим використанням у літературі, і т. п. (з легкодосяжною можливістю мішання обох типів у другому типі функцій).

Зваживши на консерватизм старих закарпатських емігрантів, цей логічний висновок вони ще не скоро зроблять. І тому решта українців-русинів повинна виявити поблажливу терпеливість у цій справі. Пересердя тут ні до чого, тим більше, що інші українці також ходили подібними манівцями в минулому (церковщина, напівпольська "проста мова", російська мова, азбучна війна, малоруське наріччя для хатнього вжитку, мова простої баби з базару і т. д.), поки дійшли до тих мудроців, що ними пишаються нині. Отже гніватися на американських закарпатців — це немов гніватися на власну зелену молодість доби Вишенських, Сковород, Костомарових, Дідицьких і Нечуїв-Левицьких. Додаймо, що розвиток українства за останнє сторіччя з гаком був такий швидкий у термінології (Русь, Малоросія, Україна) та літературній і церковній мовах (покинення етимологічного правопису, скріплення російських і східноукраїнських елементів у мові, відхід від церковщини в церкві), що американським закарпатцям справді трудно за цим усім устигнути.

Книжечка Магочія може принести також деяку користь діалектологам, які досліджують українські говірки Пряшівщини.

Богдан Струмінський

ЗІНОВІЯ КРАСІВСЬКОГО ПЕРЕВЕЗЛИ ДО ПСИХІАТРИЧНОЇ ЛІКАРНІ У СТРИЙЩИНІ

Нью-Йорк (Пресова служба ЗП УГВР), 30 березня-1977. З України наспіли вістки, що взимі цього року з психіатричної лікарні на Кульпаркові у Львові вивезли Зіновія Красівського і примістили його у Бережнівській лікарні стрийського району. Це -- частинна полегша для Красівського, за яким є довгі роки перебування у спеціальній психушці в Смоленську, де його насильно "лікували", вимагаючи відречення від своїх поглядів, а також довгорічне ув'язнення в тюрмах і концтаборах СРСР.

Зіновій Красівський народився 1930 року у Львівській області. У 1947 році його разом з батьками вивезли на Сибір. Звідти він утік, був арештований удруге і засуджений на 5 років концтаборів. Після звільнення працював у шахтах Караганди. Там був важко поранений, у результаті чого його визнали інвалідом другої кляси. Повернувшись додому, він студіював філологію у Львівському університеті й написав ряд дослідних статей. Красівський є теж автором роману *Байда*; він склав бібліографічний показник до понад сто томів *Записок* Наукового Товариства ім. Шевченка.

У 1967 році Красівського арештували разом з групою інших українців і обвинуватили в утворенні організації п. н. "Український Національний Фронт", що видавав позацензурний журнал *Батьківщина і воля* та нібито передруковував давню літературу ОУН і т. п. Красівського засудили на 5 років в'язниці та 7 років таборів суворого режиму. Його держали у Владимирській тюрмі. Там, а згодом у таборах, Красівський писав разом з іншими політичними в'язнями звернення, прохання, протести до партійних та урядових чинників, унаслідок чого його перевезли "на лікування" до Смоленської психіатричної лікарні, а весною 1976 року до Львівської. Слід додати, що мати і молодший брат Красівського, який у роках 1945-1957 був позбавлений волі в Норильську Красноярського краю, живуть у Караганді. Красівський одружений і має двох синів.

АРЕШТУВАЛИ ВАСИЛЯ БАРЛАДЯНУ. ІРИНУ КАЛИНЕЦЬ ПЕРЕВЕЗЛИ ДО ЛЬВОВА

Нью-Йорк (Пресова служба ЗП УГВР), 4 квітня 1977. З України наспіла вістка, що в перших днях березня органи КГБ арештували Василя Барладяну, історика мистецтва, колишнього завідувача кабінетом мистецтва при Одеському університеті та викладача етики й мистецтва в Одеському інституті інженерів морської фльоти. Барладяну відомий із свого "Звернення до всього християнського світу, до всіх людей доброї волі", яке він написав у червні 1976 року і яке було поширене в самвидаві та стало відоме теж за кордоном. У "Зверненні" він повідомляв, що його звільнили з праці та обвинуватили "в українському, румунському та навіть у давньоболгарському націоналізмі". Насправді, причина репресій проти нього була інша, а саме, як він писав: "Аналізуючи твори Маркса та його послідовників, я прийшов до висновку, що в мене і подібних до мене відібрані всі людські права лише за те, що ми не вміємо і не хочемо стати безбатченками, що ми неспроможні відмовитися від національних здобутків, від святинь та історії народів, дітьми яких ми є. Така логіка марксизму".

Під час обшуків у квартирі Барладяну органи КГБ skonфіскували самвидавну літературу, *Свангеліс*, *Життя святих* та інші релігійні книги.

У половині березня ц. р. Ірину Стасів-Калинець перевезли з табору в Мордовії до Львова. Вона була засуджена в 1972 році на 6 років таборів та 3 роки заслання. Причина перевезення її до львівської в'язниці невідома, проте існує побоювання, що до неї вживають тих самих методів переконування і тиску, якими "впливали" на її чоловіка Ігоря Калининця. Його теж возили на короткий час до Львова в лютому 1976 року. Як відомо, Калинець відмовився тоді міняти свої погляди і його відіслали назад до табору. Слід згадати, що подібним експериментам піддавали органи КГБ українського політичного в'язня Степана Сапеляка, якого возили до Тернополя в травні 1975 року, показували "щасливе життя" та давали різні обіцянки за ціну покаяння. Але й тоді КГБ не мав успіху.

"БЮЛЕТЕНЬ" РАДИ РОДИН В'ЯЗНІВ СВАНГЕЛИЦЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ У СРСР

Вищеподаний рукописний бюлетень російською мовою, ч. 37, Москва 1976, опинився на Заході на початку 1977 р. Цей 57-сторінковий матеріал дає доволі чіткий образ діяльності не лише самої Ради родин в'язнів, але цілого баптистського руху у "всесоюзному" засягу. На зміст

Його складаються в більшості заяви, листи і протести рідних та вірних проти вбивств і переслідувань віруючих їхньої церкви, вимоги дозволити на реєстрацію їхніх церков і братств, дані про засуди, грошові кари й інші форми переслідування вірних і священників, дані про в'язнів-баптистів, їхні листи до рідних, дані про відібрання дітей віруючим батькам, запроторення віруючих до психтюрем, дані і характеристики баптистських дітей.

У бюлетені багато місця присвячено справам баптистського руху в Україні. Дванадцять початкових сторінок з'ясовують таємне вбивство Миколи Яковлевича Дейнеки, з села Іванівки, Чернігівського району, Чернігівської області, 1923 року народження, одруженого. Його замордували по дорозі з праці 10 вересня 1976 р. У листах, заявах і телеграмах дружини Євдокії і її приятелів (на одній із них 27 підписів) з'ясовано докладно, як місцеві власті (всякі парторгани Полуляхи, прокурори Скрипки, голови сільрад Скачки і їм подібні) жорстоко переслідували родину Дейнеків за їхню віру, як зловмисно розвалили їм бульдозерами хату, викидали з колгоспу під загрозою суду тощо, а вкінці жакливим способом потаємно замордували голову родини. Більшість листів і заяв у цій та інших справах адресовані Подгорному, Косигіну, Брежневу, Руденкові (генеральному прокуророві), Андропову і Раді церков євангелицьких християн-баптистів у СРСР.

У заяві Київської групи баптистів з вересня 1976 року, що її підписали 213 осіб в оборону Л. М. Вінс, дружини ув'язненого Георгія Вінса, якій теж грозить арешт, подано цікаві дані про саму Раду родин в'язнів баптистів, які одночасно вказують на поширення самого баптистського руху. У цьому зверненні до Руденка, Теребілова (міністра юстиції) і Андропова читаємо:

"Як Вам відомо, Рада родин в'язнів постала в результаті грубого порушення конституційних прав і свобод віруючих ЄХБ (євангелицьких християн баптистів). Відомо також, що за період діяльності Ради церков ЄХБ (1971-1976) число в'язнів у нашому братстві перейшло 1000 чоловік. Це значить, що кожний 50-ий одновірець нашого братства пройшов через ув'язнення, не кажучи вже про багаточисельні штрафування, засуди на 10 до 15 діб арешту, звільнення з праці, виключення з ВУЗів і технікумів, різного роду кривдження дітей віруючих у загальноосвітніх школах. Такими переслідуваннями було охоплено переважну більшість нашого братства".

Якщо вищеподаних 1000 в'язнів помножити на 50, то це дасть поважну суму 50.000! Коли взяти на увагу організаційну тугість баптистських братств, то в сучасних обставинах у СРСР це справді поважна релігійна організація і рух. Одначе, справа не лише в самій численності й організованості, але теж у глибокій вірі, одержимості і фанатичній жертвенності віруючих баптистів. Яскравим свідченням цього є саме матеріали бюлетеню, включно з листами в'язнів, і гідна

постава дорослих та дітей супроти нелюдських переслідувань та інших єхидних засобів тиску на братства.

Серед матеріалів з України варто ще згадати заяву-протест проти того, що міліція (під командою лейт. Терещенка) розіграла молитовне зібрання в Луцьку 16 липня 1976 року (заяву підписали 71 чоловік); протест проти викликів до КГБ, арештів і штрафувань баптистів у Пирятині, Полтавської області, датований 12 вересня 1976, що його підписали 33 чоловік і вимогу повернути забраних дітей з Рави Руської, Львівської області.

З міжнародної преси

Адріян Каратницький

Паризький щоденник *Ле Монд* від 6 квітня 1977 повідомляє, що в Москві відбулася пресова конференція ген. Петра Григоренка. На цій конференції ген. Григоренко інформував про арешт українця Олександра Волощука, 33-літнього баптиста з міста Горкій, який хотів жити в Україні, але влада не дозволила йому там поселитися і працювати. Волощука заарештовано 21 березня ц. р. та запроторено в психіатричний шпиталь-в'язницю після його протестної демонстрації перед будинком Верховної ради СРСР.

У заяві до західних кореспондентів під час пресової конференції ген. Григоренко підкреслив, що "проблема націоналістів під сучасну пору загострилася більше, ніж у 30-их роках. Сталін хотів розв'язати цю проблему винищенням національної інтелігенції. Тепер постає небезпека, що брежневський шлях доведе до подібного пролиття крові". Григоренко заявив також, що Брежнев "пробує повести кампанію проти інакомислячих у СРСР".

На думку ген. Григоренка, єдина розумна розв'язка для уряду це "влаштувати діалог з опозицією й інакомислячими та стримати бюрократів і численних катів, які переслідують інакомислячих". Під час пресової конференції, повідомляє *Ле Монд*, ген. Григоренко також повідомив про створення Вірменської групи сприяння виконанню Гельсінкських домовлень під проводом економіста Едварда Арутуніяна, інженера Роберта Назаріяна та студента Самуїла Осіяна в Єривані.

Щоденник *Нью-Йорк Таймс* у числі від 23 лютого 1977 надрукував статтю заступника головного прокурора СРСР Сергея Гусева, у якій той намагався виправдати радянську критику діяльності академіка Андрея Сахарова, покликаючися при цьому на американські закони проти терористів. Підставою статті Гусева була відкрита заява д-ра Сахарова, що вибух у московській підземці міг бути провокацією КГБ, який шукає приводу до помсти над інакомислячими. Для скріплення своїх аргументів Гусев наводив цитати з американського кримінального кодексу про систематичне проповідування насильного повалення уряду, за що в США обвинувачена особа може одержати 20 років ув'язнення.

29 березня *Нью-Йорк Таймс* дав д-рові Сахарову нагоду відповісти на закиди радянського прокурора. У своїй статті Сахаров стверджує, що він ніколи не проповідував насильного повалення уряду в СРСР. Сахаров вважає, що причиною обурення радянської влади була не

тільки його заява про вибух бомби в підземці, але насамперед лист през. Картера до нього. Як відомо, цей лист викликав широкий відгомін у західній пресі. Російський демократичний діяч також розповідає про цькування властей проти нього і його родини. Але Сахаров заявляє, що, не зважаючи на погрози й особисті невігоди, він і далі буде активний на відтинку оборони людських прав у СРСР та інших країнах Східної Європи і закликає західний світ виступати в оборону членів Груп сприяння виконанню Гельсінкських домовлень -- Гінзбурга, Орлова, Руденка і Тихого.

Академік Сахаров кінчає свою відповідь Гусеву словами: "Головною метою моєї діяльності є добитися амністії і свободи для всіх політичних в'язнів на світі, які були засуджені за переконання. Я вважаю це передумовою миру".

■

Італійська газета *Ля Републіка* надрукувала 13 квітня 1977 статтю Мілована Джіласа, у якій кол. югославський політв'язень заявляє, що сучасні комуністичні режими у Східній Європі вже не в силі повністю зліквідувати політичну опозицію і що "радянський режим опинився у сліпому куті, і тому опір у комуністичному світі є природним явищем". На думку Джіласа, "тепер існує опозиція і навіть ті, які держать владу у своїх руках, мусять брати це під увагу у своїх розрахунках".

■

Німецький католицький часопис *Дойче Тагецост* від 16 березня 1977 помістив інтерв'ю представників *Гляббе ін дер 2 Вельт* з російською демократичною діячкою Людмилою Алексєєвою. Алексєєва розповідає про діяльність московської Групи сприяння виконанню Гельсінкських домовлень, про рух опору на Україні, про арешти Миколи Руденка й Олекси Тихого та про релігійний опір на Литві.

■

Китайський тижневик *Пекінг Рев'ю* від 4 березня 1977 помістив статтю п. н. "Визиск та гноблення неросійських народів Центральної Азії". У статті описана "колоніальна політика радянської правлячої кліки ревізіоністів" та "зубожіння робітництва" в центрально-азійських республіках СРСР.

Друга стаття, в тім самім числі *Пекінг Рев'ю*, з'ясовує "політику анексії нових царів" та піддає під гостру критику посилення русифікації. Автор статті викриває справжню мету радянського уряду: "приєднати неросійські народи", яку проводиться під гаслами "інтернаціоналізації" та "нового суспільства радянського народу".

■

Американський тижневик *Ю. С. Ньюс енд Ворлд Ріпорт* надрукував 14 березня 1977 статтю кол. радянського політв'язня Владимира Буковського, в якій автор цитує листа українського робітника Івана Сивака, заявляючи, що "процес духовного визволення поширюється серед щораз ширших кіл" і мільйони радянських робітників поділяють твердження Сивака, що "в Радянському Союзі немає ні справедливості, ні свободи".

3 життя українців у світі

■

Два документи Української Католицької Церкви — це назва англومовної збірки, що її опублікувала Рада українських організацій за патріархат Української Католицької Церкви, яка діє в Канаді. Головний документ збірки — це звернення митрополита Андрея Шептицького до католицьких архієпископів та єпископів латинського обряду в Канаді, що його він написав 1911 року. Основною темою звернення було домагання митрополита Шептицького, щоб українські парафії в Канаді підпорядкувати українському єпископові, а не латинським єпархам. Це був єдиний спосіб зберегти український характер цієї церкви. У цьому становище з-перед більше як шість десятиріч має свою вимову і тепер. В парі із згаданим зверненням у збірці надруковано теж звернення сучасної ієрархії Української Католицької Церкви під керівництвом Патріарха Йосифа Сліпого до Папи Павла VI. Збірка вийшла під редакцією Михайла Марунчака, а коментар до документу з 1911 року написав Василь Маркусь.

■

У першому випуску журналу *Нешенелітіс Пейперс* за 1977 рік, що появляється двічі в рік, як орган Асоціації для студій національного питання в СРСР та східній Європі і якого редактором є Степан Горак, професор історії у Східноіллійському університеті, надрукована стаття професора Валеріяна Ревуцького п. н. "Емський указ і наслідки, що їх він приніс українському театрові". Там же поміщена рецензія Горака на самвидавний *Український вісник* ч. 7-8 та англійський переклад повідомлення Пресової служби ЗП УГВР про страйк, що його влаштували українські та інші політичні в'язні СРСР під час XXV з'їзду КПРС.

■

У видавництві Об'єднання Українських Письменників "Слово" появилася 1975 року в Мюнхені збірка поезій Володимира Янова п. н. *Життя; лірики книга 4*. Збірку, яка має 119 сторінок друку, ілюструвала Галина Мазепа, а портрет автора виготовив Любослав Гуцальюк. У роках 1941-1951 Янів опублікував такі три збірки поезій: *Сонце і грами*, *Листопадіві фрагменти* та *Шляхи*.

■

Ukrainische Freie Universitaet; kurzgefasste Geschichte und dokumentarische Ergaenzungen (Український Вільний Університет; коротка історія і документальні доповнення) — це назва публікації, що її зладив ректор Українського Вільного Університету Володимир Янів. Збірка появилася в Мюнхені 1976 року. Вона подає інформації не лише про історичне минуле УВУ, що був заснований у 1921 році і від того часу продовжує традиції української вільної науки, але теж детальні дані про сучасний стан УВУ, його наукову діяльність, публікації його професорів, характеристика методів навчання та ін.

■

16 квітня 1977 року у приміщеннях Українського Інституту Америки в Нью-Йорку відбулися десять загальні збори Наукового Товариства ім. Шевченка в США. Головою НТШ в Америці обрано Ярослава Падюха, правника, професора УВУ. У своєму слові новообраний голова, між іншим, сказав: "Між пріоритетами, які видаються мені найбільш на потребу, є постійне змагання до шораз більшого порозуміння і шораз тіснішої співпраці з усіми нашими науковими й високошкільними установами, не вирікаючися навіть повного об'єднання з деякими з них".

У резолюціях, прийнятих зборами, НТШ вислало привіт усім українським науковим установам з побажанням закріплення співпраці з ними та звернення до громадянства дати вільній українській науці шораз найбільшу підтримку.

■

23 і 24 квітня 1977 на Союзівці (США) відбувся XIII з'їзд Крайової Пластової Старшини США, під час якого обрано нового голову, пл. сен. Андрія Миця. В з'їзді брало участь 334 делегатів та 40 гостей, а нарадами проводив пл. сен. Володимир Базарко.

■

Краєва Управа Товариства за патріархальний устрій Української Католицької Церкви в США скликала в Нью-Йорку 20 квітня 1977 пресову конференцію, присвячену питанням кількарічного конфлікту, що

заіснував в Англії між вірними УКЦ, які стоять на становищі її патріархального устрою з патріархом Йосифом Сліпим у проводі, та місцевим єпископом УКЦ Августином Горняком. Доповідач Микола Галів і дискусанти вказували на трагічні наслідки існуючого становища в Англії та наголошували потребу заходів, що привели б до включення ієрархії УКЦ в Англії в патріархальну систему. Конференцією проводив голова Краєвої Управи Василь Качмар.

■

17 квітня 1977 помер на 83 році життя український учений-славист світової слави проф. д-р Дмитро Чижевський. Покійний народився в Олександрії, де закінчив середню освіту, опісля студіював природничі й математичні науки в Петербурзі, а від 1913 року в історично-філологічному факультеті Київського університету. В ранніх роках радянської влади Чижевський був заарештований, а 1921 року виїхав з України до Німеччини. На еміграції проф. Чижевський викладав в університетах у Галле й Марбургу (Німеччина) в Гарвардському університеті (США) та був директором Слов'янського інституту в місті Гайдельбергу (Німеччина). Покійний був обраний в члени різних академій, як ось Академія Наук в Гайдельбергу, Академія Наук у Загребі та ін. Він був членом УВАН та НТШ. У 1975 році вийшла англійською мовою його праця *Історія української літератури*.

■

10 квітня 1977 року несподівано помер на 49 році життя професор економіки Гантерського коледжу в Нью-Йорку, співробітник журналу *Сучасність* Всеволод Голубничий. Уродженець Харкова, проф. Голубничий був видатним спеціалістом з економіки Радянського Союзу, зокрема України. Він автор ряду праць англійською, українською та німецькою мовами, як і великої кількості статей у журналах і енциклопедіях. Покійний був в Управі та дійсним членом УВАН.

■

30 квітня 1977 в Нью-Йорку у приміщеннях Українського Інституту Америки відбулося відкриття спільної "Виставки забутих культур" народів СРСР. У виставці брали участь представники 12 національних груп, з'єднані в Раді східноєвропейських етнічних культур — між ними білоруси, вірмени, грузини, естонці, євреї, татари, українці, литовці, лотиші, туркмени та інші. Виставку влаштувала вищезгадана Рада у співпраці з Департаментом відпочинку та парків міста Нью-Йорку, Радою мистецтв штату Нью-Йорк, Українським Інститутом Америки та музеєм Університету Єшіва.

Відкрила виставку голова Ради Інез Вайсман привітальним словом, в якому вона вияснила понад 200 присутнім ціль спільної виставки: "Відвідувачі виставки матимуть змогу вперше під одним дахом оглянути цінні біблії, тори, образи, книжкові, рукописні та періодичні видання, вивезені з Радянського Союзу в різні часи. Саме цим способом ми хочемо ствердити права цілих народів, яким відібрано одне з найосновніших людських прав -- право бути собою". Згодом з привітаннями виступали: рабін Блех -- голова Міжнародної Ліги для репатріації євреїв з СРСР, Остап Балабан -- від дирекції Українського Інституту Америки, Патришія Барнз -- журналістка-критик та активна діячка в обороні людських прав у СРСР, Баррі Фарбер -- радіо-журналіст та представник від балтицьких народів до ООН.

У газеті бібліотеки Єйльського університету *The Yale Library Gazette* за квітень 1977 появилася стаття куратора слов'янського та східноєвропейського фонду тієї бібліотеки Алекса Ранніта п. з. "Яків Гніздовський -- український графік". Автор подає біографічні нотатки про маляра, розглядає різні періоди творчості Гніздовського та долучає список книжок, які Гніздовський ілюстрував. На закінчення статті автор дає маляреві таку характеристику: "Яків Гніздовський є творець спокою і радості, людина з м'якою усмішкою, представник великого, але призабутого світу, в якому ні Маркс ні Фройд не грають жодної ролі".

Зміст

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

- 3 *Гор Калинець*: Вітрова Донька.
5 *Ліда Палій*: Риби не співають у Ріо Напо.
19 *Богдан Рубчак*: Вішун.
20 *Юрій Клиновий*: Софія Яблонська --- її найкращий твір.
28 *Гор Качуровський*: Антоничів місяць і проблема українського імажинізму.

ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

- 39 *Гелій Снегирьов*: Ненько моя, ненько.
51 *Мирослав Прокоп*: Тарас Чупринка і його вплив на сучасну боротьбу.
56 *Олександр Рудницький*: Тейяр де Шарден: нове видіння феномену людини.

НА АКТУАЛЬНІ ТЕМИ

- 74 *Антін В. Івахнюк*: Нині СРСР, а завтра -- яка наша реакція?

ДОКУМЕНТАЦІЯ І ПУБЛІКАЦІЇ

- 81 Вирок у справі Ніни Строкатої й інших.
98 Звернення ген. Петра Григоренка до вождів компартій Франції, Італії та Англії.

З МИСТЕЦЬКОЇ ХРОНІКИ

- 100 *Зенон Л. Фецак*: "Українська спадщина" -- репрезентативна виставка чотирьох українських мистців.
107 *Любомир Кузьма*: З осіннього сезону 1976.

РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ

- 110 *Л. Лиман*: Сміливе трактування актуальної теми.
113 *Юрій Лібер*: Сучасне дисидентознавство.
116 *Богдан Струмінський*: До "язикового вопросу" закарпатців у США.

ОГЛЯДИ, НОТАТКИ

- 118 Зіновія Красівського перевезли до психіатричної лікарні у Стрийщині.
119 Арештували Василя Барладяну. Ірину Калинець перевезли до Львова.
120 "Бюлетень" Ради родин в'язнів євангелицьких християн-баптистів у СРСР.
122 *Адріян Каратницький*: З міжнародної преси.
124 З життя українців у світі.

Адреси наших представників

<i>Австралія:</i>	Library & Book Supply 16 a Prospect Street Glenroy, Vic. — 3046
<i>Аргентина:</i>	Dr. M. Wasylyk Cooperativa de Credito "Renacimiento" Maza 144 Buenos Aires
<i>Велико-британія:</i>	Mr. S. Wasylo 4, The Hollows Silverdale, Wilford Nottingham
<i>Ізраїль:</i>	G. Shakhnovich с/о Oiring Shimshon 692/7 Askelon,
<i>Канада і США:</i>	Nina Ilnytskyj 875 West End Ave., Apt. 14B New York, N. Y. 10025
	G. Lopatynski 875 West End Ave., Apt. 14B New York, N. Y. 10025
<i>Швейцарія:</i>	Dr. Roman Prokop alte Landstrasse 22 8803 Rüschiikon
<i>Швеція:</i>	Kyrylo Harbar Box 62 Huddinge

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ

місячника "СУЧАСНІСТЬ"
на 1977 рік

одно число: річно:

Австралія	2.—	20.— дол.
Австрія	30.—	300.— шил.
Англія	0.70	7.— фун.
Аргентина	50.—	500.— пез.
Бельгія	75.—	750.— бфр.
Бразилія	5.—	50.— н. круз.
Венесуела	2.—	20.— ам. дол.
Голляндія	5.—	50.— гул.
Ізраїль	8.—	80.— із. ф
Канада	2.—	20.— к. дол.
Німеччина	4.—	40.— нм.
США	2.—	20.— ам. дол.
Франція	8.—	80.— ффр.
Швейцарія	4.50	45.— шфр.

Додаткові кошти пересилання нашого журналу летунською поштою до Канади і США становлять 9.— дол. річно.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

Просимо всіх наших вельмишановних передплатників і кольпортерів виставляти чеки на прізвища представників даної країни.

Передплати з країн, де немає представництва, просимо надсилати безпосередньо на адресу адміністрації в Мюнхені і виготовляти чеки на *Ukrainische Gesellschaft für Auslandsstudien e. V.*

Адреси для влат:

Ukrainische Gesellschaft für Auslandsstudien e. V.
Karlsplatz 8/III, 8000 München 2
Bankkonto: Deutsche Bank A. G.
Promenadeplatz, 8000 München 2
Kto Nr. 22/20457
Postscheckkonto PSchA München
Kto Nr. 22278-809

НОВЕ ВИДАННЯ "СУЧАСНОСТИ"

ВАСИЛЬ БАРКА

ЗЕМЛЯ САДІВНИЧИХ

Есеї

Мюнхен, 1976. 189 стор. Обкладинка Любослава Гуцалюка. На зміст збірки складаються 22 есеї про літературу і мистецтво, написані в 1943-1970 роках. Тільки декотрі з них були публіковані свого часу в періодичних виданнях.

Здебільшого есеї Василя Барки, це роздуми на українські літературні та мистецькі теми, критичні аналізи, літературні та мистецькі портрети.

Змістом есеї Василя Барки належать до ділянок літературознавства і мистецтвознавства. Красою і силою Барчиного слова вони становлять зразки красного письменства. Вони цікаві змістом і захоплюючі та хвилюючі своєю поетичною формою.

Ціна: 6.- дол.

Замовлення на всі видання "Сучасности" висилати на адреси В-ва:

В Європі:
Sučasnist'
Karlsplatz 8/III
8000 München 2
Federal Republic of Germany

У США і Канаді:
Nina Ilnytzkyj
875 West End Ave., Apt. 14B
New York, N. Y., 10025
USA